

Working Paper nr. 3

De bornholmske landdistrikter

Analyse af udviklingsrammer og muligheder

af

Anders Hedetoft og Jesper Manniche

Bornholms Forskningscenter
Stenbrudsvej 55
3730 Nexø
Telefon: 56 44 11 44
Telefax: 56 49 46 24
E-mail: rcb@rcb.dk
Homepage: <http://www.rcb.dk>

ISBN 87-90881-27-3

August 1999

Forord

I denne rapport præsenterer Bornholms Forskningscenter en analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder for de bornholmske landdistrikter.

Rapporten er bestilt af Udviklingsudvalget under Bornholms Amt i samarbejde med LUIC. Analysen må ses som en integreret del af det arbejde der for øjeblikket foregår med henblik på at indarbejde en landdistriktspolitik i såvel kommuneplan samt regionsplan på Bornholm.

Der skal rettes en tak til de repræsentanter for borgerforeninger og andre lokale initiativgrupper der velvilligt har stillet deres tid til rådighed for projektet, samt til de kommunale embedsfolk der har medvirket ved fremskaffelse af data.

En særlig tak til forskningsleder Henrik Christoffersen, Amtenes og Kommunernes Forskningsinstitut, for grundig gennemgang af manuskriptet og adskillige nyttige kommentarer.

Anders Hedetoft
Kst. forskningschef
August 1999

Indholdsfortegnelse

Sammenfatning og anbefalinger	7
Indledning	13
Fremgangsmåde (Analysemetode).....	15
Afgrænsninger	16
1. Landdistrikternes generelle udviklingsvilkår	19
1.1. Erhvervsstruktur og beskæftigelsesmuligheder	19
1.2. Bolig og ejendomsforhold	20
1.3. Den offentlige service	24
1.3.1. Den offentlige service på sub-kommunalt niveau	25
1.4. Den private service	27
1.5. Resume.....	29
2. Karakteristik af de bornholmske lokalområder	31
2.1. Bornholm generelt	31
2.2. Erhvervsstruktur og arbejdsmarked.....	33
2.3. Tværgående analyser på kommunalt niveau	37
2.4. Tværgående analyser på sub-kommunalt niveau	43
2.4.1. Befolkningsudvikling i lokalområderne	45
2.4.2. Den offentlige og halvoffentlige service	47
2.4.3. Den private service.....	57
2.2.4 Resume	60
3. Tilflyttere til Bornholm	63
3.1. Indledning	63
3.2. Undersøgelsens gennemførelse og svarprocent	63
3.3. Tilflytternes overordnede karakteristika	64
3.4. Tilflytternes bevæggrunde for flytningen	71
3.5. Faktorer med betydning for valg af bolig	73
3.6. Tilflytternes brug af deres lokalområde.....	76
3.7. Tilflytternes grad af tilfredshed med deres lokalområde	79
3.8. Resume.....	81
4. Konkrete udviklingsprojekter i udvalgte lokalområder.....	83
4.1. Indledning.....	83
4.2. Borgergruppernes organisering og lokale forankring	83
4.3. Borgergruppernes arbejde, mål og visioner.....	85
4.4. Samarbejdet mellem borgerforeningerne og det offentlige.....	87
4.5. Grænserne for uddelegering og borgerinvolvering	90
4.6. Vigtige betingelser for et velfungerende borgerinitiativ	93
Konklusion	95
Litteratur/kilder	102
Appendiks 1: Måling og værdisætning af offentlig service	107
Appendiks 2: Befolkningsudvikling i bornholmske lokalområder	110
Appendiks 3. Serviceudbud i bornholmske lokalområder. Tabeller	117
Appendiks 4: Biløkonomi og offentlig transport (HandyBAT).....	123
Appendiks 5. Tilflytterundersøgelse	125
Appendiks 6. Referater af interview med borgergrupper.....	137

Sammenfatning og anbefalinger

Formålet med denne rapport er at skaffe overblik over levevilkårene i landdistrikterne på Bornholm og vurdere hvorledes det offentlige (kommuner og amt) gennem en landdistriktspolitik kan arbejde for sikring og udvikling af de bornholmske landdistrikter. Alle områder uden for Rønne Kommune er inddraget i analysen.

Landdistrikter, og specielt de yderligt beliggende landdistrikter i Danmark, er karakteriseret ved en moderat befolkningsmæssig tilbagegang og en relativ høj fraflytning af unge i forbindelse med uddannelse. Landdistrikterne bliver således mindre selvberørende i henseende til det løbende generationsskifte, og befolkningsudviklingen bestemmes i stadig mindre grad af den fødselsmæssige reproduktion mens tilflytning, herunder tilbageflytning, får stigende betydning. Landdistrikternes (og mere specifikt: de enkelte lokalområders) evne til at tiltrække tilflyttere har derfor stor betydning for områdernes langsigtede udviklingsmuligheder.

Ud over de unges behov for at søge uddannelse i andre dele af landet er manglende beskæftigelsesmuligheder og for ringe indtjeningsmuligheder i de tilbageblivende erhverv blandt de væsentligste årsager til de yderligt beliggende landdistrikters befolkningsmæssige tilbagegang. Landdistrikter beliggende i nærheden af de økonomiske vækstcentre har ikke oplevet samme tilbagegang i befolkningsunderlag og relativ indkomst som de yderligt beliggende landdistrikter primært fordi befolkningen i de bynære landdistrikter har større muligheder for at pendle til byområderne.

Bornholm har også gennem flere år oplevet en befolkningsmæssig tilbagegang samt en relativ indkomstnedgang. Bornholm har som samfund betydelige strukturelle problemer overvejende relateret til den faldende økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning af de primære erhverv som stadig spiller en central rolle på Bornholm. Imidlertid er det interessant at befolkningen i de egentlige landdistrikter på Bornholm ikke er gået mere tilbage end befolkningen i byområderne. Dette tyder ikke på at levevilkårene i de bornholmske landdistrikter skulle være dårligere end på den øvrige del af øen.

Udviklingen i de bornholmske *landdistrikter* udgør ikke et problem der kan adskilles fra de generelle strukturproblemer på øen. Frem for udelukkende at fokusere på de bornholmske landdistrikter er det derfor i denne rapport vurderet mere givende at se på udviklingen af de bornholmske *lokalområder*. Levevilkårene i disse lokalområder er i vid udstrækning relateret til det offentlige og private serviceniveau, og da hovedparten af disse serviceydelser er placeret i de større og mindre bysamfund rundt om på øen, er det vigtigere at se på lokalområdernes udviklingsrammer og muligheder end på by- og landområdernes muligheder hver for sig.

Analysen af de bornholmske lokalområder viser visse forskelle i levevilkårene (som naturligvis kun delvist er mulige at *måle* objektivt) mellem de enkelte områder. Målt på offentlig og privat serviceniveau i forhold til befolkningsunderlaget har områderne omkring Tejn/Olsker/Rø og Vestermarie de dårligste levevilkår. Dette afspejler sig *delvist*, men også kun delvist, i en befolkningsmæssig tilbagegang samt lave (og faldende) ejendomspriser i disse områder. De lokalområder der kan tilbyde det højeste serviceni-

veau, er Pedersker (dog kun mht. offentlig service), Nexø/Bodilsker, Åker og Hasle/Rutsker.

Befolkningens opfattelse af hvilke områder der er attraktive, afspejles bl.a. i ejendomspriserne i de forskellige områder. Her opfattes bymæssige områder - som alle andre steder i landet - generelt som mere attraktive end landdistrikterne. På Bornholm er det især Rønne og Svaneke der har høje ejendomspriser, og som således kan siges at være attraktive bosætningsområder hvor omvendt områderne omkring eksempelvis Østermarie og Klemensker har lave priser, og altså tilsyneladende ikke virker attraktive. Disse forskelle i attraktionsværdi målt på ejendomsprisniveauet afspejles imidlertid ikke særlig klart i områdernes offentlige og private serviceniveau hvor Svaneke (i hvert fald mht. udbuddet af offentlig service) har et lavere niveau end Østermarie og Klemenskerområderne.

Alt i alt har undersøgelsen vist at *gode steder at bo* langt fra alene har at gøre med det offentlige og private serviceniveau. Beskæftigelsesmuligheder i lokalområderne er også kun af marginal betydning. De gode steder at bo synes i betydelig udstrækning at have at gøre med lokalområdets fysiske, sociale og kulturelle *miljø*. Det er imidlertid meget vanskeligt at definere hvad der er et godt *miljø*, og hvad der skaber et sådant.

Den helt centrale betydning af omgivelsernes fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter underbygges af undersøgelsen af tilflytternes præferencer ved valg af bolig. Her viser det sig at faktorer i relation til nærmiljøet (en smuk beliggenhed, adgang til smuk natur, fred og ro) er de mest betydende faktorer. Faktorer i relation til selve boligen (prisniveau, boligkvalitet, vedligeholdelsesstand) er også vigtigt, men har underordnet betydning i forhold til boligens omgivende miljø. Offentlig og privat serviceniveau i lokalområdet synes derimod at have begrænset betydning for tilflytternes valg af bosted.

Dette kunne tyde på at politikere, foreninger, græsrodsorganisationer og andre der arbejder for at udvikle lokalsamfundene ikke har de store muligheder for at påvirke tilflytningen til lokalsamfundene når det kommer til stykket. I hvert fald sikrer man ikke nødvendigvis en større tilflytning gennem fastholdelse eller udbygning af det private eller offentlige serviceniveau hvilket er de traditionelle indsatsområder for de nævnte aktører. Derimod tyder meget på at indsatsen for at tiltrække tilflyttere i højere grad bør koncentrerer omkring sikring og forbedring af det fysiske og sociale miljø.

På den anden side er formålene og opgaverne for lokale politikere, foreninger og græsrodsorganisationer jo langt bredere defineret end at søge at tiltrække tilflyttere. Faktisk kan man sige at disse grupper først og fremmest repræsenterer de beboere der allerede bor i lokalområderne. Og at det lokale borgerforeningsarbejde ofte fokuserer på at sikre et højt offentligt (og privat) serviceniveau afspejler formodentligt at denne opgave anses for vigtig af de nuværende beboere. Fra Pedersker-området er der da også et eksempel på at det gennem aktivt lokalt græsrodsarbejde for udvikling af lokalsamfundet og stor opbakning fra lokalbefolkningen tilsyneladende har været muligt at opnå et relativt højt offentligt serviceniveau.

På både politisk og græsrodsniveau er der i dag meget fokus på den offentlige service når man taler om udviklingsmuligheder for landdistrikterne eller de enkelte lokalområder. Der synes dog i nogen grad at være behov for en diskussion af hvad der - ud over offentlige institutioner som skoler og børnehaver - definerer lokalområderne og får dem til at fungere som levende og dynamiske lokalsamfund. I det fremtidige lokale udviklingsarbejde kunne der således måske være en idé i et vist fokusskift, eller i hvert tilfælde at naturmæssige og bredere sociale og kulturelle dimensioner i højere grad blev inddraget i diskussioner og konkrete udviklingsprojekter.

Rundt omkring i lokalområderne findes en lang række personer og organisationer der kæmper for udviklingen af netop deres lokalområde. Disse personer og organisationer repræsenterer *skjulte* ressourcer i samfundet. Ressourcer der under de rette betingelser kan udnyttes langt bedre end de bliver i dag. Set i lyset af de bornholmske kommuners relativt anstrengte økonomi er det af stor betydning at der i større udstrækning gøres brug af disse ressourcer.

Involvering af borgergrupper må dog ske med omtanke. På den ene side må det personlige engagement (der er af afgørende betydning for alt frivilligt arbejde) ikke sættes over styr. På den anden side må der bevares en demokratisk kontrol med borgerforeningers og initiativgruppers arbejde.

Borgerforeninger og initiativgrupper er ofte defensive. De kommer som hovedregel til verden som en protest mod en eller anden truende ændring af forholdene i deres lokalområde. Når foreningerne eller grupperne først *er* blevet dannet, udgør de imidlertid potentielt en organisatorisk basis for langt mere offensive strategier.

Anbefalinger til det politiske system

1. Fasthold den nuværende kompetencefordeling mellem det offentlige og civilsamfundet. Dvs. tag græsrodsorganisationerne med på råd ved udvælgelse af nye politiske indsatsområder, men undgå at lægge økonomisk beslutningskompetence ud til borgergrupperne. Borgergrupperne er ikke interesserede i et økonomisk ansvar, og med pålæggelse af et sådant ansvar risikeres det personlige engagement at gå tabt.
2. Forbedr det formelle samarbejde mellem kommunerne og borgergrupperne. Arbejdet i de enkelte borgergrupper er ofte præget af en meget lav grad af formalisering, og sådan skal det være for at give den nødvendige *plads* til det frivillige arbejde, men der er behov for velordnede rammer for at give alle grupper, også de mindre ressourcestærke, lige muligheder for at komme i kontakt med det politiske system. En formel mødestruktur hvor kommunens forskellige borgerforeninger og initiativgrupper med faste intervaller (eksempelvis to gange årligt) inviteres til dialogmøder med kommunen, synes at kunne udgøre en nødvendig anledning til udveksling af synspunkter og ideer, både mellem kommunen og borgergrupperne, men også mellem grupperne indbyrdes.
3. Prioriter og målret den politiske støtte til borgergruppernes arbejde. Borgerforeningerne er baseret på frivillig og ulønnet arbejdskraft, og derfor kan og skal det politiske system ikke kontrollere hvad disse grupper arbejder med. Ønsker grupperne at tage en sag op, eller igangsætte et givet projekt, så gør de det, og ellers ikke. Det politiske system har dog en legitim ret til at afgøre hvilke initiativer der ønskes

- fremmet. Dette kan ske ved at afsætte en årlig økonomisk pulje til mobilisering af civilsamfundet. Denne pulje kan så målrettes de indsatsområder man ud fra en politisk prioritering ønsker at fremme (eksempelvis byfornyelse, sikring af nærbutikker, etablering af vareudbringningsordninger, naturgenopretning e.l.). Optimalt set bør der nok være tale om en fælleskommunal pulje.
4. Opret en fælles enhed i et samarbejde mellem kommunerne på Bornholm. Der er behov for en mere offensiv støtte til lokale udviklingsprojekter. Borgergrupperne har ikke blot brug for en fair behandling af deres sager. I en lang række tilfælde har grupperne brug for rådgivning og aktiv sparring. Dette har det offentlige system ofte vanskeligt ved at tilbyde bl.a. fordi det jo efterfølgende ofte også er det offentlige der skal behandle de pågældende gruppers ansøgninger. Den fælles enhed skal af den grund udelukkende være rådgivende. Hensigten er at enheden skal fungere som borgergruppernes repræsentant over for det offentlige. Enheden skal hjælpe borgergrupperne med at strukturere og organisere deres ideer til udvikling af lokalområderne på en sådan måde at de kan gennemføres som projekter. Igennem flere år har der været en tendens til at stadig flere af de lokale, nationale og tværnationale midler der stilles til rådighed for civilsamfundets arbejde, gives i form af projektstøtte. Derfor er det af stadig stigende betydning at borgergrupperne evner at arbejde projektorienteret. Såfremt der ikke etableres en fælles rådgivningsenhed, vil det forstærke tendensen til at de ressources stærke grupper får broderparten af de tilgængelige økonomiske ressourcer.
 5. Lad kultur, æstetik og natur få en betydelig vægt ved udvælgelse af de første indsatsområder til involvering af civilsamfundet
 6. Fasthold og udbyg de fleksible offentlige transportordninger på Bornholm. Sikring af rimelige offentlige transportmuligheder er det offentlige serviceområde med størst betydning for tilflytternes valg af bosted. Det er også et område der prioriteres af en lang række borgergrupper. Den eksisterende HandyBAT-ordning på Bornholm er temmelig unik, også i et nationalt perspektiv. Der burde være mulighed for at videreudvikle dette koncept således at ordningen kan få en større udbredelse.

Anbefalinger til borgergrupper o.l.

1. Tænk offensivt. Pas på at borgergruppens eneste mission ikke kun bliver at bevare status quo. Pas på at borgergruppens eksistensberettigelse ikke kommer til at hvile på en enkelt, men stor mærkesag. Sørg for at have udspillet. Kom med alternative løsningsforslag. Indkald ikke blot til protestmøder med opsummering af en række problemer ved en given beslutning.
2. Sørg for massiv lokal forankring. Såfremt gruppen ønsker politisk gennemslagskraft, dvs. mulighed for at påvirke de kommunalpolitiske beslutningsprocesser, er det vigtigt at gruppen kan mønstre en markant lokal opbakning. Initiativgrupper der blot ønsker at fremlægge en ide eller som uden om de lokalpolitiske kanaler ønsker at igangsætte et givet projekt, er mindre afhængige af kommunalpolitisk velvilje og behøver derfor ikke den samme lokale forankring.
3. Sørg for bredt sammensatte borgergrupper (bestyrelser). Det er af stor betydning at bestyrelserne favner bredt både i relation til lokalsamfundet og i forhold til eksterne interessenter. Bestyrelsen, eller ledergruppen, må selvfølgelig omfatte de helt essentielle ildsjæle eller idémagere, men det er også af stor betydning at gruppen omfatter

personer med organisatoriske og administrative færdigheder, og at gruppe-
medlemmerne *taler lokalområdets sprog*.

Indledning

I denne rapport præsenterer Bornholms Forskningscenter en analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder for de bornholmske landdistrikter.

Formålet med analysen er tosidigt. Dels skal der skaffes et overblik over levevilkårene i de forskellige landdistrikter på Bornholm. Dernæst skal en række udvalgte *private* udviklingsinitiativer vurderes med henblik på at komme med forslag til om, og i givet fald hvordan, det offentlige kan støtte det folkelige engagement i udviklingen af de små lokalsamfund.

De initiativer der iværksættes med det formål at sikre eller udvikle de små lokalsamfund ude i landdistrikterne, vil ofte være organiseret omkring borgerforeninger, idrætsforeninger eller andre lignende folkelige foreninger. For mange af disse er det ikke let, eller hensigtsmæssigt, at skabe nye arbejdspladser, og man ser derfor at foreningerne i stedet forsøger at profilere netop deres lokalområde som gode steder at bo.

Om et givet område kan defineres som et godt sted at bo, vil være et samspil mellem en lang række forskellige forhold der bredt kan defineres som *levetilvilkårene* i området.

Levetilvilkårene påvirkes bl.a. af beskæftigelses- og indtjeningsmulighederne, og derfor er det vigtigt også at belyse vilkårene for de erhvervsmæssige aktiviteter i landdistrikterne. Det er disse aktiviteter der er med til at sikre selve grundlaget for opretholdelsen af *aktivt og dynamisk liv på landet* i form af arbejdspladser og anden form for indtjeningsgrundlag.

Andre elementer i begrebet levetilvilkår som inddrages i analysen, er offentlig og privat serviceudbud samt boligforhold og miljø. Disse elementer er udvalgt fordi de umiddelbart kan påvirkes af lokale (kommunale og amtslige) beslutninger.

I lighed med andre perifere områder i Danmark er Bornholm karakteriseret ved en betydelig afvandring af unge uddannelsessøgende hvilket betyder at aldersgruppen fra ca. 17 til 30 år er underrepræsenteret i befolkningen. I aldersgruppen over 30 år er der til gengæld tale om en vis nettotilflytning til øen, og en del af disse personer vælger at bosætte sig i landdistrikterne. På grund af de unges fraflytning er de forskellige distrikters evne til at tiltrække tilflyttere afgørende for de pågældende distrikters langsigtede udviklingsmuligheder. Derfor er der i denne analyse lagt særlig vægt på at undersøge om de lokale initiativer må forventes at medvirke til at tiltrække tilflyttere.

Levetilvilkårene på Bornholm generelt og mere specifikt i de enkelte landdistrikter har både indflydelse på om den eksisterende befolkning ønsker og har mulighed for, at blive i området, og om tilflyttere kan trækkes til området. Derfor må en beskrivelse af levetilvilkårene stå centralt i en analyse af de bornholmske landdistrikters udviklingsrammer og muligheder.

Rapporten er bestilt af Udviklingsudvalget under Bornholms Amt i samarbejde med LUIC. Analysearbejdet i forbindelse med rapportens tilblivelse er fulgt af en politisk styregruppe med følgende medlemmer:

- Elly Wolff, Bornholms Amt
- Annebeth Runge Gjessing, Bornholms Amt
- Svend G. Kofoed-Dam, Bornholms Amt
- Jacob Jensen, Allinge-Gudhjem Kommune
- Steffen Munch, Hasle Kommune
- Annelise Molin, Nexø Kommune
- Britta Kofoed, Åkirkeby Kommune
- Henrik Brandt, LUIC¹/Landboforeningen
- Svend Kofoed, LUIC/Husmandsforeningerne
- Bernt Pedersen, Årsballe Borgerforening
- Heinz Hansen, Pedersker Borgerforening.

Analysen må ses som en integreret del af det arbejde der for øjeblikket foregår med henblik på at indarbejde en landdistriktspolitik i såvel kommuneplan samt regionplan på Bornholm. For at sikre sammenhæng mellem denne analyse og det arbejde der foregår i amtsligt og kommunalt regi, er der samtidig nedsat en embedsmandsgruppe der bl.a. har fulgt tilblivelsen af nærværende rapport. Embedsmandsgruppen har haft følgende sammensætning:

- Bjarne Dreier Christensen, Teknisk Forvaltning, Nexø Kommune
- Sten Schønemann, Åkirkeby Kommune
- Tom Nielsen, Hasle Kommune
- Poul Kofoed, Allinge-Gudhjem Kommune
- Ida Kragstrup, Teknisk Forvaltning, Bornholms Amt
- Arne Kofoed, Bornholms Amt
- Niels Chresten Andersen, Bornholms Amt
- Hans Jørgen Jensen, LUIC.

Det skal dog understreges at det alene er Bornholms Forskningscenter der har ansvaret for rapportens analyse og konklusioner.

Ved tilblivelsen af denne rapport er der blevet lagt vægt på det anvendelsesorienterede sigte, og målet har været at rapportens konklusioner skal kunne danne udgangspunkt for beslutninger inden for både den offentlige og private sektor. Derfor indeholder rapporten en analyse af konkrete udviklingsprojekter med en gennemgang af stærke og svage sider ved disse. Dette er i nogle tilfælde suppleret med forslag til hvad der fra offentlig og/eller privat side kan gøres for at støtte disse projekter.

Ved udvælgelsen af projekter har der været lagt vægt på dels at inddrage brede udviklingsinitiativer med fokus på udvikling af hele områder, dels at inddrage projekter med fokus på udvikling af en enkelt aktivitet. De førstnævnte initiativer består ofte af en

1 LUIC = Landbrugets Udviklings- og Innovationscenter.

række mere eller mindre koordinerede projekter, og kredsen af involverede personer og organisationer er ofte ikke særlig velafgrænset. Det er valgt at inddrage:

- Pedersker Borgerforening
- Østermarie Borgerforening
- Snogebæk Fællesanliggender.

Som eksempler på afgrænsede enkeltaktiviteter ses der på:

- Erhvervsfremme i Listed
- Etablering af beboerhus i Sorthat-Muleby.

Fremgangsmåde (Analysemetode)

Rapporten bygger dels på en *statistisk analyse* af socioøkonomiske forhold i de bornholmske landdistrikter, dels en *spørgeskemaundersøgelse* gennemført blandt tilflyttere til Bornholm i 1998, samt en *interviewundersøgelse* blandt personer der har indgående kendskab til konkrete bornholmske udviklingsinitiativer på landdistriksområdet.

Statistisk analyse

Der er tale om en *socioøkonomisk analyse* baseret på data fra Danmarks Statistik.

Der er gennemført en opdeling af befolkning samt offentlig og privat service i de forskellige lokalområder (delvis sammenfaldende med de gamle sogne). Herigennem tegnes et overordnet billede af situationen i de forskellige bornholmske lokalområder.

På et tidspunkt i nær fremtid gennemfører Bornholms Forskningscenter og Amternes og Kommunernes Forskningscenter (AKF) en mere detaljeret socioøkonomisk beskrivelse og analyse af lokalområderne på Bornholm. Disse analyser vil indeholde en opdeling af befolkningen i lokalområderne med hensyn til alder, uddannelse, beskæftigelse og indkomst. Sådanne analyser har ikke tidligere været gennemført. Herudover vil der blive foretaget en land/by inddeling af de fem kommuner på Bornholm med det formål at få et mere præcist kendskab til de befolkningsgrupper der har valgt at bosætte sig i de egentlige landdistrikter (det åbne land).²

Spørgeskemaundersøgelse

Med udgangspunkt i de bornholmske kommuners folkeregistre er der foretaget et udtræk af samtlige tilflyttere til Bornholm (minus Rønne) i 1998. Tilflyttere til *de større byområder*³ medtages ikke i undersøgelsen. Undersøgelsen omfatter i alt 259 tilflyttede husstande. Der er udsendt et spørgeskema til disse husstande, og der blev opnået en responsrate på 52,1 pct. Hensigten med undersøgelsen har været at tegne en profil af tilflytterne og deres bevæggrunde for at bosætte sig i et bornholmsk *landdistrikt*.

2 Disse analyser skulle optimalt set have ligget klar ved udsendelsen af nærværende rapport, men på grund af uafklarede spørgsmål om fortrolighed kunne datasættet først udtrækkes fra Danmarks Statistik så sent at analyserne ikke blev færdige før nærværende rapport blev sendt til trykning.

3 Større byområder: Åkirkeby by, Nexø by, Hasle by og Allinge-Sandvig by.

Interviewundersøgelse

Der er foretaget interview med repræsentanter for fem udvalgte borgerforeninger og græsrodsorganisationer. Hensigten med disse interview har dels været at få interessenternes vurdering af de forskellige lokalområders strukturelle, økonomiske og strategiske position, dels at få interessenternes beskrivelse og vurdering af en række konkrete udviklingsinitiativer. Interviewene er alle blevet gennemført på grundlag af en række fælles overordnede temaer.

Rent metodisk har den valgte fremgangsmåde visse begrænsninger. Metoden er således ikke ideel set i forhold til behovet for kontrol/referencegrupper. Rent ressourcemæssigt er det imidlertid mere krævende at benytte et forskningsdesign med referencegrupper, og derfor er det i nærværende undersøgelse valgt at slække på kravet til videnskabelighed mod til gengæld at få en vis bredde i undersøgelsen.

Afgrænsninger

Denne undersøgelse har som udgangspunkt til formål at fokusere på *landdistrikternes* udviklingsvilkår og muligheder. I forhold til et nationalt niveau giver diskussionen om landdistrikter som prioriteret politikfelt god mening på linje med andre politikfelter hvor det offentlige intervenserer for at udjævne forskelle og uligheder, løse særlige økonomiske, politiske, sociale og kulturelle problemer. Men på Bornholm hvor størstedelen af landområderne kan defineres som landdistrikter, og hvor alle kommunerne i større eller mindre grad er præget af de samme problemer med økonomi, arbejdsløshed, fraflytning osv., har diskussionen et noget mere uklart grundlag.

Det kan derfor diskuteres om det på Bornholm overhovedet er lokalpolitisk muligt at udarbejde en specifik politik for landdistrikterne? Umiddelbart virker det mere hensigtsmæssigt i stedet at se på de forskellige bornholmske *lokalområder*, uden i den forbindelse at skelne så meget til om der er tale om landdistrikter eller ej. I praksis er det jo således at befolkningen i landdistrikterne gør brug af byernes private og offentlige serviceydelser samtidig med at befolkningen i byerne omvendt gør brug af landdistrikternes rekreative muligheder. Derfor afgrænses begrebet landdistrikt i nærværende rapport til lokalområde, dog således at de mest udprægede bymæssige lokalområder (Rønne Kommune samt byerne Nexø, Åkirkeby, Hasle og Allinge-Sandvig) ikke inddrages i analysen.

Danmarks Statistik anvender i deres befolkningsopgørelser en opdeling i henholdsvis byområder og landdistrikter. Denne opdeling går på tværs af kommunegrænser.

Danmarks Statistik definerer et byområde som:

en sammenhængende bebyggelse, der på opførelsestidspunktet har mindst 200 indbyggere; at bebyggelsen er sammenhængende vil som hovedregel sige, at afstanden mellem husene ikke overstiger 200 meter, med mindre afbrydelsen skyldes offentlige anlæg, kirkegårde o.l.⁴ Alle andre områder defineres som landdistrikter.

4 Danmarks Statistik, 1998a.

Denne definition anvendes ved opgørelse af befolkning og befolkningsudvikling i de bornholmske lokalområder (kapitel 2).

Langt de fleste socioøkonomiske statistiske data er ikke umiddelbart tilgængelige med angivelse af bymæssig status, og dette er årsagen til at stort set alle tidligere undersøgelser der beskriver landdistrikternes udviklingsvilkår, er gennemført på kommuneniveau ved at opdele landet i *by-* og *landkommuner*.⁵

5 Indenrigsministeriet, 1996a. Kommunernes Landsforening, 1996. Indenrigsministeriet 1998a. Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998. Jensen, J.D., 1998c.

1. Landdistrikternes generelle udviklingsvilkår

Formålet med dette afsnit er - på det generelle niveau - at belyse udviklingsrammer og vilkår for landdistrikterne. Hvilke generelle problemer og udviklingsmuligheder karakteriserer landdistrikterne? Hvilke udviklingstendenser er der, og hvorledes påvirker levevilkårene i landdistrikterne muligheden for at tiltrække og fastholde et befolkningsgrundlag i disse områder?

Først senere gennemføres en specifik analyse af de bornholmske landdistrikter. Målet med disse indledende betragtninger er således en perspektivering af de bornholmske forhold.

1.1. Erhvervsstruktur og beskæftigelsesmuligheder

Historisk set har levevilkårene i landdistrikterne været tæt knyttet til forholdene i landbrugserhvervet. Gennem de seneste årtier er landdistrikternes udviklingsvilkår og rammebetingelser i stadig mindre grad betinget af udviklingen i landbrugserhvervet.⁶

Målt på jordbrugets andel af det samlede antal beskæftigede er der sket et markant fald over de seneste 30 år. Fra en total andel på 12,4 pct. i 1970 til 6,3 pct. i 1995.⁷ For de jordbrugsdominerede områder (som Bornholms Amt) har faldet været endnu kraftigere.

Generelt set har den faldende beskæftigelse i landbrugserhvervet imidlertid ikke påvirket beskæftigelses- og indkomstniveau i landdistrikterne. Ej heller har der været væsentlig befolkningsmæssig tilbagegang i landdistrikterne.⁸ Gennem 1970'erne foregik der oven i købet en relativ betydelig befolkningstilvækst i landdistrikterne.⁹ I de senere år har befolkningstallet i landdistrikterne været nogenlunde konstant.

Opgjort på kommunalt niveau ligger hverken erhvervsfrekvens eller beskæftigelsesandel lavere på landet end i byen hvilket indikerer at den frigjorte arbejdskraft fra landbrugserhvervet i betydelig udstrækning har fundet beskæftigelse i andre erhverv.

På trods af den kraftige strukturudvikling inden for landbruget har selv de mest udprægede landbrugskommuner¹⁰ nogenlunde kunnet fastholde et stabilt antal arbejdspladser inden for kommunernes grænser.¹¹ Antallet af arbejdspladser i det primære erhverv er reduceret, og samtidig er antallet af arbejdspladser øget inden for industrien samt de private og offentlige serviceerhverv. I de deciderede udkantkommuner har det dog hverken været muligt at fastholde antallet af arbejdspladser eller antallet af beskæftigede.

6 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 7.

7 Jensen, Jørgen D., 1998a, p. 12.

8 Jensen, Jørgen D., 1998a, p. 7.

9 Indenrigsministeriet, 1997a, p. 68.

10 Landbrugskommuner er defineret som kommuner hvor landbruget i 1995 udgjorde mindst fire gange så stor en andel af primærindkomsten som på landsplan, jf. Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 54.

11 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 30.

Antallet af arbejdspladser er dog langt fra øget i samme takt i landkommunerne som i bykommunerne, og når det på nationalt niveau alligevel har været muligt at fastholde beskæftigelsen i landkommunerne, skyldes det en stadig stigende nettoudpendling fra landkommunerne til de dominerende vækstkommuner. I landkommunerne som helhed er pendlingen ud af de enkelte kommuner i pct. af beskæftigelsen øget fra 39,9 pct. i 1980 til 50,0 pct. i 1995.¹² Også udkantskommunerne karakteriseres ved stigende udpendling, men ikke i samme omfang (populært sagt fordi der ikke er noget sted at pendle hen). Befolkningen i disse kommuner (herunder Bornholm) har ikke haft mulighed for at få del i den relativ kraftigere vækst i antallet af arbejdspladser i de større bykommuner.

Demografiske forhold

Landdistrikter, og specielt yderligt liggende landdistrikter som de bornholmske, er karakteriseret ved høj fraflytning af unge i forbindelse med uddannelse. Det er en generel national tendens at landområderne bliver mindre selvberørende i henseende til det løbende generationsskifte. Befolkningsudviklingen bestemmes i stadig mindre grad af den fødselsmæssige reproduktion mens tilflytning, herunder tilbageflytning, får stigende betydning.¹³

Uden mulighed for at tilbyde beskæftigelse er det imidlertid ikke muligt at tiltrække specielt yngre tilflyttere. Krav til arten af beskæftigelse - ikke blot beskæftigelsesmulighed, men beskæftigelsesmulighed inden for *de rigtige jobtyper* - får endvidere stigende betydning efterhånden som konkurrencen om arbejdsstyrken vokser.

Derudover har tilflyttere ofte krav om beskæftigelsesmuligheder til begge parter i et parforhold før familien er parate til at flytte til et nyt område. Det er yderligere medvirkende til at reducere landdistrikternes tiltrækningskraft i forhold til byområderne.

At der er krav om beskæftigelses- og indtjeningsmulighed før en familie træffer beslutning om at flytte til et landdistrikt er ikke ensbetydende med krav om beskæftigelsesmulighed i umiddelbar tilknytning til boligområdet.

Ud fra andre undersøgelser over landbefolkningens pendlingsvillighed, virker det rimeligt at betragte hele Bornholm som ét distrikt i beskæftigelsesmæssig henseende forstået på den måde at såfremt der blot kan tilbydes tilfredsstillende beskæftigelsesmulighed et sted på Bornholm, vil det være tilstrækkeligt.

1.2. Bolig og ejendomsforhold

Som udgangspunkt ligger boligomkostningerne på landet betydeligt under de tilsvarende omkostninger i byområderne. I en vis udstrækning kan de lavere boligudgifter i landdistrikterne sandsynligvis henføres til en lavere boligstandard i form af dårligere vedligeholdte og isolerede ejendomme, men det lavere niveau for boligudgifter er i

12 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 30.

13 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 9.

endnu højere grad udtryk for et reelt lavere prisniveau på ejendomme uden for byområderne.

Generelt set er boligerne i landdistrikterne både ældre og større end boligerne i byerne. Ligeledes er det karakteristisk at der er langt flere ejerboliger i landdistrikterne.¹⁴ På de *ældre måltal* for boligstandard så som andel af boliger med centralvarme, andel af boliger med toilet og bad, er der ikke signifikante forskelle mellem land og by da omkring 90 pct. af alle boliger i såvel land- som bykommuner er udstyret med disse basale installationer.¹⁵

Når man taler boligforhold og boligpolitik i relation til de bornholmske landdistrikter, kommer problematikken i høj grad til at dreje sig om (1) byfornyelse i landdistrikterne og (2) forholdet mellem sommer- og helårsboliger.

Byfornyelse i landdistrikterne

I februar 1999 fremlagde By- og Boligministeriet en bypolitisk redegørelse. Initiativet er ikke kun målrettet problemområder i de større byer, men skal også styrke de små bysamfunds udviklingsbetingelser. Eksempelvis ved at tilføre landsbyer nye bymæssige kvaliteter. I perioden 1999 til 2002 er der afsat 96 mio. kroner i en såkaldt *Bypulje*. Formålet er at fremme lokale samarbejdsprojekter om byudvikling der kan omfatte alle typer og størrelser af bysamfund.¹⁶

Ved den nye byfornyelseslov er der pr. 1. januar 1998 mulighed for at kommunerne kan nedsætte særlige *bygningsforbedringsudvalg*. Disse udvalg kan bl.a. yde økonomisk støtte (rente- og afdragsfrie lån) til visse bygningsarbejder i landsbyer og landdistrikter. Støtte via bygningsforbedringsudvalgene er forbeholdt bevaringsværdige ejendomme, og støtte kræver at kommunalbestyrelsen via kommune- eller lokalplaner har udpeget de bevaringsværdige bygninger.¹⁷ På Bornholm har Hasle og Åkirkeby kommuner nedsat et bygningsforbedringsudvalg, men udvalgene har endnu ikke påbegyndt deres arbejde. Problematikken i relation til byfornyelsen i de små bysamfund og i det åbne land er dog yderst kompliceret og ikke behandlet yderligere i nærværende rapport. Landdistriktsgruppen under Bornholms Amts Udviklingsudvalg arbejder for øjeblikket på et notat om kommunal boligpolitik med speciel fokus på landdistrikter.

I det åbne land har strukturudviklingen inden for landbruget medført at en lang række tidligere landbrugsejendomme ikke længere anvendes til deres oprindelige formål. Produktionsbygningerne er blevet overflødiggjort og står i mange tilfælde og forfalder. Der er dog også eksempler på at produktionsbygningerne har fundet alternativ anvendelse eller er blevet nedrevet, og at boligerne er blevet tilpasset den nye tids krav. En løbende tilpasning af boligmassen, også i det åbne land, er imidlertid nødvendig for at fastholde og tiltrække familier til disse områder. Det er derfor vigtigt at boligpolitikken også inddrager det åbne land. Da den nationale boligpolitik primært retter

14 Indenrigsministeriet, 1997a, p. 205.

15 Indenrigsministeriet, 1997a, pp. 204 - 210.

16 Indenrigsministeriet, 1999, p. 12.

17 Bolig- og Byministeriet, 1998.

sig mod byområderne (herunder også landsbyerne), understreger det behovet for at den lokale boligpolitik specifikt og konkret inddrager boligerne i det åbne land.

Som nævnt er ejerboliger den helt dominerende boligform i landdistrikterne. Dette er i flere sammenhænge problematisk. Eksempelvis har ældre mennesker der ikke længere kan overkomme at passe deres (relativt store) ejerbolig, ikke mulighed for at flytte til en mindre og mere overkommelig lejebolig i lokalområdet. Deres eneste alternativ er *at flytte ind på Algade*, og konsekvensen er ofte at de ældre bliver boende i deres boliger med det resultat at bygningsmassen forfalder, og at det derefter bliver vanskeligere at trække tilflyttere til området fordi det er forbundet med væsentlige renoveringsudgifter at overtage sådanne boliger. Derfor arbejdes der i mange lokalsamfund, også på Bornholm,¹⁸ med at etablere forskellige former for leje- og andelsboliger ude i lokalsamfundene. Det der ønskes, er nye og mindre boliger til en subsidieret pris for pensionister med lav indkomst. Med de gældende subsidieregler betyder det at leje- og andelsboliger bliver relevante

Specielt når det drejer sig om etablering af almennyttige boliger, har kommunerne en noget tvetydig holdning. For det første er det likviditetskrævende for kommunerne at etablere almennyttige boliger (i dag skal kommunerne afholde 14 pct. af anlægsomkostningerne kontant¹⁹). For det andet skal kommunerne stille driftsgaranti over for boligselskabet/staten. Derfor er de meget naturligt interesserede i den størst mulige sikkerhed for at lejlighederne efterfølgende kan udlejes, og dette har erfaringsmæssigt vist sig nemmest i de større byområder.

Forholdet mellem sommer- og helårsboliger

Med zonelovens indførelse i 1969 blev der tilvejebragt den hidtil mest omfattende kontrol med udviklingen i det åbne land. Det samlede plansystem består formelt set af følgende elementer:

- Miljøministeriets *landsplanlægning* (Planloven).
- Amternes *regionplaner* der udgør rammerne for den kommunale planlægning.
- Kommunernes *kommuneplaner* der består af et handlingsprogram for kommunernes udvikling på længere sigt samt de mere kortsigtede rammer for udarbejdelse af detaljerede lokalplaner.
- Kommunernes *lokalplaner* udgør således det nederste trin i planhierarkiet, og må ikke stride mod de overordnede planer.

Som led i planlægningslovgivningen opdeles landet i landzone, byzone, sommerhusområder, og på det seneste også kystnærhedzone (blev inddraget eksplicit i Planloven i 1994). Inden for hvert område, eller zone, er udarbejdet et specifikt regelsæt for områdets anvendelse.

Planlovens inddeling af landet i byzoner, sommerhusområder og landzoner fastsætter en nogenlunde entydig kompetenceafgrænsning mellem amtsråd og kommunalbestyrelser. Amtsrådet er som udgangspunkt landzonemyndighed, dog har kommunalbestyrelsen kompetence i entydigt afgrænsede landsbyer og i landzoneområder omfattet af

18 Jf. omtale af de forskellige borgerinitiativer i appendiks 6.

19 Drejer Christensen, B., 1999.

en offentliggjort lokalplan. I landzone må der ikke uden tilladelse foretages udstykning, opføres ny bebyggelse eller ske ændring i anvendelsen af bestående bebyggelse eller ubebyggede arealer. For så vidt angår arealer i kystnærhedszonen er det udtrykkeligt fastsat at landzonetilladelse kun kan meddeles hvis det ansøgte har helt underordnet betydning i forhold til de nationale planlægningsinteresser i kystområderne. Der gælder dog visse undtagelser fra kravet om landzonetilladelse for byggeri der er nødvendigt for den pågældende ejendoms drift som landbrugs- eller skovejendom eller for udøvelse af fiskerierhvervet, men også for råstofindvinding samt udstykning, byggeri eller ændret anvendelse der er udtrykkeligt tilladt i en lokalplan.

For sommerhuse gælder den hovedregel at det ikke er tilladt at bebo husene hele året. Kommunalbestyrelsen besidder imidlertid også på dette område kompetencer i medfør af zonebestemmelserne. Bl.a. kan kommunalbestyrelsen i særlige tilfælde dispensere fra forbuddet mod at anvende boliger i sommerhusområder til andet end kortvarige ferieophold i perioden fra 1. oktober til 1. marts. Herudover findes den såkaldte pensionistregel hvorefter pensionister har ret til helårsbenyttelse af et sommerhus der har været ejet af den pågældende i mere end otte år, nedfældet i planloven.²⁰

De særlige kystplanlægningsbestemmelser er knyttet til såvel landsplanlægning som regionplanlægning, kommune- og lokalplanlægning. Ifølge disse bestemmelser skal landets kystområder søges friholdt for bebyggelse og anlæg som ikke er afhængig af kystnær placering.

I landzone og sommerhusområder fastlægges der i overensstemmelse med loven en tre km kystnærhedszone inden for hvilken der gælder: at planlægningen kun må inddrage nye arealer i byzone såfremt der er særlig begrundelse for kystnær beliggenhed; at der kun i ganske særlige tilfælde kan planlægges for bebyggelse og anlæg på land som forudsætter inddragelse af arealer på søterritoriet eller særlig kystbeskyttelse (bortset fra havneanlæg); at der ikke må udlægges nye sommerhusområder; at ferie- og fritidsanlæg skal lokaliseres i forbindelse med eksisterende bysamfund; samt at offentlighedens adgang til kysten skal sikres og udbygges.

Ud over planlovens bestemmelser om sommerhusområder og anvendelse af sommerhusbeboelse findes der i sommerhusloven²¹ yderligere bestemmelser om erhvervsmæssig udlejning af sommerhuse mv. Sommerhusloven gælder i alle områder og ikke kun for sommerhusområder. Loven fastsætter bl.a. krav om at der skal indhentes tilladelse fra miljøministeren (Skov- og Naturstyrelsen) til erhvervsmæssig udlejning eller udlejning af sommerhusbeboelse i mere end et år og til erhvervsmæssig anvendelse af en ejendom til camping i mere end seks uger. Sammen med lov om erhvervelse af fast ejendom hindrer sommerhusloven udenlandske statsborgere og selskaber i at købe danske ferieboliger. Skov- og Naturstyrelsen fører tilsyn med lovens overholdelse på basis af indberetninger fra bl.a. de kommunale myndigheder.

20 Planloven, Lovbekendtgørelse nr. 563 af 30. juni 1997, jf. også vejledning nr. 153 af 3. september 1991.

21 Lov nr. 267/1972 om sommerhuse og camping.

For Bornholm har problematikken omkring benyttelsen af sommer- og helårsboliger særlig betydning. Dette drejer sig både om muligheden for at benytte helårsboliger til sommerhuse og sommerhuse til helårsboliger.

Den eksisterende lovgivning giver imidlertid - som omtalt ovenfor - de lokale myndigheder beføjelse til at give personlige dispensationer fra det overordnede regelsæt for så vidt angår sommerhuses anvendelse som helårsbolig, men det skal understreges at der er tale om personlige dispensationer der bortfalder ved efterfølgende ejerskifte, eller hvis dispensationen ikke har været udnyttet i et nærmere angivet tidsrum.

Når det drejer sig om helårsboligers anvendelse, er forholdet reguleret i den såkaldte boligreguleringslov.²² Efter denne lov tillægges kommunalbestyrelsen også kompetence til at regulere anvendelse af boliger i kommunen. En ejer kan således ikke uden samtykke fra kommunalbestyrelsen nedlægge en bolig helt eller delvis hvis boligen er eller har været anvendt til helårsbeboelse. Dette betyder at en helårsbolig ikke kan benyttes som sommerhus uden tilladelse.

Er der forløbet fem år siden en bolig sidst er anvendt som helårsbolig, kan kommunalbestyrelsen dog ikke hindre at den i fremtiden anvendes til sommerbolig. Såfremt kommunen blot henstiller til en ejer at anvende boligen som helårsbolig, men i øvrigt intet foretager sig, må fortsat benyttelse som sommerbolig endvidere anses for lovlig efter udløbet af en frist på 12 uger fra henstillingen.²³

At en ejer af en helårsbolig opnår tilladelse til at *benytte* boligen som sommerhus er ikke ensbetydende med at boligen ændrer status til sommerhus. Dvs. tilladelsen er kun gældende for den nuværende ejer.

Lovgivningen giver alt i alt det lokalpolitiske system en betydelig grad af indflydelse på hvorledes boligreguleringen forvaltes. Dette gælder både anvendelsen af sommerhuse og helårsboliger.

1.3. Den offentlige service

Det offentlige servicetilbud indgår på samme måde som indtjeningsmuligheder og leveomkostninger i vurderingen af levevilkårene i lokalområderne. En analyse af det offentlige serviceniveau i landdistrikterne er i sig selv en omfattende opgave der kan gøres til genstand for selvstændige analyser. Alene inden for det seneste år har der været gennemført flere undersøgelser med det formål at belyse omfanget af den offentlige og private service og borgernes syn på denne service i et regionalt perspektiv.²⁴

Opgaven er i første omgang at få afgrænset offentlig såvel som privat service i lokalområderne. Dernæst er problemet at måle og værdisætte denne service på en nogenlunde objektiv måde. Endelig er problemet at få indsamlet valide data til beskrivelse

22 Boligreguleringsloven, lovbekendtgørelse nr. 166 af 10. marts 1998, jf. også cirkulære nr. 212 af 4. december 1979.

23 Cirkulære nr. 212 af 4. december 1997.

24 Se bl.a. Westeren, Knut Ingar, 1998, og PLS-Consult, 1999.

af serviceniveauet på et *sub-kommunalt* niveau. Langt hovedparten af de data der fra officiel side produceres med henblik på beskrivelse af det offentlige serviceniveau, foreligger nemlig ikke på et lavere detaljeringsniveau end det kommunale.

Udbuddet af offentlige serviceydelser fastlægges i et ganske kompliceret samspil mellem stat, amt og kommune. Hovedparten af serviceopgaverne over for børn, unge og ældre samt kultur og fritid løses af kommunerne hvorimod hovedparten af opgaverne i forhold til syge og offentlig transport løses af amterne.²⁵ Staten er kun i få tilfælde ansvarlig for den direkte levering af serviceydelser, men staten (regeringen og Folketinget) påvirker i meget høj grad udbuddet af serviceydelser via lovgivningen. Selvom der således eksisterer et kommunalt selvstyre der giver kommunerne mulighed for frit at vælge serviceniveau på nogle områder, så eksisterer der samtidig en omfattende lovregulering der netop begrænser udsvingene i serviceniveau fra kommune til kommune. I finansloven angives således niveauet og sammensætningen af den samlede offentlige service, og i en række særlove beskrives og specificeres de offentlige serviceydelser. Eksempelvis er administrationen af overførselsindkomsterne underlagt meget restriktive bestemmelser der i høj grad hindrer lokalpolitiske prioriteringer. Omvendt er der på eksempelvis ældreområdet (hjemmehjælp) samt kultur- og fritidsområdet langt større råderum for lokalpolitisk indflydelse.²⁶

I nærværende undersøgelse er det valgt at fokusere på følgende offentlige serviceydelser:

- Børnepasning
- Skoleområdet
- Kultur og fritid
- Kollektiv transport.

Disse områder er udvalgt således at de udgiftstunge områder som skole og børnepasningsområdet er inkluderet. Dernæst er områderne udvalgt fordi det må forventes at de er vigtige for de mindre lokalområders oplevelse af service og dermed for udviklingsmuligheder i disse områder.

Generelle problemstillinger i relation til måling og værdisætning af offentlig service er beskrevet i appendiks 1.

1.3.1. Den offentlige service på sub-kommunalt niveau

Et grundlæggende formål med nærværende projekt er at beskrive levevilkår og udviklingsmuligheder for en række udvalgte lokalområder, dvs. at operere på sub-kommunalt niveau. Dette skal også gælde beskrivelsen af det offentlige serviceniveau.

Når man opererer på lokalområdeniveau, må *nærhed* antages at indgå som en dimension af betydning for den *oplevede* service. Mulighed for børnepasning og skole i umiddelbar tilknytning til bopælen kan eksempelvis have betydning for borgernes oplevelse af det offentlige serviceniveau. Det er samtidig indsatsområder hvor der

25 Kommunerne er dog via lovgivningen forpligtet til at sikre transport til og fra skole samt transport af ældre til kommunens ældrecentre (aktivering, behandling etc.)

26 PLS-Consult, 1999, p. 26.

lokalpolitisk kan udøves en betydelig indflydelse på lokaliseringsbeslutningerne, og hvor der af samme årsag er betydelige forskelle i serviceniveauet de enkelte lokalområder imellem.

Som udgangspunkt opfattes nærhed og umiddelbar tilgængelighed som positivt, og flere af de landsdækkende græsrodsorganisationer der beskæftiger sig med levevilkår i landdistrikterne²⁷ er altid parate til at argumentere for opretholdelsen af privat og offentlig service i de små lokalsamfund. Imidlertid kan opretholdelsen af de små enheder, selv i tider eller områder med befolkningsmæssig tilbagegang, have en række både kvalitetsmæssige og økonomisk uheldige konsekvenser der ofte negligeres i debatten.

Rent samfundsøkonomisk er det ofte forbundet med betydelige udgifter at opretholde små enheder og det er også ofte udgiftskrævende at tilbyde samme serviceniveau i mindre enheder, som i større. Eksempelvis viser en nyere undersøgelse fra Amternes og Kommunernes Forskningsinstitut²⁸ at der er signifikante stordriftsfordele ved folkeskole drift således at et stort elevtal mindsker udgifterne pr. elev. Stordriftsfordelene kan være knyttet til skoleadministration og til det forhold at det er nemmere at undgå lave klassekvotienter hvis man har et stort elevgrundlag.

Eftersom de danske kommuner forventes at stå over for et betydeligt udgiftspress i de kommende år, vil det øge presset for at gennemføre økonomiske rationaliseringer, og der kan derfor forventes behov for en yderligere effektivisering af den offentlige serviceproduktion. For befolkningen i landdistrikterne kan dette medføre et tab af nærhed og dermed en reduktion i den oplevede service.

I denne undersøgelse er det valgt at beskrive (se kapitel 2) den offentlige service i de enkelte lokalområder ud fra antallet af *pladser*, dvs. dagpleje, børnehave, folkeskole, plejehjem, foreningstilbud o.l. der er til rådighed. Disse indikatorer siger i sig selv ikke noget om de *kommunale* tilbud på de enkelte serviceområder, men ved at sætte antal pladser i relation til befolkningsunderlaget i lokalområdet fås et udtryk for befolkningens adgang til et *lokalt* servicetilbud.²⁹

Denne analyse suppleres med en beskrivelse af fordelingen af kommunale arbejdspladser i tilknytning til disse servicetilbud (ligeledes kapitel 2). Dette viser omfanget af at den indirekte *tilbageførsel* af offentlige midler, i form af beskæftigelsesmuligheder, til de forskellige lokalområder.

Det er således valgt at beskrive den offentlige service med udgangspunkt i *det politisk fastlagte serviceniveau*. Det er imidlertid vigtigt at være opmærksom på at serviceniveauet med lige så god ret kunne have været beskrevet via *den realiserede service* eller *den oplevede service*. To kommuner med det samme politisk fastlagte serviceniveau vil med stor sandsynlighed ikke kunne *realisere* det samme serviceniveau i praksis

27 Landdistrikternes Fællesråd, Landsbyerne i Danmark og Landsforeningen af Landsbysamfund.

28 Graversen, Brian Krogh og Eskild Heinesen, 1999.

29 Optimalt set skulle udbuddet af forskellige offentlige serviceydelser sættes i relation til befolkningsunderlaget i den relevante aldersgruppe i lokalområdet. Inden for rammerne af nærværende analyse har der imidlertid ikke været ressourcer til at gennemføre en sådan opdeling.

idet denne service vil afhænge af en række både institutionelle og menneskelige forhold.

Endelig vil borgernes *oplevelse* af service afhænge af en række forhold der ikke blot har at gøre med det *objektive* serviceniveau. Den oplevede kvalitet af en ydelse afhænger i en vis udstrækning af *forventningen* til den pågældende ydelse. Om borgerne bliver skuffede eller positivt overraskede, afhænger af forventningerne til ydelsen, og vil som hovedregel afspejles direkte i borgernes tilfredshedsvurdering.

Nyere undersøgelser har vist at der ikke er nogen direkte sammenhæng mellem f.eks. det kommunale udgiftsniveau til service og borgernes tilfredshed. En undersøgelse³⁰ viser at borgere i land- og bykommuner er lige tilfredse med den offentlige service på trods af at den offentlige service *objektivt* set er lavere i landkommunerne. En mulig forklaring er at landbefolkningens *forventninger* til offentlig service er lavere hvorved den relative tilfredshed bliver højere. Personer der har valgt at bosætte sig i et landdistrikt, har andre bosætningspræferencer end folk i byen. Eksempelvis ved borgere i landdistrikterne at de gennemsnitlig skal køre langt og ofte til andre områder for at få en række offentlige og private serviceydelser som de ikke forventer er til rådighed i deres lokalområde. En anden forklaring på den relativt høje tilfredshed med den offentlige service i landdistrikterne er at det først og fremmest er mennesker med mange ressourcer, økonomiske såvel som sociale, der flytter på landet.

1.4. Den private service

Den private service udgør sammen med den offentlige service det samlede udbud af tjenesteydelser til borgerne i lokalområderne. Blandt de private serviceerhverv fokuseres her på varehandel og dagligvareforretninger. Betragtningerne er overvejende baseret på butiksstrukturkommissionens arbejde.³¹

Igennem de seneste tre årtier har der fundet en koncentration sted inden for varehandel og dagligvareforretninger. Dette har ikke alene medført en ejendomsræssig koncentration, men også en udtynding og koncentration i antallet af forretningssteder.³² De små købmænd og mindre butikker er i stor udstrækning forsvundet fra bybilledet i de fleste landsbyer herhjemme. I mange lokalsamfund findes ikke længere mulighed for at foretage lokale indkøb, og der findes en lang række eksempler på at lokalsamfunds kamp for overlevelse manifesteres som en kamp for bevarelse af den lokale brugs eller købmand.

Samtidig har befolkningens indkøbsvaner ændret sig. I mange tilfælde indkøbes varerne til en hel uges forbrug i storcentret i den nærmeste større by hvorefter den lokale købmand har kunnet få lov at levere suppleringsindkøbene. Denne udvikling har udhulet den økonomiske basis for de lokale forretninger, og de er i mange tilfælde bukket under i konkurrencen.

30 PLS-Consult, 1999.

31 Erhvervsministeriet, 1998.

32 Westeren, Knut Ingar, 1998, p. 28.

Det samme gælder serviceudbuddet fra lokale posthuse og pengeinstitutter. Igennem en lang årrække var der, for postens vedkommende på grund af en offentlig monopolstatus og for pengeinstitutternes vedkommende på grund af en manglende priskonkurrence på det danske marked, en meget ringe opmærksomhed mod omkostningsniveauet. Konkurrencen mellem pengeinstitutter gik næsten udelukkende på hvem der kunne tilbyde den højeste service, og dette resulterede i et meget finmasket net af filialer som også landdistrikterne har nydt godt af. Liberaliseringen af kapitalmarkedet har øget behovet for strukturtilpasninger inden for finanssektoren, og flere af de små landsbysamfund har eller vil kunne forvente at miste deres lokale pengeinstitut eller posthus i de kommende år.

Den nuværende regering har det som et erklæret mål at ville sikre et varieret butiksudbud i de mindre og mellemstore byer. Amtskommuner og kommuner skal ved planlægning af butiksudbud fremme et varieret udbud. Bl.a. skal detailhandelsstrukturen beskrives eksplicit i de kommende regionplaner.³³

Udviklingen i den danske butiksstruktur følger i hovedtræk de internationale tendenser. Overalt ses en nedgang i antallet af dagligvarebutikker mens antallet af udvalgswarebutikker stort set er bevaret. Deres antal forventes dog også at falde i fremtiden. Store butikskoncepter og stærke kæder vinder frem på bekostning af de mindre og selvstændige butikker. Forbrugerne lægger vægt på udvalg hvilket de større byers bymidter og storcentre med deres varierede butiksudbud bedst kan imødekomme.

Handlen koncentrerer sig i stigende grad i de større byer mens de mindre byer har stadigt sværere ved at bevare et attraktivt butiksmiljø. Tilsvarende har landdistrikterne stadigt sværere ved at bevare *den sidste butik*. Den geografiske koncentration af handlen betyder at butiksnettet bliver mindre fintmasket.

Antallet af butikker er faldet kraftigere i de tyndt befolkede områder end i de større byer selvom bosætningsmønsteret ikke er ændret stort i det seneste årti. Indbyggerne i de mindre byer og landdistrikterne har derved fået længere til forsyningen af dagligvarer og specielt udvalgsvarer.

Specielt i de tyndt befolkede områder er det svært at klare sig uden bil. Der kan være langt ikke bare til nærmeste butik, men også til serviceydelser som læge, skole og offentlig transport. De *svage forbrugere* har derfor store tilskyndelser til at flytte til byen. Ligeledes kan forbrugere uden bil føle sig afskåret fra at flytte til de tyndt befolkede områder.

Skal udviklingen vendes, må detailhandlen i mindre og mellemstore byer samt i landdistrikterne leve op til forbrugernes nye behov. Ændringer i forbrugernes og detailhandlernes adfærd sker dog normalt kun på længere sigt. Derfor er der også behov for politiske initiativer centralt og decentralt for at hindre en yderligere butikskoncentration.

33 Indenrigsministeriet, 1999, p. 7.

Noget tyder på at handel via Internet kan komme til at spille en rolle i de tyndt befolkede områder, men det afhænger meget af om der kan etableres fornuftige udbringningsordninger idet dette har været det svage led i de hidtidige forsøg med etablering af Internet- eller homeshopping.

Kulturelt og socialt kan det være et problem at butikkerne dør i landdistrikterne, og nærbutiksmiljøet forsvinder i de mindste byer. Butikker skaber liv og fungerer ofte som samlingssted for byens borgere. Det kan mindske småbyernes attraktionsværdi som bosætningssted hvis butikkerne forsvinder.

Alt i alt tyder den igangværende udvikling på en vis disharmoni mellem på den ene side forbrugernes indkøbspræferencer og -vaner og på den anden side det politiske ønske om at forbedre indkøbsmulighederne i landdistrikterne.

1.5. Resume

Befolkningen på landet har generelt andre levevilkår end bybefolkningen. Dette gælder både med hensyn til beskæftigelses- og uddannelsesmulighed, boligforhold samt privat og offentlig service.

De primære erhverv der traditionelt har været dominerende i landdistrikterne, mister deres beskæftigelsesmæssige betydning, og den vækst i beskæftigelse ligger inden for serviceerhvervene. En stadig stigende andel af landbefolkningen bliver afhængig af beskæftigelse i byerne, og landdistrikter beliggende langt fra de bymæssige vækstcentre har derfor svært ved at få andel i den økonomiske vækst i samfundet.

De unge har kun i begrænset omfang mulighed for uddannelse i lokalområdet, og en stigende andel af de unge søger derfor bort fra området i forbindelse med uddannelse.

Boligerne på landet er overvejende ejerboliger. Generelt set er boligerne på landet større, men i dårligere vedligeholdelsesmæssig stand end boligerne i byerne. Den manglende variation i boligudbuddet på landet medvirker i et vist omfang til fraflytning. Forholdet mellem sommer- og helårshuse samt den faktiske anvendelse af disse boligtyper udgør et problem for mange landdistrikter. Generelt er der dog gode muligheder for lokalpolitisk regulering af boligmarkedet.

Rent objektivt er det private og offentlige serviceniveau lavere i mange landdistrikter. Dette hænger delvist sammen med at det er vanskeligt at opnå samme økonomiske effektivitet og kvalitet i de mindre enheder. På det private serviceområde betyder befolkningens forbrugspræferencer at der foregår en stadig koncentration af butiksstrukturen. Denne udviklingstendens synes langt fra tilendebragt endnu.

Alt i alt har den ressourcemæssige svage del af befolkningen svært ved at klare sig i landdistrikterne hvilket betyder at de flytter til byen. På den anden side bliver landbefolkningen samtidig mere og mere afhængig af byernes beskæftigelsesmulighed.

2. Karakteristik af de bornholmske lokalområder

Dette kapitel indeholder en beskrivelse af de forskellige lokalområder på Bornholm med hensyn til befolkningssammensætning, offentlig og privat serviceudbud samt overordnet erhvervsstruktur.

På landsplan tales der for øjeblikket meget om en øget aktivitet og optimisme i landdistrikterne.³⁴ Flere års økonomisk og befolkningsmæssig tilbagegang er vendt til fremgang. De nyeste forskningsresultater tyder imidlertid på at denne tilsyneladende fremgang for landdistrikterne i en vis udstrækning blot kan tilskrives den måde hvorpå landdistrikterne er defineret og afgrænset i forhold til bymæssige områder. Således synes den forøgede økonomiske aktivitet i landdistrikterne fortrinsvis at kunne tilskrives øget aktivitet inden for de bymæssige områder.³⁵ De reelle landdistrikter er tilsyneladende stadig præget af stilstand eller tilbagegang i både økonomisk, beskæftigelses- og befolkningsmæssig henseende.

Derfor er der behov for en analyse af i hvilken udstrækning disse landsdækkende tendenser også gør sig gældende for de bornholmske landdistrikters vedkommende. Af tekniske årsager har det ikke, inden for den afsatte tidsramme, været muligt at foretage en mere dybtgående socioøkonomisk analyse af de forskellige lokalområder. Derfor beskrives de enkelte lokalområder primært med udgangspunkt i den befolkningsmæssige udvikling over de seneste fem år. Som led i denne analyse foretages en opdeling i land- og bybefolkning, og det offentlige og private serviceniveau på kommunalt- og sub-kommunalt niveau sættes i forhold til befolkningsunderlaget for derigennem at få et udtryk for *levestandarderne* i de enkelte lokalområder.

2.1. Bornholm generelt

Bornholm har i alt ca. 45.000 indbyggere. I perioden 1980 til 1998 har befolkningstallet været vigende med i alt ca. 3.000 personer (godt 6 pct.). Fraflytningen er i høj grad betinget af at unge der ønsker en videregående uddannelse, i stor udstrækning vælger uddannelsesinstitutioner uden for øen. I 1997 oversteg fraflytningerne tilflytningerne med ca. 300 personer blandt de 16-24-årige.³⁶ Fraflytningen af de unge bevirker at Bornholm har relativt flere ældre og færre i den erhvervsaktive alder end på landsplan.

Sammenlignes uddannelsesbaggrunden for den erhvervsaktive del af befolkningen med resten af Danmark ses at en større del af bornholmerne er ufaglærte, og en væsentlig mindre del har en længere videregående uddannelse. Dette skyldes ikke at den bornholmske ungdom er mindre tilbøjelig til at søge videreuddannelse, men at de uddannede bornholmere ikke i tilstrækkelig omfang søger tilbage til regionen og/eller kan få beskæftigelse på øen efter endt uddannelse.³⁷

34 Indenrigsministeriet 1997a samt Indenrigsministeriet 1998a.

35 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998.

36 Bornholms Amt, 1998, p. 5.

37 Denne problemstilling er tidligere indgående behandlet i Jensen, Keld og Tage Petersen, 1996a+b, samt Jensen, Keld, 1995.

Indkomstmæssigt halter Bornholm efter det øvrige land. Den gennemsnitlige skattepligtige indkomst pr. person i Bornholms Amt lå således i 1996 13,3 pct. under landsgennemsnittet. Set i forhold til 1994 er der tale om en udvikling hvor Bornholm er saktet stadig længere bagud i forhold til landsgennemsnittet.³⁸

Ledigheden på Bornholm lå frem til 1992 nogenlunde på niveau med resten af landet, dog med noget større sæsonmæssige variationer. Siden da har ledigheden på Bornholm ligget højere end på landsplan.³⁹

I de seneste 10 år har en ændring i befolkningens alderssammensætning sat de danske kommuners økonomi under pres. Således er der i den forgangne periode kommet flere børn i alderen 0-6 år (pasningsudgifter), flere børn i folkeskolen og flere ældre. Dette har været en vækst på tre udgiftskrævende områder hvilket ikke har været set tidligere.⁴⁰ I den kommende 10-års periode vil udgiftspreset som følge af en ændret alderssammensætning imidlertid kunne forventes at aftage. Ifølge Danmarks Statistiks seneste befolkningsprognose⁴¹ forventes gruppen af børn og unge ikke at stige. Derimod forventes gruppen af ældre (65+ år) at vokse fra 18,3 pct. i 1998 til 19,3 pct. i 2010. Dermed bliver der en noget højere andel af ældre på Bornholm sammenlignet med resten af landet. Den forventede befolkningsudvikling opdelt i aldersgrupper fremgår af tabel 1.

Tabel 1. Den forventede befolkningsfordeling på Bornholm, opdelt i aldersgrupper

Aldersgruppe	1998	2000	2010	Bornholm	Danmark
0-19 år	10.808	10.622	10.137	23,3 %	24,8 %
20-64 år	25.787	25.810	24.976	57,4 %	59,5 %
65+ år	8.191	8.059	8.386	19,3 %	15,7 %
Total	44.786	44.491	43.499	100,0 %	100,0 %

De to sidste kolonner i tabel 1 angiver aldersgruppernes relative fordeling på hhv. Bornholm og hele landet i år 2010. Totalt set forventes den bornholmske befolkning at blive reduceret fra knapt 45.000 i 1998 til ca. 43.000 i 2010. Dvs. et forventet befolkningsfald på ca. 4,8 pct. Den forventede reduktion i befolkningsunderlaget er noget ujævnt fordelt kommunerne imellem. Befolkningen i Allinge-Gudhjem forventes således reduceret med 6,8 pct. mens Nexø's befolkning kun vil reduceres med 3,4 pct. For landet som helhed forventes en befolkningsfremgang på 6 pct. i samme periode hvilket sætter den bornholmske udvikling i relief.

Amter og kommuner på Bornholm er således under særlig pres, dels på grund af den skæve aldersprofil dels på grund af et lavt beskatningsgrundlag.⁴²

Bornholms Amt har suverænt det laveste beskatningsgrundlag blandt samtlige amter i landet. På grund af de kommunale udligningsordninger siger beskatningsgrundlaget i

38 Danmarks Statistik, 1998.

39 Bornholms Amt, 1998, p. 15.

40 Bornholms Amt, 1996, p. 31.

41 Danmarks Statistik, 1998, nr. 15.

42 Beskatningsgrundlaget er defineret som bruttoindkomsten fratrukket fradrag for samtlige skatteydere og tillagt 6,5 pct. af de afgiftspligtige grundværdier pr. indbygger.

sig selv dog ikke noget om amternes og kommunernes muligheder for at yde offentlig service på Bornholm. Dette forhold belyses bedre ved at se på det såkaldte udlignede beskatningsgrundlag.⁴³ Når man ser på situationen efter den kommunale udligning, er Bornholms stilling selvfølgelig ikke helt så skæv som før udligningen, men beskatningsgrundlaget (og dermed muligheden for at yde offentlig service) er dog stadig markant ringere på Bornholm.

Tabel 2. Beskatningsgrundlag

	1994	1995	1996	1997	1998
Bornholm	76.929	77.550	81.408	85.775	88.282
Hele landet	93.347	94.841	100.407	102.896	107.278
Bornholms relative niveau (pct.)	82	82	81	83	82

Tabel 3. Udlignet beskatningsgrundlag⁴⁴

	1994	1995	1996	1997	1998
Bornholm	95.910	95.142	81.408	98.349	101.394
Hele landet	96.779	96.500	87.814	98.672	103.663
Bornholms relative niveau (%)	94	93	-	95	94

At Bornholm både beskatningsmæssigt og indkomstmæssigt halter efter det øvrige land skyldes flere forhold. Dels er der mangel på videnstunge, og dermed højere lønnede arbejdspladser på Bornholm, dels er arbejdsløsheden højere, og endelig er andelen af ældre personer uden for arbejdsmarkedet højere på Bornholm.⁴⁵ Alt sammen forhold der trækker den gennemsnitlige indkomst og det gennemsnitlige beskatningsgrundlag ned.

Såfremt der tages udgangspunkt i de enkelte husstande ved beskrivelse af den økonomiske situation, må der imidlertid også tages hensyn til at leveomkostningerne er betydeligt lavere på Bornholm end i landet som gennemsnit, primært på grund af de relativt lave omkostninger til bolig. Denne problematik er nærmere behandlet i afsnit 2.3.

2.2. Erhvervsstruktur og arbejdsmarked

Bornholms erhvervsstruktur er stadig i høj grad domineret af de primære erhverv (landbrug, fiskeri og skovbrug) samt af de tilknyttede forarbejdningsindustrier. Af tabel 4 fremgår at godt 30 pct. af de bornholmske virksomheder er at finde inden for de primære erhverv. Dette skal sammenholdes med en tilsvarende andel på landsplan på godt 18 pct. Et grundlæggende problem ved den store afhængighed af de primære erhverv er dels at indtjeningen inden for denne sektor er relativ lille, dels at beskæftigelsen inden for de primære erhverv har været faldende i en lang årrække.

43 Det udlignede beskatningsgrundlag er defineret som summen af kommunernes tilskud/tilsvar fra udligningen af beskatningsgrundlag omregnet til beskatningsgrundlagsværdi.

44 Indenrigsministeriet, 1998b.

45 Bornholms Amt, 1998.

I en vis udstrækning dækker den høje andel af virksomheder inden for de primære erhverv på Bornholm over at de bornholmske virksomheder er mindre end på landplan, men selvom der korrigeres herfor, har det primære erhverv en dominerende position på Bornholm.⁴⁶

Tabel 4. Antal og andel af erhvervsvirksomheder i Danmark og på Bornholm, 1. januar 1997

	Danmark		Bornholm	
	Antal	Andel	Antal	Andel
Primære erhverv i alt	54.202	18,3	853	30,2
Industri i alt	22.949	7,7	214	7,6
Bygge & anlæg samt energi	26.072	8,8	222	7,8
Handel, transport og turisme	86.877	29,3	742	26,2
Finansiering og udlejning	20.538	6,9	145	5,1
Post, tele samt forretningsser-vice	32.259	10,9	165	5,8
Offentlig virksomhed mv.	53.691	18,1	491	17,3
Ikke oplyst	76			
I alt	296.664	100	2.832	100

Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

Andelen af virksomheder inden for handel, transport og turisme ligger nogenlunde på niveau med landsgennemsnittet. Dette dækker dog over en betydelig højere andel af turisme og turismerelaterede virksomheder på Bornholm og en tilsvarende lavere andel af handelsvirksomheder.⁴⁷

Tabel 5. Udviklingen i antal erhvervsvirksomheder i Bornholms Amt og hele landet

Bornholms Amt	1992	1993	1994	1995	1996	1997	Bornholm 92 til 97	Landet 92 til 97
Antal virksomheder								
Primære erhverv i alt	1.181	1.049	943	956	919	853	-27,8	-21,4
Industri i alt	264	261	248	233	236	214	-18,9	-12,6
Bygge & anlæg samt energi	231	222	220	212	216	222	-3,9	3,1
Handel, transport og turisme	845	817	767	759	744	742	-12,2	-3,9
Finansiering og udlejning	198	191	181	169	153	145	-26,8	-7,5
Post, tele samt forretningsser-vice	156	152	153	155	162	165	5,8	10,1
Offentlig virksomhed mv.	496	480	484	473	476	491	-1,0	3,5
Ikke oplyst	6	9	0	2	1	0		
I alt	3.377	3.181	2.996	2.959	2.907	2.832	-16,1	-5,9

Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

Ud over at Bornholm i særlig grad er domineret af erhvervsvirksomheder inden for den primære sektor, så er Bornholm også karakteriseret ved mange virksomhedslukninger inden for denne sektor. Antallet af virksomheder inden for de primære erhverv

46 Ses der på bruttofaktorindkomsten (BFI) (groft sagt forskellen mellem produktionsværdi og råvareudgifter) stammer 9,4 pct. af BFI på Bornholm fra de primære erhverv hvor den tilsvarende andel på landsbasis er 5,0 pct.

47 Ifølge Bornholms Amt (1997) stammer 16,7 pct. af bruttofaktorindkomsten på Bornholm fra de turismeafhængige sektorer (transport, hotel og restauration) hvor det tilsvarende tal på landsplan kun er 9,6 pct.

er således reduceret med 27,8 pct. i perioden fra 1992 til 1997 hvor antallet af virksomheder på landsplan kun er blevet reduceret med 21,4 pct. i samme periode. Til en vis grad kan denne udvikling forklares ved at Bornholm er domineret af mindre virksomheder, og at det især er denne gruppe af virksomheder der bukker under i den stadige strukturudvikling inden for især landbrugssektoren.

Det er dog ikke kun inden for de primære erhverv der sker en reduktion i antallet af virksomheder. Set over ét for samtlige brancher er antallet af virksomheder på Bornholm i perioden fra 1992 til 1997 blevet reduceret med 16,1 pct. hvor den tilsvarende reduktion på landsplan kun har været 5,9 pct.

Tabellerne illustrerer tydeligt de problemer den bornholmske økonomi har oplevet på grund af en uheldig erhvervsstruktur. Det er et grundlæggende problem at der ikke oprettes nye arbejdspladser i samme takt som de gamle forsvinder i. Især er det et problem at det tilsyneladende ikke er lykkedes at etablere et tilstrækkeligt antal nye virksomheder inden for generelt videnstunge erhvervsområder som eksempelvis forretningsservice, IT-branchen og finansiering.

Tabel 6. Antal virksomheder i de bornholmske kommuner, relativ andel i 1997

	Allinge-Gudhjem	Hasle	Nexø	Rønne	Åkirkeby
Primære erhverv i alt	32,0	42,0	35,2	6,7	47,6
Industri i alt	6,4	8,4	10,5	7,4	4,7
Bygge & anlæg samt energi	9,4	7,6	6,2	8,4	7,3
Handel, transport og turisme	30,8	18,0	25,4	31,9	18,9
Finansiering og udlejning	4,5	6,3	3,3	8,2	2,6
Post, tele samt forretningsservice	4,0	4,4	4,5	9,1	6,2
Offentlig virksomhed mv.	12,9	13,3	14,9	28,3	12,7
I alt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

Såfremt der ses på erhvervsvirksomhedernes fordeling i de bornholmske kommuner (tabel 6,) fremgår det - ikke overraskende - at det er erhvervslivet uden for Rønne Kommune der er domineret af virksomheder i de primære erhverv. Her markerer Åkirkeby sig som den kommune der rent erhvervsmæssigt er tydeligst domineret af de primære erhverv. Udlejning af fast ejendom vil, uden for Rønneområdet, endvidere primært kunne henføres til bortforpagtning af jord og bygninger i relation til landbrug. Derfor er de fire kommuner uden for Rønne i endnu større udstrækning end det fremgår af tabellen domineret af landbrug.

Går man bag tallene i tabel 6, fremgår det at *Handel og reparation samt Sundheds- og velfærdsinstitutioner* og *Forlystelser og kulturinstitutioner* er koncentreret i Rønne. Både absolut og relativt er hotel- og restaurationsbranchen koncentreret omkring Allinge-Gudhjem Kommune. Dette er et udtryk for forskelle i strukturelle rammebetingelser fra område til område.

Arbejdsmarkedet

Tabel 7 nedenfor viser indeks for udvikling i arbejdsstyrken på Bornholm og på landsplan over de seneste seks år. Det ses at arbejdsstyrken på Bornholm i perioden er blevet reduceret med 6,5 pct. hvor arbejdsstyrken på landsplan stort set har været uændret. Både på landsplan og på Bornholm dækker denne udvikling over at der er blevet flere personer med fuldtidstilknytning til arbejdsmarkedet og færre personer med deltidstilknytning til arbejdsmarkedet. Tabellen antyder dog at Bornholm ikke i nær samme omfang som resten af landet har fået del i periodens økonomiske opsving.

Tabel 7. Relativ udvikling i arbejdsstyrken

Indeks	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Hele landet						
Heltidsforsikrede	100,0	102,8	103,9	104,7	105,3	106,2
Deltidsforsikrede	100,0	89,7	76,1	61,3	54,0	48,4
Arbejdsstyrken i alt	100,0	100,1	99,7	98,8	98,7	99,0
Bornholms Amt						
Heltidsforsikrede	100,0	102,1	102,5	102,7	102,1	101,8
Deltidsforsikrede	100,0	90,5	75,9	62,5	55,2	49,9
Arbejdsstyrken i alt	100,0	98,4	96,9	95,3	93,9	93,5

Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

At Bornholm ikke i samme omfang som resten af landet har fået del i det økonomiske opsving, hænger delvis sammen med erhvervsstrukturen med forholdsvis mange virksomheder inden for ikke ekspanderende primære erhverv, men det spiller også ind at den bornholmske befolkning generelt er ringere uddannet end resten af Danmarks befolkning. Når der tages hensyn til at væksten i antallet af arbejdspladser i disse år primært sker inden for videnstunge områder, er det et helt centralt problem for bornholmske virksomheder at der mangler folk med specielt mellemlange og lange videregående uddannelser (jf. tabel. 8).

Tabel 8. Uddannelsesniveau, 20-66-årige med tilknytning til arbejdsmarkedet,⁴⁸ 1997

	Danmark	Bornholm
	Andel	Andel
Grundskole	31,5	38,1
Almengymnasial	3,6	2,3
Erhvervsgymnasial (HHX, HTX, adgang til Teknika)	2,0	1,2
Erhvervsfaglig	40,5	42,5
Videregående uddannelser:		
Kort videregående	7,0	5,5
Mellemlang videregående	10,0	7,9
Lang videregående	5,4	2,5
Sum af videregående uddannelser	22,4	15,9

Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

48 Personer i beskæftigelse samt arbejdsløse.

2.3. Tværgående analyser på kommunalt niveau

Beskrivelsen af de bornholmske lokalområder gennemføres på to niveauer. Først foretages en overordnet beskrivelse på kommunalt niveau. Derefter gennemføres en mere detaljeret beskrivelse på sub-kommunalt niveau. Denne beskrivelse følger i en vis udstrækning de gamle sognegrænser.

Overordnet betragtet afhænger levevilkårene i de forskellige kommuner af en række naturgivne, økonomiske og strukturelle forhold, herunder rækken af lokalpolitiske beslutninger. Hvilken vægt folk tillægger de forskellige forhold, er individuelt. Nogle (formodentlig typisk yngre) mennesker lægger eksempelvis vægt på beskæftigelses- og børnepasningsmulighed når de vælger bosted mens andre (typisk ældre) mennesker tillægger mulighederne for at foretage lokale indkøb en større betydning.

Politiske prioriteringer og andre former for beslutninger har på både kort og lang sigt indflydelse på levevilkårene i et lokalområde. På kortere sigt i form af forhold som udskrivningsprocenter og ventelister til kommunale pasningsordninger, på længere sigt i form af f.eks. infrastruktur, miljø og standard i folkeskolen.

Nedenfor (tabel 9) er vist en række udvalgte nøgletal der i større eller mindre udstrækning beskriver det offentlige serviceniveau på kommunalt niveau.

Tabel 9. Nøgletal for bornholmske kommuner, 1997

	Allinge-Gudhjem	Hasle	Nexø	Åkirkeby	Hele landet
Areal, ha	15.434	11.455	10.375	18.638	
Befolkning pr. 01.01.1999	7.738	6.480	8.567	6.755	
Befolkningsandel i landdistrikter (pct.)	41,3	39,3	25	52,7	
Befolkningstæthed, personer pr. ha	0,50	0,57	0,83	0,36	
Arbejdsløshed pr. 01.01.1999 ¹ (pct.)	20	19,1	15,4	14,8	
Udskrivningspct.	21,6	21,5	21,7	21,0	20,38 ²
Grundskyldspro	15	12	18	18	12,26
Skoleforhold:					
Folkeskole udgifter ³	32.312	43.863	34.866	33.547	36.061
Skolestørrelse ⁴	189	207	294	222	264
Klassekvotient ⁵	19,33	16,76	21,00	19,00	18,54
Forberedelsestid	1,49	1,74	1,38	1,48	1,55
Privatskolefrekvens ⁶	21,2	13,6	11,7	12,8	12,7
Kultur:					
Kulturelle udgifter	39	12	65	34	303
Sport/fritidsudgifter ⁷	789	772	714	918	1.004
Børnepasning:					
Pasningsudgifter ⁸	27.895	24.547	26.837	25.965	34.674
Takst dagpleje	18.828	19.176	18.420	18.600	18.672 ⁹
Takst børnehave	15.744	14.520	13.680	13.560	13.993
Generelt:					
Serviceforhold ¹⁰	0,97	0,96	0,99	0,97	1,00

Kilder: Danmarks Statistik: Statistik uden grænser samt Indenrigsministeriet: Kommunale nøgletal, 1997b.

Note 1: Ikke sæsonkorrigeret arbejdsløshed. Kilde: Danmarks Statistik, Statistik uden grænser.

Note 2: Omfatter alle kommuner minus København og Frederiksberg.

Note 3: Folkeskoleudgifter (bruttodriftsudgifter) pr. 7-16-årig. Indenrigsministeriet, 1998b.

Note 4: Gennemsnitlig skolestørrelse i kommunen. Indenrigsministeriet, 1998b.

Note 5: Senest tilgængelige data er for 1996.

Note 6: Privatskolefrekvens. Senest tilgængelige data er for 1994.

Note 7: Bruttodriftsudgifterne pr. indbygger. Indenrigsministeriet, 1998b.

Note 8: Samlede pasningsudgifter (bruttodriftsudgifter) pr. 0-10-årige i kommunen.

Note 9: Seneste tilgængelige data er for 1997.

Note 10: Indenrigsministeriets generelle serviceindikator er beskrevet i et efterfølgende afsnit.

Indledningsvis skal det understreges at det er valgt at beskrive den kommunale arbejdsløshedsandel ud fra de senest tilgængelige data (januar 1999). Disse data er ikke sæsonkorrigeret, og da der traditionelt er en betydelig sæsonledighed i de bornholmske erhverv, skal det erindres at den gennemsnitlige årlige arbejdsløshed vil ligge lavere.

Beskatningsforhold

Udtrykt ved simpelt gennemsnit for de fire kommuner ligger den kommunale udskrivningsrate 1,07 procentpoint over landsgennemsnittet. På samme måde ligger den kommunale grundskyldspromille også noget over landsgennemsnittet. Ud fra en skattemæssig synsvinkel skiller Åkirkeby sig ud ved at være en smule mere attraktiv end de øvrige kommuner.⁴⁹

Skoleforhold

Bortset fra Hasle Kommune ligger de bornholmske kommuner på et lavere niveau end landsgennemsnittet. Dette gælder både med hensyn til udgifter pr. elev og gennemsnitlig klassekvotient. Med hensyn til skolestørrelse ligger Allinge-Gudhjem i bund hvad enten dette nu opfattes som et plus eller minus. Mange mennesker opfatter sikkert en mindre skolestørrelse som et plus, i hvert fald i de mindre klasser. Privatskolefrekvensen, hvilket kan udgøre et operativt mål for tilfredsheden med kvaliteten af folkeskolen i lokalområdet, ligger på et niveau svarende til landsgennemsnittet, bortset fra Allinge-Gudhjem der har en signifikant højere privatskolefrekvens. Hvorvidt dette kan tolkes som utilfredshed med det kommunale skoleudbud, eller om der i området blot er tale om tradition for at sende børnene på friskoler, er det ikke muligt at sige. Et forhold der selvfølgelig også har indflydelse på privatskolefrekvensen, er om der i det hele taget er et privatskoletilbud i kommunen. Blandt de fire undersøgte kommuner findes dette tilbud i Allinge-Gudhjem Kommune (Østerlars Friskole) og i Åkirkeby kommune (Davidskolen). På landsplan ses der for øvrigt en interessant tendens til at kommuner med høj privatskolefrekvens samtidig har højere udgifter pr. elev til drift af folkeskolen hvilket kan tolkes som at kommunerne tager konkurrencen op med privatskolerne.⁵⁰

Betragtes den kommunale skolekvalitet alene ud fra de angivne nøgletal må Hasle kommune opfattes som førende blandt de fire kommuner.

Kultur og fritid

Med hensyn til økonomisk prioritering af kulturelle aktiviteter så lægger de fire bornholmske kommuner tilsyneladende meget lidt vægt på sådanne forhold. Ingen af de bornholmske kommuner kan siges at have en markant kultur- eller sportsprofil. Kun Åkirkeby nærmer sig et landsgennemsnitligt niveau med hensyn til udgifter til sports- og fritidsområdet.

Børnepasning

Også på børnepasningsområdet skiller de bornholmske kommuner sig ud ved markant lavere driftsudgifter pr. 0-10-årig i kommunerne. Lavere driftsudgifter til børnepasning kan i princippet skyldes et lavere serviceniveau, en mindre andel af børn på offentlig pasning, et mere udbredt brug af billige pasningsordninger, en mindre andel af børn med specielle pasningsbehov og/eller større økonomisk effektivitet. På både dagpleje- og børnehaveområdet er der dog rent faktisk tale om en større offentlig pasningstilbøjelighed i de bornholmske kommuner på trods af at der er relativt flere uden

49 Denne relative fordel for Åkirkeby forsvinder dog. Med virkning fra 1999 er den kommunale udskrivningsprocent sat op til 22,5.

50 Graversen, Brian Krogh og Eskild Heinesen, 1999.

arbejde på Bornholm. Dette *kan* indikere at der *er* tale om et lavere serviceniveau. På vuggestueområdet er det kun Rønne Kommune der tilbyder en sådan ordning.

Takstpolitikken på de forskellige pasningsordninger er således udformet at der generelt kræves en højere forældrebetaling end landsgennemsnitligt. Dette er formentlig medvirkende til at nedsætte oplevelsen af den offentlige service i de bornholmske kommuner på børnepasningsområdet.

Generelt

Indenrigsministeriet måler totale forskelle i kommunalt serviceniveau ud fra følgende definition: Kommunens budgetterede nettodriftsudgifter pr. indbygger korrigeret for regionale lønvariationer divideret med kommunens udgiftsbehov pr. indbygger. Nøgletallet angiver derved forholdet mellem kommunens budgetterede udgifter pr. indbygger og det beregnede udgiftsbehov pr. indbygger. For hele landet vil dette forhold beregningsmæssigt være 1,00. Et nøgletal større end 1,00 kan tages som udtryk for at den pågældende kommune har valgt at gennemføre foranstaltninger for borgerne der ligger over niveauet for landet som helhed.

Også udtrykt på dette overordnede niveau tilbyder de fire bornholmske kommuner et serviceniveau der ligger lidt under landsgennemsnittet af samtlige land- og bykommuner.

Bolig og ejendomsforhold

De generelle problemstillinger i relation til boligforhold og boligpolitik i landdistrikterne er beskrevet i kapitel 1.2. I den efterfølgende karakteristik af boligsituationen på Bornholm lægges primært vægt på en kvantitativ beskrivelse af prisstrukturen på det bornholmske ejendomsmarked. De mere kvalitative overvejelser i relation til eksempelvis boligpolitik i de bornholmske landdistrikter berøres ikke direkte.

Når det er valgt at tage udgangspunkt i en kvantitativ beskrivelse af det bornholmske ejendomsmarked, sker det med det med to begrundelser: 1) Ejendomsmarkedet og ejendomspriserne har en direkte og meget betydende indflydelse på levevilkårene i landdistrikterne derved at ejendomspriserne er bestemmende for det beløb den enkelte husstand skal afsætte til boligudgifter. Ejendomspriserne har dermed betydende indflydelse på det beløb der er til rådighed for husstandens øvrige forbrug. 2) Ejendomsmarkedet (omsætning og prisniveau) i de enkelte lokalområder kan sammen med befolkningsudviklingen benyttes som indikatorer for levevilkårene i lokalområdet.

Ved beskrivelsen af ejendomsmarkedet er det valgt udelukkende at fokusere på markedet for enfamiliehuse da dette er den dominerende boligform på Bornholm. Beskrivelsen (tabel 10) dækker landet som helhed samt de fem bornholmske kommuner. Indledningsvis sammenlignes de bornholmske ejendomspriser med det landsgennemsnitlige niveau. Derefter beskrives (tabel 11) den gennemsnitlige pris pr. kvadratmeter i almindelig fri handel i de enkelte kommuner.

Denne beskrivelse suppleres med analyse af udviklingen i ejendomspriser opgjort på postnummerniveau (tabel 12). Dvs. at vi i en vis udstrækning går under kommuneniveau og ser på prisudviklingen i de otte bornholmske postdistrikter. Inden for den af-

satte tidsramme har det ikke været muligt at gennemføre en analyse af ejendomsmarkedet på det lokalområdeniveau som i andre sammenhænge benyttes i rapporten. I den supplerende analyse har det endvidere ikke været muligt at tage højde for eventuelle forskelle i boligstørrelse de enkelte postdistrikter imellem, og der foretages således udelukkende en sammenligning af priserne pr. ejendomme (og ikke pr. kvadratmeter).

Alt i alt vurderes opdelingen af ejendomsmarkedet i postdistrikter dog at give et mere nuanceret indtryk af det bornholmske ejendomsmarked end den rene kommunesammenligning giver mulighed for.

Tabel 10. Ejendomspriser (1.000 kr./ejendom). Enfamiliehuse

	1994	1995	1996	1997	Indeks 1997
1.000 kr.					
Hele landet	622	657	753	806	178
Bornholms Amt	367	390	434	452	100
Indeks:					
Hele landet	100	106	121	130	
Bornholm	100	106	118	123	

Kilde: Danmarks Statistik. Bygge og anlægsvirksomhed.

Ejendomspriserne på Bornholm ligger markant under gennemsnitspriserne for landet som helhed. Faktisk er priserne pr. omsat ejendom i Bornholms Amt de laveste i hele landet. Priserne på landsplan ligger således som gennemsnit 78 pct. over de bornholmske priser. Bornholmernes udgifter til bolig vil derfor ligge tilnærmelsesvis tilsvarende under gennemsnitsdanskerens boligudgifter hvilket har markant betydning for bornholmerens rådighedsbeløb.

Da en relativ større del af den bornholmske befolkning er bosat uden for bymæssig bebyggelse hvor boligerne traditionelt set er større, har bornholmerne samtidig adgang til boliger med større areal og flere rum end gennemsnitsdanskeren.

Det ses endvidere at forskellen mellem landsgennemsnittet og Bornholm er blevet udvidet i løbet af perioden hvilket er et udtryk for at Bornholm ikke i samme omfang som resten af landet har fået del i denne periodes generelle økonomiske opsving.

Det lave gennemsnitlige bornholmske ejendomsprisniveau dækker over betydelige lokale forskelle. Således er ejendomspriserne i Rønne Kommune ikke overraskende markant højere end på resten af øen. Ejendomme beliggende i byerne vil som gennemsnit betragtes være mindre end ejendomme placeret uden for byerne. Dette er der imidlertid taget højde for i tabel 11 hvor det er den gennemsnitlige handelspris pr. kvadratmeter der sammenlignes. Det ses at de billigste ejendomme er beliggende i Åkirkeby og Allinge-Gudhjem kommuner, og at ejendomspriserne i Rønne Kommune ligger 59 pct. højere end priserne i Åkirkeby. Dette er et udtryk for at en stor del af befolkningen åbenbart finder det mest attraktivt at bo i bymæssige omgivelser, tæt på mange private og offentlige servicefaciliteter, arbejdspladser, uddannelsesinstitutioner og naboer.

At ejendomspriserne i bykommuner ligger over niveauet i landkommuner, er der for så vidt ikke noget epokegørende i, men tabellen giver alligevel et indtryk af de forskellige kommuners *attraktionsværdi*.

Tabel 11. Ejendomspriser (kr./kvadratmeter). Enfamiliehuse. Alm. fri handel

	1995	1996	1997	1998		Snit	Indeks ⁵¹
Allinge-Gudhjem	2.899	2.904	2.713	2.819		2.834	102
Hasle	2.692	3.153	3.393	3.214		3.113	112
Nexø	3.349	3.226	3.201	3.427		3.300	119
Rønne	4.335	4.442	4.435	4.515		4.432	159
Åkirkeby	2.700	2.753	2.859	2.811		2.781	100
Gennemsnit	3.195	3.295	3.320	3.357		3.292	

Kilde: Realkredittædet.

Opdelingen på kommuner viser betydelige lokale forskelle. På tilsvarende vis varierer ejendomspriserne betragteligt når man går under kommuneniveau. Nogle lokalområder (ja, selv visse veje) opfattes som mere attraktive end andre hvilket giver udslag i højere handelspriser. Desto mere finmasket opdeling der gennemføres, jo større bliver den statistiske usikkerhed også, og jo mere *mudret* bliver det billede man får fremkaldt.

En opdeling af kommunerne i postnummerdistrikter giver dog et lidt mere detaljeret indblik i ejendomspriserne udvikling og niveau. Rent metodisk har det kun været muligt at foretage denne opdeling på ejendomsniveau. Såfremt der er systematiske forskelle på størrelsen eller standarden af boligerne i de forskellige postdistrikter, registreres betydningen af disse ikke.

Som det ses af tabel 12 er ejendomspriserne i Østermarie området de absolut laveste på Bornholm, efterfulgt af Klemensker- og Åkirkebyområderne. Et andet interessant forhold er ejendomspriserne i Svaneke. Her ligger priserne på ejendomme i gennemsnit 51 pct. højere end priserne i Østermarie. Tilsvarende ligger Rønne-priserne 71 pct. over Østermariepriserne. Svanekeområdet har de næsthøjeste ejendomspriser på Bornholm, kun overgået af Rønne - i 1997 lå ejendomspriserne oven i købet højere i Svaneke end i Rønne. Svaneke opfattes således som et af de mest attraktive bosætningsområder på Bornholm - hvilket imidlertid ikke kan aflæses direkte i områdets samlede befolkningsudvikling de sidste år (se tabel 13).

51 Indeks: Prisniveau i forhold til priserne i billigste kommune (Åkirkeby).

Tabel 12. Gennemsnitspris (1.000 kr.) for ejendomme solgt i bornholmske post-distrikter i perioden 1994-1998, samt indeks for prisudviklingen

Postdistrikt	Gennemsnits- pris	Indeks ⁵²
Rønne	483	171
Åkirkeby	324	115
Nexø	389	138
Svaneke	425	151
Østermarie	282	100
Gudhjem	363	129
Allinge	377	134
Klemensker	297	105

Kilde: Danmarks Statistik, sepcial analyse, juni 1999.

2.4. Tværgående analyser på sub-kommunalt niveau

Efter denne meget overordnede beskrivelse af levevilkår på Bornholm foretages en analyse af det offentlige og private serviceniveau i de forskellige lokalområder.

Ved opdelingen af Bornholm i mindre lokalområder er det i overvejende grad valgt at benytte de gamle sognegrænser, dels fordi disse grænser afspejler strukturelle forhold (sognene er ofte centreret omkring mindre bymæssige bebyggelser), dels fordi kommunerne selv i en vis udstrækning har gjort brug af de gamle sognegrænser i defineringen af de forskellige kommune- og lokalcentre.⁵³ Et par af sognene er befolkningsmæssigt så små at nogle af lokalområderne er defineret som bestående af to sogne.

52 Indeks: Prisniveau i forhold til priserne i billigste postnummerområde (Østermarie).

53 I de tidligere kommuneplaner har alle fire kommuner defineret forskellige kommune- og lokalcentre. Denne definition har bl.a. hvilet på tilstedeværelse af forskellige offentlige servicetilbud som f.eks. grundskoletilbud. Efterhånden som disse tilbud falder bort synes kommunerne mindre tilbøjelige til at benytte begreberne *kommunecentre* og *lokalcentre*.

Figur 1. Bornholmske sogne

I den efterfølgende analyse er de fire bornholmske kommuner inddelt i følgende 14 lokalområder:

Allinge-Gudhjem Kommune:

- **Allinge-Sandvig**
Allinge-Sandvig sogn.
- **Tejn/Olsker/Rø**
Sognene Olsker og Rø. Inkl. bysamfundene Tejn, Sandkås, Rø og Olsker.
- **Gudhjem/Østerlars**
Gudhjem og Østerlars sogne. Inkl. Melsted og Saltuna.
- **Østermarie**
Østermarie sogn. Inkl. Bølshavn.

Hasle Kommune:

- **Hasle/Rutsker**
Hasle og Rutsker sogne. Inkl. Vang by.
- **Nyker**
Nyker sogn. Inkl. byerne Nyker og Sorthat-Muleby.
- **Klemensker**
Klemensker sogn. Inkl. Årsballe.

Nexø Kommune:

- **Nexø/Bodilsker**
Nexø og Bodilsker sogne. Inkl. Balka.
- **Svaneke/Ibsker**
Svaneke samt Ibsker sogne. Inkl. byerne Listed og Årsdale.
- **Snogebæk/Poulsker**
Omfatter Poulsker sogn.

Åkirkeby Kommune:

- **Åkirkeby**
Åker sogn.
- **Vestermarie**
Vestermarie sogn.
- **Pedersker**
Pedersker sogn.
- **Nylars**
Nylars sogn. Inkl. bysamfundene Nylars, Lobbæk og Arnager.

2.4.1. Befolkningsudvikling i lokalområderne

Befolkningsudviklingen kan, sammen med ejendomspriserne, benyttes som overordnede indikatorer for levevilkårene i lokalområderne. Således ses den generelle befolkningsmæssige tilbagegang på Bornholm som udtryk for at levevilkårene generelt set ikke opfattes som tilfredsstillende på øen. At levevilkårene ikke opleves som tilfredsstillende må antages at skyldes en kombination af flere forhold hvoraf de væsentligste er manglende beskæftigelsesmulighed, for ringe indtjeningsmuligheder og manglende uddannelsesmuligheder.

På samme måde kan befolkningsudviklingen i de enkelte lokalområder benyttes som indikator på befolkningens opfattelse af levevilkår i netop dette område. Ud over de mere overordnede forhold som beskæftigelses- og uddannelsesmuligheder har en række andre forhold som privat og offentlig service samt de naturgivne (miljømæssige) rammer indflydelse på om et område opfattes som et godt sted at bo eller ej.

Tabel 13. Indeks for befolkningsudvikling i lokalområderne

	1994	1995	1996	1997	1998
Allinge-Sandvig sogn	1	0,999	1,007	1,014	0,999
Olsker og Rø sogne	1	0,991	0,988	0,975	0,957
Østerlars og Gudhjem sogne	1	0,983	1,016	0,989	0,986
Østermarie sogn	1	0,987	1,001	1,011	0,988
Allinge-Gudhjem Kommune i alt	1	1,000	1,000	0,996	0,981
Hasle og Rutsker sogne	1	0,997	0,990	1,018	0,998
Nyker sogn	1	1,003	1,001	0,979	0,979
Klemensker sogn	1	0,987	1,003	0,998	1,006
Hasle Kommune i alt	1	0,996	0,997	1,002	0,995
Nexø og Bodilsker sogne	1	1,002	1,000	0,997	1,005
Svaneke og Ibsker sogne	1	1,004	1,017	1,012	0,990
Poulsker sogn	1	0,976	0,979	0,970	0,965
Nexø Kommune i alt	1	0,998	1,002	0,997	0,995
Åker sogn	1	1,001	1,009	1,011	0,991
Vestermarie sogn	1	1,005	1,021	1,017	1,007
Pedersker sogn	1	0,984	0,977	0,977	0,997
Nylars sogn	1	0,957	0,989	0,995	1,015
Åkirkeby Kommune i alt	1	0,993	1,005	1,006	0,999
Alle områder i alt	1	0,994	1,001	1,000	0,992

Kilde: Danmarks Statistik, Befolkning og valg, diverse årgange.

Ud fra en beskrivelse af befolkningsudviklingen i den seneste femårs periode er det ikke muligt at pege på signifikante forskelle mellem de enkelte lokalområder. Dog synes Tejn/Olsker/Rø og til dels Poulsker at adskille sig som fraflytningsområder.

Herudover er det ikke, ud fra befolkningens valg af bosted, muligt at pege på specielt succesfulde lokalområder, eller modsat - specielle problemområder.

En tværgående analyse af befolkningsudviklingen i henholdsvis land- og byområder viser dog at befolkningstallet i de egentlige landdistrikter ikke er gået mere tilbage end i byområderne. Overordnet er der således ikke noget der tyder på at befolkningen oplever levevilkårene i de bornholmske landdistrikter som dårligere end i de bornholmske byer. Data for de enkelte sogne med fordeling på by- og landbefolkning fremgår af appendiks 2.

På landsplan har der generelt set været tale om en konstant stigning i befolkningstallet, men både i landkommunerne og bykommunerne har stigningen i befolkningstallet været lavere i landdistrikterne end i byområderne i perioden fra 1990 til 1998.⁵⁴ I modsætning hertil har befolkningsudviklingen i de bornholmske landdistrikter ikke adskilt sig fra den generelle befolkningsudvikling på øen.

54 Indenrigsministeriet, 1999.

2.4.2. Den offentlige og halvoffentlige service

Frem for at beskrive levevilkårene i lokalområderne ud fra den registrerede befolkningsudvikling vil levevilkårene i de følgende afsnit blive forsøgt kvantificeret ved hjælp af en række indikatorer for offentlig og privat service.

I nærværende afsnit er fokus på udbuddet af offentlig og halvoffentlig service i de enkelte lokalområder. Følgende indikatorer benyttes (data fra de enkelte lokalområder fremgår af appendiks 3):

- Antal børnepasningsinstitutioner
- Antal institutionspladser (*)
- Antal dagplejepladser (*)
- Antal kommunale og private skoler
- Antal elever på folkeskoleniveau (*)
- Antal pladser på plejehjem samt beskyttede ældreboliger
- Antal kommunalt ansatte i ovenfor nævnte institutionstyper (*)
- Antal kommunalt støttede foreninger for voksne
- Antal medlemmer i disse foreninger (*)
- Antal kommunalt støttede foreninger for børn og unge
- Antal medlemmer i disse foreninger (*).

For at få et operationaliseret mål for serviceniveauet der kan benyttes ved en tværgående sammenligning mellem de 14 lokalområder, sættes de stjernemærkede nøgletal i forhold til befolkningsunderlaget i det pågældende lokalområde, jf. tabel 15. Et sådant forholdstal siger i sig selv ikke noget om lokalbefolkningens adgang til den pågældende serviceydelse idet alle borgere i en kommune har lige adgang til eksempelvis børnepasning og folkeskole uanset hvor den pågældende institution rent fysisk måtte være lokaliseret. Derimod giver forholdstallet et indtryk af befolkningens mulighed for at få et *lokalt tilbud* af den pågældende serviceydelse. Eksempelvis mulighed for lokal børnepasning. Desto flere børnepasningspladser i forhold til befolkningsunderlaget der er i et lokalområde, jo større er sandsynligheden, alt andet lige, for at få et lokalt børnepasningstilbud.⁵⁵

Dagpleje

Af tabel 15 fremgår at muligheden for at få et lokalt *dagplejetilbud* er over dobbelt så høj i Pedersker som i Hasle/Rutsker. Generelt synes dagplejetilbuddene dog at være ganske godt spredt ud i de forskellige lokalområder.

Andre børnepasningsordninger

Sammenligning af de forskellige børnepasningsordninger *efter* dagplejealderen i de enkelte lokalområder skal foretages med en betydelig forsigtighed. I hvilken udstræk-

55 Ved at relatere udbuddet af forskellige servicetilbud til totalbefolkningen i området, begås der dog en systematisk fejl. Optimalt set burde servicetilbuddet relateres til den relevante befolkningsgruppe. Således burde antallet af børnepasningspladser sættes i forhold til antallet af 0-6-årige i lokalområdet og ikke i forhold til hele befolkningen. Inden for de tidsmæssige rammer der har været for denne undersøgelse, har det dog ikke været muligt at foretage en aldersopdeling af befolkningen på lokalområdeniveau. Fejlen får dog også kun betydning for sammenligningen mellem lokalområder i de tilfælde hvor der er tale om en meget forskellig aldersprofil fra område til område.

ning børnene passes i en børnehave, i en integreret institution eller i en SFO, afhænger nemlig helt af den institutionsstruktur kommunen har valgt at benytte. For at tage Poulsker sogn (som først og fremmest består af Snogebæk) som eksempel, så fremgår det af appendiks 3 at der ikke er nogen børnehave og ej heller nogen SFO i området - af den gode grund at der ikke er nogen skole i området. For at kunne tilbyde børnene en lokal pasningsordning, er der i stedet etableret en integreret institution hvilket bl.a. giver mulighed for at de børn der går i Bodilsker skole, kan vende tilbage til Snogebæk efter skoletid således at de kan blive passet i lokalområdet.

Derfor sammenlægges alle børnepasningstilbuddene efter dagplejealderen i et enkelt måltal før der foretages sammenligning mellem områderne (jf. tabel 16). De to lokalområder med bedst dækning på *børnepasningsområdet efter dagplejealderen* er Hasle/Rutsker og Nexø/Bodilsker. Tejn/Olsker/Rø er det område hvor mulighederne for lokal pasning af de lidt større børn er ringest.

Folkeskole

Muligheden for at børnene kan få et *lokalt folkeskoletilbud* er ikke overraskende relativ stor i de større byer Nexø, Åkirkeby, Allinge-Sandvig og Hasle. Hvad der måske er mere overraskende er at den bedste skoledækning i forhold til befolkningen faktisk findes i Pedersker, at nummer fire i rangordenen er Klemensker, og at også Østermarie ligger over gennemsnitsniveauet. De absolutte bundskrabere med hensyn til at kunne tilbyde lokale folkeskolepladser er Snogebæk/Poulsker og Nylars der som bekendt slet ikke har lokale skoler, og Nyker og Tejn/Olsker/Rø blandt de lokalområder der har en folkeskole.

Når befolkningen i de små lokalområder gør opmærksom på at de er underforsynede med skoler, er der således noget om snakken. Antallet af skolepladser i de små lokalområder er ikke alene begrænset fordi deres befolkningsunderlag er lille. Selv set i forhold til befolkningsunderlaget er skoledækningen mindre i de fleste små lokalområder på øen. Når det forholder sig således, er det bl.a. fordi det er uforholdsmæssigt dyrt for kommunerne at opretholde et folkeskoletilbud i de mindste lokalsamfund.

Muligheden for et *lokalt privatskoletilbud* eksisterer uden for Rønne kun i Østerlars og Åkirkeby.

Ældrepleje

Tilbuddet om *plejehjem/beskyttet bolig* findes kun i syv af de 14 lokalområder. Muligheden for lokal plejehjemsplads er størst i Hasle/Rutskerområdet.

Kommunale arbejdspladser

Som et sidste måltal for den offentlige service i de forskellige lokalområder benyttes antal kommunale arbejdspladser i de enkelte områder.⁵⁶ Dette er i sig selv ikke en servicefunktion idet de kommunale arbejdspladser typisk knyttes til folkeskole- eller

56 Det skal igen understreges at der i opgørelsen af kommunale arbejdspladser i lokalområderne alene indgår arbejdspladser inden for de serviceområder som i øvrigt indgår i analysen. Antallet af eksempelvis sagsbehandlere og administrationsansatte på rådhusene indgår således ikke. Derimod indgår antallet af ansatte i ældredøgnplejen (især hjemmehjælpere og hjemmesygeplejersker) der plejer de ældre i deres hjem (jf. endvidere note 2 til tabel 15).

ældreplejefunktionen der er beskrevet ovenfor. Imidlertid er måltallet et (groft og ufuldstændigt) udtryk for kommunernes fordeling af deres økonomiske ressourcer anvendt til direkte borgerrettede, lokale serviceydelser (dvs. ikke-administrative serviceydelser leveret uden for rådhusene) mellem lokalområderne.

Denne analyse viser at Hasle/Rutsker og Nylars har det højeste og Vestermarie og Nyker det laveste antal kommunale arbejdspladser set i forhold til befolkningsunderlaget. Nylars' høje placering er interessant al den stund der her ikke findes en lokal skole. Man kunne hypotetisk antage at Åkirkeby Kommune har *kompenseret* denne lokale mangel med et af kommunens to beskæftigelsestunge ældrecentre.

Foreningsaktiviteter

Aktivitetsniveauet i de lokale foreninger beskrives kun på et overordnet niveau via antal medlemmer i foreninger der får støtte efter folkeoplysningsloven. Dette giver selvfølgelig ikke et fuldkomment billede af foreningsaktiviteten i lokalområderne bl.a. fordi en række foreninger, som f.eks. faglige eller religiøse foreninger, ikke får støtte efter folkeoplysningsloven. Et andet praktisk problem ved opgørelse af den lokale foreningsaktivitet er at det kan være vanskeligt at definere foreningernes lokale tilhørsforhold. I de tilfælde hvor en forenings aktiviteter er bygget op omkring et klubhus eller et anlæg, er det ikke problematisk at definere dens lokale tilhørsforhold, men en lang række interesseforeninger har ikke et sådant fysisk samlingspunkt. I disse tilfælde kommer der selvfølgelig en væsentlig grad af skøn ind i billedet når foreningerne fordeles på lokalområder.

Oprindeligt var det også tanken at foretage en særskilt opgørelse af foreningsaktiviteten i foreninger for børn og unge og foreninger for voksne. I praksis har alle kommuner imidlertid ikke haft mulighed for at foretage denne sondring mellem de to foreningstyper. Billardklubben kan nok med en rimelig grad af sikkerhed opfattes som voksenklub og skateboardklubben som en forening for børn og unge, men en række foreninger (bl.a. idrætsforeninger) henvender sig til både børn og voksne. I appendiks 2 kan man for nogle af lokalområdernes vedkommende se antallet af medlemmer i foreninger for børn og unge og foreninger for voksne. Nedenfor (samt i tabel 15) er det dog kun det totale foreningsaktivitetsniveau der beskrives.

De forskellige lokalområders foreningsaktivitet beskrives altså ved antal lokale foreningsmedlemmer sat i forhold til lokalområdets befolkningsunderlag. Dette mål siger *ikke* noget om hvor stor en del af befolkningen der reelt er foreningsaktive, men derimod kun noget om omfanget af lokale foreningsaktiviteter i forhold til befolkningens størrelse. I praksis kan en stor del af en forenings medlemsaktivitet sagtens skabes af medlemmer uden for lokalområdet, og dette vil når det drejer sig om større idrætsanlæg og svømmehaller, ofte være tilfældet. Det totale medlemsantal sat i forhold til befolkningsunderlaget i lokalområdet skønnes alligevel at være et brugbart operationelt mål for foreningsmulighederne i et område.

Det *lokale foreningsudbud* varierer overraskende meget fra lokalområde til lokalområde. Således svarer den lokale medlemstilslutning i Gudhjem/Østerlars til godt 80 pct. af befolkningsunderlaget. Den tilsvarende værdi for Nylars er over 72 pct. af befolkningen hvorimod medlemstilslutningen i Vestermarie kun udgør godt 10 pct. af

befolkningsunderlaget. Dette illustrerer samtidig meget fint hvorledes gode forenings-tilbud i ét område (Nylars) samtidig også benyttes af befolkningen i de tilgrænsende lokalområder (Vestermarie) og derved reducerer den lokale foreningsaktivitet.

De lokalområder der har det højeste foreningsaktivitetsniveau er Gudhjem/Østerlars, Nylars og Tejn/Olsker/Rø mens foreningsaktiviteten tilsyneladende er lavest i Vestermarie, Åker og Hasle/Rutsker.

Religiøse trossamfund

Et særkende for Bornholm er den meget store aktivitet blandt forskellige religiøse trossamfund - og specielt blandt de tre folkekirkelige missionsforeninger Indre Mission, Luthersk Mission og Evangelisk Luthersk Mission.⁵⁷

I tabel 14 er vist de tre missionsforeningers udbredelse i de bornholmske sogne. Det er i den forbindelse interessant at man tilsyneladende kan identificere hvad man kunne kalde et *bornholmsk bibelbælte* der i en bue strækker sig over de indre dele af øen umiddelbart rundt om Almindingen, startende i Klemensker sogn i nordvest og derfra øst- og sydover til Østerlars, Østermarie, Bodilsker, Pedersker og Åker sogne (se kort over de bornholmske sogne ovenfor). Ud over i dette bælte er tilslutningen til de tre missionsforeninger kun stor i byområderne Allinge-Sandvig, Hasle, Nexø og Svaneke.

57 Ifølge Niels Chresten Andersen (Bornholms Amt) har alene de tilknyttede personer til disse tre foreninger på Bornholm tilsammen en kirkegangsaktivitet der målt i forhold til befolkningens størrelse nogenlunde svarer til niveauet for *hele* befolkningens kirkegang i det øvrige land. Ud over de tre folkekirkelige foreninger er også en række andre kristne frikirkebevægelser repræsenteret på Bornholm (f.eks. baptister, methodister, pinsebevægelse, Jehovas Vidner og katolikker). I alt findes 59 religiøse foreninger og kirkesamfund spredt ud over øen (TeleDanmarks Regionalbogen 1999-2000, p. 40-42). Et *kvalificeret gæt* fra Niels Chresten Andersen er at de folkekirkelige missionsforeninger og frikirkerne på Bornholm tilsammen har ca. 2.300 fast tilknyttede *medlemmer* (voksne og børn), dvs. godt fem pct. af den samlede bornholmske befolkning.

Tabel 14. Personer tilknyttet folkekirkelige trossamfund i bornholmske sogne (antal samt andel af befolkning)

Sogn	Indre Mission	Luthersk Mission	Evangelisk Luthersk Mission	I alt antal personer	Andel af befolkning (pct.)
Allinge-Sandvig	10	20	30	60	3,0
Olsker	15	15	0	30	1,8
Rø	5	0	0	5	0,9
Gudhjem	10	0	5	15	1,9
Østerlars	10	30	0	40	3,9
Østermarie	20	50	45	115	6,6
Hasle	0	20	40	60	3,0
Rutsker	0	0	0	0	0,0
Nyker	30	0	20	50	2,8
Klemensker (inkl. Årsballe)	25	40	0	65	3,5
Nexø	15	50	60	125	3,3
Bodilsker	15	0	35	50	4,4
Svaneke	0	35	0	35	3,3
Ibsker (inkl. Årsdale)	0	10	25	35	2,6
Poulsker (inkl. Snogebæk)	20	10	0	30	2,4
Åker	40	60	35	135	3,9
Pedersker	0	25	0	25	3,3
Vestermarie	10	0	0	10	0,7
Nylars	0	15	0	15	1,5
Rønne og Knudsker	40	100	95	235	1,6
I alt	265	480	390	1.135	2,5

Note: Tallene er indhentet via Niels Chresten Andersen, Bornholms Amt. Tallene fra LM og ELM er baseret på medlemsoplysninger. IM opererer ikke med medlemskab hvorfor tallene fra IM er skønnede tal, indhentet fra indremissionær Finn Najbjerg over fast tilknyttede personer i de enkelte IM-samfund. Alle tal vedrører alene personer på 18 år eller ældre. Tallene er fordelt efter tilknytning til de tre missionsforeningers missionshuse og kan inkludere personer fra andre nærliggende lokalsamfund uden missionshus. Tabellen giver derfor ikke et helt præcist billede af fordelingen mellem de enkelte lokalsamfund.

Missionsforeningernes foreningsaktiviteter (møder og foredrag, legestuer, børne- og juniorklubber, ældreaktiviteter osv.) må formodes at have stor betydning for det sociale liv i hvert fald i en del lokalområder.

Også med hensyn til mødesteder udgør de forskellige trossamfund et væsentligt aktiv i lokalområderne. Hvor der i nogle lokalområder er ét idrætsklubhus, findes måske samme sted to eller tre missionshuse. Historisk set har der dog været en tendens til at lokalbefolkningen har opdelt sig i *missionsfolken* og *de andre*, hvilket har medført et begrænset antal fælles aktiviteter, men der er også eksempler på succesfuldt samarbejde der har ført til aktiviteter ud over de rent kirkelige. I Pedersker og Østerlars er der således oprettet legestuer i kirkeligt regi der er meget velbesøgte, også af børn og forældre uden for det traditionelle missionsmiljø. Et mere præcist billede af relationerne mellem det mere folkelige foreningsliv (f.eks. idræts- og borgerforeninger) og

missionsforeningerne findes imidlertid ikke. Fordelene og problemerne forbundet med et øget samarbejde tages op igen i kapitel 4.

Samlet serviceniveau

Efterfølgende er der gjort et forsøg på at sammenveje udbuddet af de forskellige offentlige serviceydelser og foreninger i en enkelt værdi som udtryk for serviceniveauet i de enkelte områder. For at muliggøre sammenvejning af de forskellige servicemål er opstillet en scoringsliste for de enkelte servicemål hvor lokalområderne får point efter deres serviceudbud set i forhold til de øvrige lokalområders serviceudbud (1 point for at ligge lavest med et givet servicemål, 2 point for at ligge næstlavest osv.) Den akkumulerede scoring giver herefter et udtryk for hvilke lokalområder der *relativt set* har det bedste offentlige serviceudbud (jf. tabel 16).

Rent metodisk kan det være problematisk at foretage en sådan sammenvejning idet borgernes opfattelse af det offentlige serviceniveau afhænger af individuelle præferencer. Således vil børnefamilien sandsynligvis være ligeglad med om der forefindes plejehjemspladser i lokalområdet hvor ældre medborgere muligvis prioriterer denne mulighed højt.

Analysen viser at de lokalområder med det samlet set bedste udbud af *offentlig service* set i forhold til befolkningsunderlaget, og hvor befolkningen altså har de bedste muligheder for at dække sine behov for offentlig service *lokalt* er - i nævnte rækkefølge - Pedersker, Åker, Nexø/Bodilsker, Hasle/Rutsker og Østermarie. De områder med det ringeste udbud af offentlig service set i forhold til befolkningsunderlaget er Tejn/Olsker/Rø, Vestermarie og Snogebæk/Poulsker. Der er selvfølgelig væsentlige forskelle fra serviceområde til serviceområde.

Det er næppe overraskende at det især er lokalområder med større byer der scorer højt med hensyn til at kunne tilbyde lokal offentlig service. Det er måske mere overraskende at Pedersker er området med det højeste serviceniveau, at også Østermarie, Klemensker og Nylars kommer ind forholdsvis højt på listen, og - omvendt - at Allinge-Sandvig og det ganske byprægede lokalområde Svaneke/Ibsker ligger relativt langt nede på listen.

Tages foreningsaktivitetsniveauet med i beregningen, rykker Nexø/Bodilsker op på førstepladsen foran Pedersker, Åker, Hasle/Rutsker og Allinge-Sandvig mens de tre nederste bliver Vestermarie, Tejn/Olsker/Rø og Nyker.

Et andet samlet måltal for det generelle offentlige serviceniveau i de enkelte lokalområder er for hvert af lokalområderne at summere afvigelse fra gennemsnitsværdien for alle de undersøgte offentlige funktionsområder (se tabel 15). Ved denne udregning fås en lidt anden rangorden af lokalområderne hvoraf de mest markante er at Hasle/Rutsker rykker fra en delt tredjeplads til førstepladsen, Vestermarie fra 13.- til 10.-pladsen mens Snogebæk/Poulsker og Nylars (pga. manglen på en folkeskole i området som vejer meget tungt i denne opgørelsesmåde) rykker fra hhv. 12.- og 11.-pladsen ned på de to sidste pladser.

Laver man et gennemsnit af de relative placeringer (mht. udbuddet af offentlig service vist i tabel 16) af lokalområderne inden for de fire kommuner fås følgende rangorden: Åkirkeby Kommune (5,5), Hasle Kommune (6,7), Nexø Kommune (8,0) og Allinge-Gudhjem Kommune (9,25). Åkirkeby Kommune synes altså at være den kommune der - med de anvendte beregningsmetoder - har det højeste (eller mest decentraliserede) offentlige serviceudbud, og Allinge-Gudhjem Kommune at være kommunen med det laveste (eller mindst decentraliserede) offentlige serviceudbud.

Yderst interessant er det i den forbindelse at Åkirkeby Kommune *både* indeholder de to øverstplacerede lokalområder (Pedersker og Åker) og det lokalområde (Vestermarie) der står næstnederst i rangordenen af alle bornholmske lokalområder. Den store forskel mellem Pederskers og Vestermaries placering (og eventuelt andre tilsvarende forskelle inden for de fire kommuner) har der ikke været mulighed for at finde nærmere forklaringer på. Pederskerområdet generelt høje serviceniveau kunne imidlertid hypotetisk tænkes at være et udtryk for Pedersker Lokalforenings gennemslagskraft hos kommunens politikere, dygtigt tilkæmpet gennem et par årtiers aktivt arbejde og stort engagement i lokalområdets udvikling.⁵⁸

58 Se appendiks 6 for en nærmere beskrivelse af foreningens arbejde.

Tabel 15. Relativt serviceniveau i lokalområderne: Antal institutionspladser, antal kommunale arbejdspladser og antal medlemmer af foreninger sat i forhold til det lokale befolkningsunderlag (procent)

	Allinge-Sandvig	Tejn/Olsker/Rø	Gudhjem/Østerlars	Østermarie	Hasle/Rutsker	Nyker	Klemensker	Nexø/Bodilsker	Svaneke/Ibsker	Snogebæk/Poulsker	Åker	Pedersker	Vestermarie	Nylars	Gennemsnit
Dagpleje	2,53	1,94	1,77	1,56	1,43	2,87	1,91	1,62	1,46	2,00	2,78	3,20	1,84	1,95	1,99
Børnehave	2,23	1,98	2,87	2,54	2,58	3,65	3,08	3,18	1,26	0	1,27	0	0	4,28	2,22
Integrerede institutioner	0	0	0	0	0	0	0	5,37	3,56	7,22	2,75	8,53	4,92	0	2,28
SFO	2,23	2,03	2,21	2,08	2,55	1,77	2,23	0	0	0	0	0	0	0	1,05
Fritidshjem/ungdomsklub	0	0	0	3,46	4,45	0	3,72	1,01	0	0	3,27	0	0	0	1,41
Sum af børnepasningspl. efter dagplejealder	4,46	4,01	5,08	8,07	9,58	5,42	9,03	9,57	4,81	7,22	7,29	8,53	4,92	4,28	6,96
Folkeskole	12,92	7,57	8,56	12,69	12,16	6,08	14,13	15,00	9,79	0	14,91	15,87	9,52	0	11,06
Privatskole ¹⁾															
Plejhjem/beskyttede boliger	1,06	0	0	1,79	3,26	0	0	0,95	1,46	0	0,84	0	0	2,63	1,02
Kommunale arb.pladser ²⁾	5,07	2,63	4,92	4,02	6,97	2,12	3,05	4,61	4,59	2,89	4,79	3,32	1,81	6,30	4,28
Foreningsaktivitetsniveau	38,75	53,31	80,23	43,19	19,80	24,65	43,34	50,97	34,98	43,54	17,77	27,33	10,18	72,15	39,17
Samlet (akkumuleret) afvigelse fra gennemsnit ³⁾	0,73	-9,16	-4,98	2,83	8,09	-8,82	2,81	6,43	-3,19	-13,2	5,3	5,61	-7,22	-10,15	0

Kilde: De fire undersøgte bornholmske kommuner.

1) Antallet af pladser i private skoler er ikke oplyst af de fire kommuner. Blandt de undersøgte lokalområder findes kun privatskoler i Gudhjem-Østerlars og Åker.

2) Omfatter alene ansatte inden for de serviceområder som specifikt er nævnt i tabellen, dog også ansatte i døgnældreplejen (hjemmehjælper o.l.) som også servicerer ældre i deres hjem uden for de lokalområder hvor deres arbejdsplads formelt er placeret.

3) Værdierne udtrykker lokalområdernes summerede afvigelser fra gennemsnittet på de parametre der handler om udbuddet af offentlig service. I udregningen er således ikke medtaget foreningsaktivitetsniveauet.

Tabel 16. Rangordnet serviceniveau (pointfordeling)¹⁾

	Allinge-Sandvig	Tejn/Olsker/Rø	Gudhjem-Østerlars	Østermarie	Hasle/Rutsker	Nyker	Klemensker	Nexø/Bodilsker	Svaneke/Ibsker	Snogebæk/Poulsker	Åker	Pedersker	Vestermarie	Nylars
Dagpleje	4	7	10	12	14	2	8	11	13	5	3	1	9	6
Børnepasning efter dagpleje	12	14	9	5	1	8	3	2	11	7	6	4	10	13
Følkeskole	5	11	10	6	7	12	4	2	8	13	3	1	9	13
Privatskole	3	3	1	3	3	3	3	3	3	3	2	3	3	3
Foreningsaktivitetsniveau	8	3	1	7	12	11	6	4	9	5	13	10	14	2
Plejhjem/beskyttede enheder	5	8	8	3	1	8	8	6	4	8	7	8	8	2
Kommunale arb.pladser	3	12	4	8	1	13	10	6	7	11	5	9	14	2
Sum vægt off. serv.	41	51	43	36	27	44	38	27	42	45	26	23	47	38
Sum vægt i alt	49	54	44	43	39	55	44	31	51	50	39	33	61	40
Relativ rangordning off. serv.	8	14	10	5	3	11	6	3	9	12	2	1	13	6
Relativ rangordning i alt	5	13	8	9	3	12	7	1	11	10	3	2	14	6

1) Værdierne udtrykker rangordenen af værdierne for de enkelte lokalområder på de forskellige serviceparametre i tabel 15 ovenfor.

Tabel 17. Privat og halvoffentlig service i lokalområderne

	Allinge-Sandvig	Tejn/Olsker/Rø	Gudhjem-Østerlars	Østermarie	Hasle/Rutsker	Nyker	Klemensker	Nexø/Bodilsker	Svaneke/Ibsker	Snogebæk/Poulsker	Åker	Pedersker	Vestermarie	Nylars	SUM
Købmænd og brugser (antal)	3	1	4	1	2	1	2	6	4	1	2	1	1	1	
Pengeinstitutter (antal)	2		1	1	2		1	2	1		2				
Postbetjening (antal)	3		2	1	1	1	1	1	1	1	1	1			
Transport:															
• Antal dgl. afgang til Rønne	15	8	10	10	15	16	16	14	10	15	14	14	9	14	12,86
• Gennemsnitsrejsetid til Rønne (minutter)	65	36	32	40	23	15	22	35	70	30	25	40	17	15	33,21
• Antal dgl. afgang til Nexø	20	8	10	8	15	14	14	14	10	17	14	14	14	14	13,29
• Gennemsnitsrejsetid til Nexø (minutter)	90	103	90	44	82	77	84	10	15	16	21	24	60	15	52,21
• Off. forbind.indikator ¹	1,34	0,61	0,77	0,69	1,15	1,15	1,15	1,07	0,77	1,22	1,07	1,07	0,88	1,07	1,00
• Off. rejsetidsindikator	1,84	1,53	1,34	1,02	1,13	0,96	1,14	0,62	1,20	0,60	0,58	0,83	0,83	0,37	1,00
• Off. trafikbetjening OTB² (pct.)	50	8	42	67	102	119	101	145	57	162	149	124	105	170	100

Note 1. Se definition i afsnit 2.4.3.

Note 2. OTB = Offentlig trafikbetjening. Begrebet er defineret i afsnit 2.4.3.

2.4.3. Den private service

Det private serviceudbud har på samme måde som det offentlige serviceudbud indflydelse på befolkningens oplevelse af levevilkår i lokalområdet.

Privat service omfatter principielt alle former for service lige fra muligheden for at kunne foretage dagligvareindkøb til VVS-ydelser og andre serviceydelser fra håndværksvirksomheder. Nogle former for privat og halvoffentlig service er dog mere knyttet til bestemte lokalområder end andre. Således har netop muligheden for at kunne foretage dagligvareindkøb lokalt traditionelt været opfattet som centralt for de små lokalsamfunds overlevelsessevne hvorimod der ikke har været samme krav om et lokalt tilhørsforhold når det drejer sig om eksempelvis indkøb af forbrugsgoder eller ydelser fra de liberale erhverv (advokat, revision etc.).

Det kan diskuteres om ikke behovet for at kunne foretage lokale dagligvareindkøb eller behovet for et lokalt pengeinstituttilbud er mindre i dag end det var for år tilbage. Efterhånden som en større og større del af husstandene i landdistrikterne har rådighed over en eller to biler, og efterhånden som en stadig stigende del af befolkningen i landdistrikterne er beskæftiget uden for lokalområdet, og typisk i et nærtliggende byområde, er behovet for lokal dagligvareindkøb reduceret. På samme måde vil udviklingen inden for borgernes brug af finansielle serviceydelser (med en kraftig øget brug af homebanking) betyde en mindre stedbunden afhængighed af serviceudbydere.

Her er dog valgt en relativ traditionel beskrivelse af det private serviceniveau med udgangspunkt i en optælling af lokale forretningssteder (købmænd og brugsforeninger) i lokalsamfundene vel vidende at forretningernes størrelse (omsætning) i praksis også har indflydelse på den service borgerne tilbydes.

Generelt er alle lokalområder endnu dækket ind med udbud af købmænd og brugsforeninger. Set i forholdt til lokalbefolkningens størrelse synes specielt Allinge-Sandvig, Gudhjem/Østerlars og Nexø/Bodilsker at have en god dækning af dagligvareforretninger.

Med hensyn til dækning med lokale filialer på pengeinstitut- og postområdet er dækningen generelt noget tyndere i områderne. Tejn/Olsker/Rø, Vestermarie og Nylars markerer sig ved ikke at være dækket ind på nogen af de to områder.

Jf. omtalen i kapitel 1.3 og 1.4, og som det senere også fremgår af kapitel 4, har kvaliteten af det kollektive trafikudbud stor indflydelse på landbefolkningens og tilflytternes oplevelse af service. Kvaliteten af den offentlige trafikbetjening er en funktion af en lang række variable hvoraf antal daglige afgang og transporttid indgår som de væsentligste. For at opnå et operationelt mål for den offentlige trafikbetjening af de enkelte lokalområder på Bornholm, er der derfor taget udgangspunkt i antal afgang samt gennemsnitlig rejsetid fra lokalområdets centrum til henholdsvis Rønne og Nexø. Nexø og Rønne er benyttet som referencepunkter fordi de udgør de beskæftigelsesmæssige og uddannelsesmæssige knudepunkter på Bornholm.

Rent beregningsteknisk sættes antallet af offentlige forbindelser fra det enkelte lokalområde til de to knudepunkter i forhold til det gennemsnitlige antal forbindelser fra alle lokalområder til knudepunkterne. På denne måde fås en indikator for det *relative* antal kollektive trafikforbindelser⁵⁹ til området. Tilsvarende sættes rejsetiden fra det enkelte lokalområde til de to knudepunkter i forhold til den gennemsnitlige rejsetid fra samtlige lokalområder til knudepunkterne. Dette udgør en indikator for den relative rejsetid.⁶⁰ Derefter gennemføres en simpel sammenvejning af de to indikatorer således at der fås et samlet udtryk for den offentlige trafikbetjening af lokalområderne (jf. tabel 17). OTB vil for alle lokalområder under ét summere til 100 således at et måltal på 120 indikerer at den offentlige trafikbetjening er 20 pct. bedre end den gennemsnitlige trafikbetjening af de undersøgte områder. Ved brug af denne fremgangsmåde antages implicit at betydningen af antal daglige afgang og den daglige transporttid vægter lige meget i borgernes serviceopfattelse. Denne antagelse kan i høj grad diskuteres. Således er det muligt at borgerne tillægger betydningen af eksempelvis kort transporttid meget større vægt end en høj betjeningsfrekvens. Beregningsmetoden bevirker at fjerntliggende områder vil have vanskelig ved at opnå en høj score i offentlig trafikbetjening alene på grund af deres placering med deraf følgende længere transporttid. Imidlertid kan en

59 OTB af lokalområderne (jf. tabel 2.17):

$$F_i = \frac{F_{Ri} / \bar{F}_R + F_{Ni} / \bar{F}_N}{2}$$

Hvor:

F_i = Forbindelsesindikator for område i

F_{Ri} = Antal daglige forbindelser mellem Rønne og område i

F_{Ni} = Antal daglige forbindelser mellem Nexø og område i

$\bar{F}_R = (\sum_1^n F_R) / n$ hvor n = det samlede antal lokalområder

$\bar{F}_N = (\sum_1^n F_N) / n$ hvor n = det samlede antal lokalområder

Det vil gælde at:

$$\sum_1^n F_i = 1$$

Efter samme fremgangsmåde beregnes en *Rejsetidsindikator* (R_i) for de forskellige lokalområder.

F_i og R_i udtrykker således hvor meget den gennemsnitlige rejsetid og det gennemsnitlige antal daglige forbindelser ligger over/under det gennemsnitlige niveau for områderne. F_i på et niveau over 1 (over gennemsnittet for gruppen) opfattes som positivt og tilsvarende opfattes R_i på et niveau over 1 som negativt.

Måltallet for OTB beregnes efter følgende formel:

$$OTB = (1 + F_i - R_i) * 100$$

Af tabellen ses eksempelvis at Allinge-Sandvig har 34 pct. flere forbindelser til de to knudepunkter end gennemsnittet for de bornholmske lokalområder.

60 Af tabellen ses eksempelvis at Allinge-Sandvig har en rejsetid der overstiger den gennemsnitlige rejsetid med 84 pct.

anden vægtning ikke gennemføres uden en supplerende undersøgelse af brugernes præferencer.

Opgjort efter ovenstående kriterier er den offentlige trafikbetjening bedst i Nylars, Åker, Nexø/Bodilsker samt Snogebæk/Poulsker. Tilsvarende er trafikbetjeningen ringest i Tejn/Olsker/Rø og Allinge-Sandvig.

Den offentlige trafikbetjening i de forskellige lokalområder er i det foregående beskrevet ud fra antal ordinære afgang og transporttid mellem lokalområderne og de to beskæftigelses- og uddannelsesmæssige centre på Bornholm. Kvaliteten af den offentlige trafikbetjening i de tyndt befolkede områder relaterer sig imidlertid også til i hvilken udstrækning der er etableret mere fleksible offentlige transportordninger i landdistrikterne, eksempelvis gennem samordning med kommunale særkørsler.

Bornholms Amts Trafikselskab (BAT) har tidligere via et forsøgsprojekt i Allinge-Gudhjem Kommune forsøgt at udvide den offentlige trafikbetjening på de såkaldte *lokalruter* (ruter hvor der kun er offentlig trafikbetjening i tilknytning til skolebuskørsel) således at borgerne i de små lokalsamfund kunne sikres offentlig transportmulighed i tilknytning til eksempelvis aftenskoleaktivitet. Der var imidlertid meget ringe interesse for denne service, og forsøget er stoppet igen.⁶¹

Bornholms Amts Trafikselskabs såkaldte HandyBAT ordning udgør et andet forsøg på at etablere en fleksibel offentlig transportmulighed i de tyndt befolkede områder. Ordningen er et resultat af et samarbejde mellem BAT, Falck, de fem kommuner og taxivognmændene.

HandyBAT er først og fremmest tænkt som et tilbud til de handicappede på øen, men står åben for alle der har svært ved at bruge de rutebundne busser. Der er tale om en bilbaseret ordning med betjening fra dør til dør. Prisen er p.t. (august 1999) 5,25 kr. pr. km. (hvilket er ca. halvdelen af almindelig taxa-takst). Ordningen er abonnementsbaseret hvilket vil sige at kunderne først skal oprettes som brugere af systemet, og der skal indbetales et beløb til en personlig kilometerkonto. Herefter er adgangen til at benytte HandyBAT åben.

Omkostningerne for den enkelte bruger er at en tur minimum er på seks km (31,50 kr.), at ventetiden er op til 40 minutter, at man må acceptere op til 20 minutters omvejskørsel (man betaler dog kun for den direkte vejafstand), samt at ordningen kun er åben i tidsrummet fra kl. 6 til 23.⁶²

Ordningen har kun økonomisk interesse ved solokørsel idet almindelig taxikørsel er billigere og mere bekvemt såfremt der blot er to personer der skal transporteres. Ordningen repræsenterer imidlertid et interessant bud på hvorledes den kollektive transport kan gøres billigere og bedre samtidig med at den er så tæt på borgerne som muligt og når rundt i alle dele af de bornholmske kommuner. Dette er dog ikke ensbetydende med at ordningen ikke ville kunne gøres mere økonomisk attraktiv i fremtiden,

61 Gross, Lene, 1999.

62 Færdselsstyrelsen, 1998.

eksempelvis ved rationalisering af driften og/eller udvidelse af kundegrundlaget. Til sammenligning kan det nævnes at den såkaldte *Lufthavnsrute* på Bornholm opererer med en kilometersats på under tre kroner.

Hidtil har ikke-handicappedes brug af ordningen været begrænset hvilket bl.a. må formodes at hænge sammen med at BAT kun i meget begrænset omfang reklamerer med muligheden for at benytte ordningen. En anden årsag er sandsynligvis at ordningen ikke er økonomisk konkurrencedygtig i relation til privat bil blot en person har et nogenlunde moderat kørselsbehov, jf. appendiks 4.

2.2.4 Resume

Totalt set fremstår især Tejn/Olsker/Rø som et lokalområde der både med hensyn til offentlig og privat service er underforsynet, og hvor levevilkårene - med de anvendte parametre og beregningsmetoder - må siges at være de dårligste blandt de undersøgte lokalområder. Dette udsagn underbygges af at Tejn/Olsker/Rø er det eneste af de undersøgte lokalområder der har kunnet registrere en signifikant befolkningstilbagegang. Også Vestermarie (og i lidt mindre grad Snogebæk/Poulsker) har på stort set alle undersøgte områder et relativt lille udbud af offentlig og privat service. Endvidere - og måske mere overraskende - fremstår de to byprægede lokalområder Allinge-Sandvig og Svaneke/Ibsker også på en række punkter som områder med et undergennemsnitligt serviceniveau.

I den anden ende af skalaen står Pedersker, Åker og Nexø/Bodilsker som områderne med bedst offentlig og privat serviceudbud. Andre områder med et relativt højt offentligt og privat serviceniveau er Hasle/Rutsker, Østermarie og Klemensker.

Ud fra objektive (hvilket i denne forbindelse vil sige målbare) kriterier er det således muligt at udpege lokalområder med ringere levevilkår end andre områder. Noget andet er så om befolkningen i og tilflyttere til disse områder opfatter levevilkårene som ringere end andre steder på Bornholm. Flere undersøgelser⁶³ synes således at pege på at tilflyttere til landdistrikter er parate til at acceptere et lavere serviceniveau end borgerne i byområder. Dette hænger sammen med forskellige bosætningspræferencer hos forskellige befolkningsgrupper. Borgere i landdistrikter kalkulerer eksempelvis med at skulle køre langt og ofte til andre lokalområder efter kultur- og fritidstilbud.

Resultaterne fra nærværende undersøgelse peger også i retning af at de anvendte objektive mål for *levetilvilkår* ikke kan stå alene når de forskellige lokalområders udviklingsrammer og levevilkår skal kvantificeres. Ud fra et overordnet kriterie som ejendomspriser må byområder som Svaneke og Snogebæk eksempelvis opfattes som relativt attraktive områder. De mere specifikke mål for levevilkår i form af offentlig og privat serviceniveau på en række områder viser imidlertid at både Svaneke og Snogebæk er relativt underforsynet med disse ydelser.

Dette rejser spørgsmålet om i hvilken udstrækning disse faciliteter i det hele taget er nødvendige for at sikre et godt og dynamisk lokalsamfund. Er det i det hele taget nødvendigt at have eksempelvis en lokal skole? Nylars og Snogebæk klarer sig tilsyneladende

63 Se bl.a. PLS-Consult, 1999.

dende glimrende uden en sådan. Problematikken er yderligere behandlet og diskuteret i kapitel 4.

3. Tilflyttere til Bornholm

3.1. Indledning

Et lokalområdes evne til at tiltrække tilflyttere har stor betydning for dets langsigtede udviklingsmuligheder. På det overordnede niveau er det levevilkårene på de forskellige geografiske lokaliteter der er determinerende for tilflytternes valg af bosted. Mere specifikt må boligpriser og beskæftigelsesmuligheder inden for acceptabel pendlingsafstand formodes at være af stor betydning, men også en række andre forhold vil have indflydelse på om et givet lokalområde opfattes som et godt sted at bo og et attraktivt sted at flytte til.

Blandt andet for at undersøge baggrunden for at folk flytter til et landdistrikt på Bornholm, og hvilke faktorer der er vigtige når de i den forbindelse vælger deres bolig, er der i projektet gennemført en spørgeskemaundersøgelse af samtlige husstande som i løbet af 1998 flyttede til et landdistrikt på Bornholm fra en bopæl uden for øen. Mere præcist havde undersøgelsen til formål at afdække følgende forhold:

- Tilflytternes karakteristika mht. alder, køn, husstandstyper, antal børn, uddannelse, beskæftigelse, familiemæssig tilknytning til Bornholm o.l.
- Årsagerne til at de flyttede til Bornholm.
- Faktorer der havde betydning for deres valg af bolig på Bornholm.
- Tilflytternes brug af det lokalområde hvortil de er flyttet f.eks. med hensyn til offentlige institutioner, medlemskab i foreninger, deltagelse i sociale og kulturelle aktiviteter, nabokontakt.
- Tilflytternes tilfredshed med at bo i lokalområdet f.eks. med hensyn til offentlig service, udbuddet af sociale og kulturelle aktiviteter og sociale omgangsformer.

En række af de faktorer som må formodes at spille en vigtig rolle for folks valg af bolig (f.eks. ejendomspriser, beskæftigelsesmuligheder og naturgivne forhold), har de enkelte lokalområder på Bornholm kun begrænsede indflydelsesmuligheder på. I forhold til en diskussion af hvad de enkelte kommuner og lokalsamfund på Bornholm selv kan gøre for at øge tilflytningen udefra til øen, er et af de store spørgsmål som denne del af projektet kan give svar på således hvilken betydning tilflytterne i deres valg af bolig tillægger kvaliteter i lokalområdet som er skabt eller i hvert fald er påvirkelige fra lokalt hold, f.eks. udbuddet og kvaliteten af offentlig service, sociale og kulturelle aktivitetstilbud.

I dette kapitel fremlægges resultaterne af spørgeskemaundersøgelsen. Først skal der dog kort redegøres for hvordan denne metodisk er gennemført, og hvilken svarprocent der er opnået.

3.2. Undersøgelsens gennemførelse og svarprocent

Som nævnt har målgruppen for spørgeskemaundersøgelsen været samtlige husstande som i løbet af 1998 flyttede til de specifikke områder på øen der i denne sammenhæng

er defineret som landdistrikter,⁶⁴ og som flyttede fra en bopæl uden for Bornholm. Tilflyttere der flyttede fra en anden bopæl på Bornholm, indgår dermed ikke i undersøgelsen. Det skyldes primært at de langsigtede overlevelsesmuligheder for de bornholmske landdistrikter som helhed i høj grad synes forbundet med tilflytning af husstande ude fra øen som kompensation for de unges fraflytning i forbindelse med uddannelse. I anden række skyldes det praktiske problemer med at identificere de ganske mange husstande der hvert år flytter mellem lokaliteter på Bornholm.

Navne og adresser på personer i den nævnte udvalgte målgruppe er fremskaffet via folkeregistrene i de fire deltagende kommuner. De i alt 263 husstande i denne gruppe fik i april 1999 fra Bornholms Forskningscenter tilsendt et spørgeskema (se appendiks 5) som de blev bedt om at udfylde og returnere. Spørgsmålene var formuleret således at en enkelt person i husstanden kunne besvare dem på hele husstandens vegne, dvs. også for evt. samlever og hjemmeboende børn. De husstande der ved svarfristens udløb ikke havde returneret spørgeskemaet, fik tilsendt et nyt og blev endnu en gang bedt om at udfylde og returnere det.

Det viste sig efterfølgende at to af de 263 husstande var flyttet fra den opgivne adresse mens andre to husstande telefonisk meddelte at deres flytning til Bornholm var af meget midlertidig og proforma karakter hvorfor de ikke fandt sig i stand til at udfylde skemaet. Den relevante svarpopulation var derfor på i alt 259 husstande. Heraf har 135 udfyldt og returneret skemaet hvilket giver en svarprocent på 52,1. Normalt kræves en svarprocent på op imod 70 for at være rimelig sikker på statistisk repræsentativitet og valide resultater. Da der ikke findes et sammenligneligt datagrundlag fra tidligere gennemførte undersøgelser af tilflyttere til Bornholm, og da der ikke fra de bornholmske kommuner er givet yderligere oplysninger om gruppen af tilflyttere end deres navn, adresse og tilflytningsdato, er det meget vanskeligt at foretage en frafaldsanalyse der kan dokumentere hvorvidt de 135 besvarelser alligevel er repræsentative for den samlede population af tilflyttere til bornholmske landdistrikter i 1998. Det kan dog nævnes at svarprocenten for alle fire kommuner er nogenlunde den samme (dvs. ca. 50), men at der til gengæld er noget større udsving i svarprocenten for de enkelte lokalområder på øen. Selvom det indsamlede datamateriale statistiske repræsentativitet således ikke kan dokumenteres, må det omvendt konstateres at besvarelserne repræsenterer mere end halvdelen af samtlige tilflytterhusstande. Undersøgelsen må derfor alt i alt vurderes som et væsentligt input til en beskrivelse af de husstande der i 1998 flyttede til de bornholmske landdistrikter fra en bopæl uden for øen.

Der skal gøres opmærksom på at alle de her viste procentfordelinger af svar på spørgsmål i spørgeskemaet alene er baseret på såkaldte valide besvarelser. I tabellerne er eventuelle uoplyste besvarelser med andre ord ikke medregnet.

64 *Landdistrikter* er i denne sammenhæng defineret som alle områder på Bornholm uden for Rønne Kommune samt byerne Nexø, Åkirkeby, Hasle og Allinge-Sandvig.

3.3. Tilflytternes overordnede karakteristika

Alder

Af tabel 18 fremgår at tilflytternes aldersfordeling er markant forskellig fra aldersfordelingen på Bornholm som helhed og i hele landet. Tilflytterne er gennemsnitligt væsentligt yngre end befolkningen på Bornholm og i landet som helhed. Det er således interessant at konstatere at en væsentlig del af tilflytterne til de bornholmske landdistrikter tilhører de yngre aldersgrupper under 35 år hvor Bornholm har et befolkningsunderskud sammenlignet med hele landet. Tilflytningen bidrager med andre ord til en reduktion af Bornholms underskud af yngre voksne. Det kan i øvrigt nævnes at der blandt tilflytterne kun er i alt seks personer i pensionsalderen på 67 år eller derover hvilket svarer til en langt mindre andel af tilflytterne end denne aldersgruppes andel af hele befolkningen på Bornholm og i Danmark. Noget tyder altså på at de bornholmske landdistrikter ikke vurderes som attraktive bosteder af ret mange blandt de ældste aldersgrupper. Dog kan ældre personer have været mindre tilbøjelige end yngre til at udfylde spørgeskemaet og således være underrepræsenterede i undersøgelsen.

Tabel 18. Aldersfordeling for tilflyttere, Bornholms Amt og hele landet (pct.)

	Tilflyttere ¹	Bornholms Amt ²	Hele landet ²
18-24 år	16,8	8,6	11,3
25-34 år	29,1	14,0	19,3
35-44 år	23,5	18,4	18,3
45-54 år	14,3	20,6	18,6
55 år og ældre	16,3	38,4	32,5
I alt	100	100	100

1) Tilflyttere er i denne sammenhæng både de personer der har udfyldt spørgeskemaet og evt. samlevere til disse.

2) Opgjort pr. 01.01.1997. Kilde: Danmarks Statistik.

Husstandstype

Som det fremgår af tabel 19 består ca. 60 pct. af tilflytterhusstandene af par mens ca. 25 pct. af tilflytterne er enlige, og knapt 15 pct. er flyttet ind hos forældre eller i bofællesskab. Denne fordeling på husstandstyper er markant anderledes end fordelingen på landsplan hvor enlige udgør en langt større andel og især par uden børn en langt mindre andel af samtlige husstande. En anden væsentlig forskel er at der blandt de enlige tilflyttere er en klar overvægt af mænd mens der på landsplan er langt flere enlige kvinder end enlige mænd. Det ses ligeledes at der blandt tilflytterne til Bornholm findes en relativ stor gruppe der er flyttet tilbage til forældrene. I denne gruppe er der lige mange mænd og kvinder. Alt i alt tyder disse tal på at par (og især par uden børn) generelt er langt mere villige til at flytte til et landdistrikt på Bornholm end enlige, og at enlige mænd generelt er langt mere villige end enlige kvinder til at foretage en tilsvarende flytning. Specielt synes enlige med børn at være lidet tilbøjelige til at flytte til Bornholm hvilket måske kan forklares med denne gruppes afhængighed af et socialt netværk nær familien.

Selvom husstande med børn ikke er specielt underrepræsenterede blandt tilflytterne, er det vigtigt at konstatere at der kun er børn i ca. hver femte af de tilflyttende husstande. Det må alt andet lige betyde at udbuddet af skole- og pasningstilbud i de bornholmske landdistrikter næppe kan forventes at have spillet den udslagsgivende rolle for tilflytningen til disse områder. Blandt den store gruppe af husstande af par uden børn er næ-

sten halvdelen imidlertid relativt unge par på under 35 år der således sagtens kan tænkes at få børn i de kommende år. Når dertil lægges at omtrent hver fjerde af såvel parrene uden børn som af de enlige er husstande med personer på mere end 55 år, kan man således konkludere at gruppen af tilflyttere formodentlig vil have stigende behov for offentlige serviceydelser i de kommende år.

Tabel 19. Tilflytternes husstandstype

	Tilflyttere	Hele landet ¹
Enlig mand uden hjemmeboende børn	14,8	16,0
Enlig kvinde uden hjemmeboende børn	10,9	20,5
Enlig mand med hjemmeboende børn	0,0	0,5
Enlig kvinde med hjemmeboende børn	0,8	3,6
Par uden hjemmeboende børn	40,3	27,1
Par med hjemmeboende børn	19,3	18,3
Voksne hjemmeboende	11,6	7,9
Bofællesskab	2,3	6,1
I alt	100	100

1) Opgjort 01.01.1998. Kilde: Danmarks Statistik. Befolkning og valg. 1998:12.

Børnefamilierne

Tabel 20 viser at 22 ud af de 26 tilflyttende husstande med børn har mindst et barn i skole- og førskolealderen fra et til 15 år (svarende til i alt 41 børn) hvor de potentielle behov for skole- og en eller anden form for pasningstilbud i særlig grad eksisterer og tilbydes dækket af forskellige offentlige institutionstyper målrettet bestemte aldersgrupper. Af disse 22 husstande har 20 mindst ét barn i alderen 1-10 år (svarende til i alt 32 børn) hvor de potentielle behov for et eller andet pasningstilbud findes mens 13 husstande har mindst et barn i den skolepligtige alder fra 7-15 år (svarende til i alt 19 børn). Selvom børnefamilierne kun udgør en beskedent del af samtlige tilflytterhusstande, stiller disse husstande således visse krav til de lokale pasnings- og skoletilbud. Det er imidlertid ikke undersøgt nærmere hvor mange børnefamilier der i løbet af 1998 flyttede væk fra de samme områder på Bornholm, og dermed i hvilken udstrækning tilflytningen har medvirket til øgede skole- og pasningsbehov i lokalområderne.

Tabel 20. Tilflytterhusstande med børn

	Antal
Husstande med børn i alt	26
Husstande med et barn	12
Husstande med to børn	8
Husstande med tre børn	4
Husstande med fire børn	2
Antal tilflytterbørn i alt	48
Husstande med potentielt behov for skole- og/eller pasningstilbud (mindst et barn fra 1-15 år)	22
Husstande med potentielt dagplejebehov (mindst et barn fra 1-3 år)	11
Husstande med potentielt børnehavebehov (mindst et barn fra 4-6 år)	10
Husstande med potentielt behov for fritidshjem, SFO o.l. (mindst et barn fra 7-10 år)	7
Husstande med potentielt behov for en af ovennævnte former for pasningstilbud (mindst et barn fra 1-10 år)	20
Husstande med skolebørn (mindst et barn fra 7-15 år)	13

Uddannelsesniveau

Af tabel 21 fremgår at der blandt tilflytterne er langt flere med en videregående uddannelse og langt færre uden en uddannelse end blandt Bornholms og Danmarks befolkning hvorimod andelen med en erhvervsfaglig uddannelse er nogenlunde den samme. En del af forklaringen på dette høje uddannelsesniveau blandt tilflytterne kan dog tænkes at være en mulig skævhed i undersøgelsen forårsaget af at personer med en højere uddannelse har været mere tilbøjelige til at besvare spørgeskemaet end personer uden uddannelse. Tabellen synes dog klart at vise at tilflytningen udefra giver Bornholm et vigtigt uddannelsesløft.

Tabel 21. Uddannelse for tilflyttere og befolkningen i Bornholms Amt og hele landet (pct.)

	Tilflyttere¹	Bornholms Amt²	Hele landet²
Grundskole, gymnasium, HF, HHX, HTX o.l.	28,2	41,6	37,1
Erhvervsfaglig uddannelse	36,7	42,5	40,5
Videregående uddannelse	35,1	15,9	22,4
I alt	100	100	100

1) Tilflyttere er i denne sammenhæng både de personer der har udfyldt spørgeskemaet og evt. samlever til disse.

2) Fordelingen er for befolkningen fra 20 til 66 år, 1997. Kilde: Danmarks Statistik, KSDB.

Arbejdsstilling

Også mht. arbejdsstilling adskiller tilflytterne sig markant fra både Bornholms og hele landets befolkning (jf. tabel 22). Især kan fremhæves de store andele af arbejdsløse, men også af selvstændige og faglærte, og på den anden side de små andele af ufaglærte, funktionærer og andre typer af beskæftigede. Selvom andelen i arbejdsstyrken er stort set den samme blandt tilflytterne som blandt Bornholms og Danmarks befolkning, bidrager tilflytningen med andre ord til en forøgelse af den i forvejen høje bornholmske

arbejdsløshed - i hvert fald midlertidigt indtil de arbejdsløse tilflyttere måske finder beskæftigelse på øen. Det kan dog nævnes at 2/3 af de arbejdsløse tilflyttere har en erhvervsfaglig eller videregående uddannelse, og at også denne gruppe altså tilfører det bornholmske arbejdsmarked ressourcer.

Tabel 22. Arbejdsstilling for tilflyttere og befolkningen i Bornholms Amt og hele landet

	Tilflyttere	Bornholms Amt	Hele landet
Selvstændige/medhjælpende ægtefæller	10,2	5,9	4,7
Funktionærer	18,3	22,3	26,4
Faglærte arbejdere	11,8	5,8	6,3
Ikke-faglærte arbejdere	4,9	13,6	11,7
Andre beskæftigede lønmodtagere	2,4	6,1	7,9
Arbejdsløse	13,0	6,0	4,9
Arbejdsstyrken i alt	60,6	59,7	61,9
Studerende og børn	26,4	24,3	23,6
Pensionister og efterlønsmodtagere	10,6	9,5	7,7
Uspecificerede/hjemmegående	2,4	6,5	6,8
Uden for arbejdsstyrken i alt	39,4	40,3	38,1
I alt	100	100	100

Note: For at opnå sammenlignelige tal mellem spørgeskemaundersøgelsen af tilflytterne og de viste tal fra Danmarks Statistik som alene omfatter befolkningen *fra 0 til 66 år* (pr. 01.01.1996 i Bornholms Amt og hele landet), er *tilflyttere* i denne tabel defineret som samtlige voksne under 67 år samt disse personers i alt 48 hjemmeboende børn. Disse 48 børn er alle antaget at tilhøre gruppen af *Studerende og børn* selvom enkelte rent aldersmæssigt godt kunne tilhøre én af de øvrige arbejdsstillingskategorier. Pensionister og andre personer på 67 år og derover er således ikke medregnet i tabellen. Hvis denne gruppe havde været medregnet, ville andelen af *Pensionister og efterlønsmodtagere* have været langt større for både Bornholms Amt og hele landet, men ikke nævneværdigt større for tilflytterne.

Samtidig kan det siges at de mange selvstændige erhvervsdrivende blandt tilflytterne utvivlsomt vil bidrage positivt til en udvikling i det bornholmske erhvervsliv og arbejdsmarked - både på kort og længere sigt. Stort set alle de selvstændige tilflytters virksomheder (som for en stor dels vedkommende ligger inden for de traditionelle bornholmske brancher landbrug, fiskeri og turisme) har basis på Bornholm - og ikke uden for øen.

Overraskende er det måske at så relativt få blandt tilflytterne er funktionærer hvoraf godt hver tiende oven i købet har svaret at de har arbejdsplads uden for øen. Tilflytningen bidrager altså ikke til at udligne Bornholms generelle funktionærunderskud. Det kunne antyde at det bornholmske arbejdsmarked ikke er specielt attraktivt for denne type arbejdskraft, f.eks. pga. lønniveauet - eller at det er svært at finde og ikke mindst få en funktionærstilling som tilflytter ude fra øen. På den anden side ses at Bornholm øjensynligt er et relativt attraktivt arbejdsmarked for faglært arbejdskraft.

Indkomst

Spørgeskemaundersøgelsen giver alene mulighed for at bestemme tilflytternes husstandsindkomst inden for beløbsintervaller på 100.000 kr. Det har den uheldige konsekvens at tilflytternes gennemsnitlige husstandsindkomst ikke kan bestemmes, og at tilflytterne derfor på dette punkt ikke kan sammenlignes med befolkningen på Bornholm og i hele landet idet tilgængelige data for disse områder enten opererer med gen-

nemsnitstal eller med andre beløbsintervaller. Tilflytternes fordeling på de anvendte beløbsintervaller er dog vist i tabel 23. Det fremgår at der er pæn spredning i indkomstniveauet: ca. 35 pct. af husstandene har en samlet årlig indkomst på under 200.000 kr., en tilsvarende stor andel har en indkomst mellem 200.000 og 400.000 kr. mens godt 25 pct. tjener mere end 400.000 kr. om året.

Tabel 23. Tilflytternes husstandsindkomst

	Pct.
<100.000 kr.	11,8
100.000-200.000 kr.	23,5
200.000-300.000 kr.	23,5
300.000-400.000 kr.	15,1
400.000-500.000 kr.	16,0
>500.000 kr.	10,1
I alt	100

Tilknytning til Bornholm

Tilflytternes tilknytning til Bornholm kan aflæses i tabel 24. I hele 43 pct. af tilflytterhusstandene er der mindst én voksen der er født på Bornholm mens langt over halvdelen af husstandene indeholder personer der tidligere har boet på øen. Endvidere har 2/3 af husstandene familierelationer på Bornholm.

Da vi ikke har et sammenligningsgrundlag, vides ikke om disse procenttal tegner et andet billede af tilflytningen til de bornholmske landdistrikter end tilflytningen til andre landdistrikter i landet. Under alle omstændigheder viser tallene dog at en familiemæssig tilknytning til Bornholm og til det specifikke lokalområde hvortil tilflytningen er sket, er et meget udbredt fænomen blandt tilflytterne. Hovedparten af tilflytterne er således faktisk tilbageflyttere der vender tilbage til øen - og meget ofte til det samme lokalområde som de er født eller tidligere har boet i - efter en periode med bopæl andre steder. Man kunne antage at de uden for øen har erhvervet en uddannelse og fundet en samlever idet hovedparten af tilflytterne jo har såvel en uddannelse som en samlever.

Tallene synes omvendt også at vise at en flytning til et landdistrikt på Bornholm åbenbart ikke er en særlig oplagt og benyttet mulighed for ret mange mennesker som ikke enten har familierelationer på øen eller en vis tilknytning til øen i kraft af at være født eller at have haft bopæl der. Kun 21 pct. af samtlige tilflytterhusstande er således uden personer der ikke enten er født, har boet eller har familierelationer på Bornholm.

Tabel 24. Tilflytternes tilknytning til Bornholm

	Ja, i det lokalområde hvortil flytningen er sket	Ja, i andet lokalområde end der hvortil flytningen er sket	Nej
Andel af tilflytterhusstandene med mindst én voksen født på Bornholm	24,2	18,8	57,0
Andel af tilflytterhusstandene med mindst én voksen der tidligere har boet på Bornholm	36,2	25,2	38,6
Andel af tilflytterhusstandene med mindst én voksen der har familie på Bornholm	42,2	25,0	32,8

Tidligere og nuværende bopæl og bolig

Endelig kan det om tilflytternes overordnede karakteristika siges at næsten halvdelen er flyttet fra hovedstadsområdet,⁶⁵ og at en yderligere stor gruppe er flyttet fra større byområder med 5.000-50.000 indbyggere andre steder i landet eller udlandet (jf. tabellerne 25 og 26). Når dette sammenholdes med at over halvdelen af tilflytterne har bosat sig helt uden for bymæssige bebyggelser i det åbne land (se tabel 27) betyder det at der i forbindelse med flertallet af flytningerne faktisk har været tale om et meget radikalt skift i bostedsmiljø.

I tabel 28 ses en meget pæn geografisk spredning i hvortil tilflytningen er sket. Det bør måske endnu en gang understreges at tilflyttere til selve byområderne i de fire større kommunecentre, Allinge-Sandvig, Hasle, Nexø og Åkirkeby, ikke indgår i undersøgelsen hvilket naturligvis er en væsentlig del af forklaringen på den relativt begrænsede tilflytning til disse områder som fremgår af tabellen. Derudover er de måske mest bemærkelsesværdige tal i tabellen den relative store tilflytning til Svaneke/Ibsker og Olsker/Rø. Sammenholdes disse tal med tabel 13 i foregående kapitel der viser den samlede befolkningsudvikling i lokalområderne (og ikke som tabel 28 kun tilflytninger ude fra øen i 1998), kan man sige at den generelt negative befolkningsudvikling i disse to områder i 1998 tilsyneladende ikke har afspejlet sig i deres attraktionsværdi for folk uden for Bornholm. Det er dog vanskeligt at udtale sig med nogen sikkerhed på basis af så få tal som vi her har med at gøre.

Endelig ses i tabel 29, at over halvdelen af tilflytterne har købt en ejerbolig i forbindelse med flytningen, og at der i en del tilfælde er tale om en *opstigning i bolig-status* idet kun hver tredje tilflytterhusstand flyttede fra en ejerbolig. Det må generelt siges at fortælle noget om at langt flertallet af flytningerne er seriøst overvejede og foregår i situationer med en rimelig husstandsøkonomi - selvom priserne på ejerboliger på Bornholm generelt ligger væsentligt under landsgennemsnittet (jf. kapitel 2).

Tabel 25. Tilflytternes tidligere bopæl

	Pct.
Hovedstadsområdet	44,1
Øvrige Danmark	45,7
Udlandet	10,2
I alt	100

Tabel 26. Typen af det område hvorfra tilflytterne er flyttet

	Pct.
By med mere end 50.000 indbyggere	41,4
By med 5.000-50.000 indbyggere	29,7
By med 1.000-5.000 indbyggere	7,8
Bymæssig bebyggelse med under 1.000 indbyggere	8,6
Uden for bymæssig bebyggelse	12,5
I alt	100

65 Der er her brugt Danmarks Statistiks definition af hovedstadsområdet, dvs. hovedstaden (København, Frederiksberg og Gentofte kommuner), samt 25 af omegnskommunerne i Københavns, Frederiksborg og Roskilde amter.

Tabel 27. Typen af det område hvortil tilflytterne er flyttet

	Pct.
By/landsby/bymæssig bebyggelse	45,7
Uden for bymæssig bebyggelse	54,3
I alt	100

Tabel 28. Tilflytternes nuværende bopælsområde

	Antal husstande	Pct.
Allinge-Sandvig	7	5,2
Olsker/Rø	17	12,6
Gudhjem/Østerlars	9	6,7
Østermarie	12	8,9
Hasle/Rutsker	4	3,0
Nyker	7	5,2
Klemensker	8	5,9
Nexø/Bodilsker	9	6,7
Svaneke/Ibsker	25	18,5
Snogebæk/Poulsker	10	7,4
Åker	11	8,1
Vestermarie	3	2,2
Pedersker	4	3,0
Nylars	8	5,9
Uoplyst	1	0,7
I alt	135	100

Tabel 29. Tilflytternes tidligere og nuværende boligtype

	Tidligere Pct.	Nuværende Pct.
Ejrbolig	33,6	57,4
Lejebolig	44,5	33,1
Andelsbolig	11,7	1,6
Anden boligtype	10,2	7,9
I alt	100	100

3.4. Tilflytternes bevæggrunde for flytningen

Ikke uventet er den klart hyppigst angivne årsag til flytningen til Bornholm ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituationen for en eller flere personer i husstanden (se tabel 30), og heller ikke overraskende er den hyppigste beskæftigelsesrelaterede årsag at én i husstanden fik job på Bornholm (se tabel 31). Alligevel overrasker det måske at en så relativ lille del som kun hver femte af samtlige flytninger faktisk er angivet som forårsaget af at en person i husstanden har fået job på øen. Når dertil lægges at start af uddannelse på Bornholm kun har yderst marginal betydning som årsag til flytningen, må det alt i alt konstateres at arbejdsmarkedet og uddannelsesinstitutionerne på Bornholm i sig selv kun i begrænset omfang formår at tiltrække tilflyttere ude fra til øen.

For den femtedel af tilflytterhusstandene der ikke omfatter personer der enten er født, har boet eller har familierelationer på Bornholm, er nyt job eller start af uddannelse på

Bornholm dog en dobbelt på hyppig bevæggrund til flytningen som blandt husstande med sådanne relationer til Bornholm (ca. 40 pct. mod ca. 20 pct.).

Ud over ændringer i beskæftigelses- og uddannelsessituationen er familie- og samlivsforhold også hyppige bevæggrunde for tilflytningen til de bornholmske landdistrikter (tabel 30). Blandt de specifikke årsager vedrørende familie- og samlivsforhold er især to hyppigt nævnt, nemlig indflytning i kærestes eller ægtefælles bolig på Bornholm og ønsket om at bo nærmere familiemedlemmer (se tabel 32) hvilket dybest set er to bevæggrunde der begge handler om prioritering af tætte familiemæssige og sociale relationer. Det samme kan siges om en anden relativt hyppigt nævnt årsag: *jeg flyttede tilbage til forældre*.

I det hele taget synes undersøgelsen at vise at ønsket om at bo på Bornholm og specielt i netop dét lokalområde på øen hvortil de er flyttet, for et betydeligt antal tilflyttere er den udslagsgivende bevæggrund som prioriteres forud for spørgsmålet om man på flyttedatoen har skaffet sig et arbejde eller en uddannelsesplads på Bornholm. At ønsket om simpelthen at bo på Bornholm ofte prioriteres højere end de beskæftigelsesmæssige og økonomiske konsekvenser heraf, fremgår eksempelvis af at der i 25 pct. af de tilflyttende husstande er mindst én voksen der som en direkte følge af flytningen har måttet sige sit job op, og derudover tre pct. der har måttet afbryde sin uddannelse for i stedet at blive arbejdsløs. Endvidere har hele 31 pct. af tilflytterhusstandene måttet acceptere en lavere husstandsindkomst på grund af flytningen.⁶⁶ Dette præference- og handlingsmønster kan siges i nogen grad at være muliggjort og understøttet af det økonomiske *sikkerhedsnet* under danskerne som vores arbejdsmarkeds- og socialpolitik giver.

Undersøgelsen dokumenterer dog også at bevæggrunden til at flytte for de fleste tilflyttere kan tilskrives et samspil af flere forskellige årsager - tilflytterne har gennemsnitligt angivet 1,6 årsager som medvirkende til deres beslutning om at flytte.

Tabel 30. Årsager til flytningen til Bornholm

	Pct.
Ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituation for mindst én person i husstanden	51,9
Ændringer i familie- eller samlivsforhold for mindst én person i husstanden	33,3
Et ønske om at bo i netop det lokalområde hvor boligen ligger	30,4
Et ønske om at bo på Bornholm - næsten ligegyldigt i hvilket lokalområde	25,2
Et ønske om at flytte - Bornholm var blot én af mulighederne	8,1
Andre årsager	13,3

Note: Flere af de nævnte årsager kan være angivet som medvirkende til flytningen hvorfor tallene ikke summer til hundrede.

66 Omvendt har ca. 10 pct. faktisk opnået en *højere* husstandsindkomst ved flytningen.

Tabel 31. Hvis ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituation var årsag til flytningen: hvilke?

	Pct.
Jeg/min samlever fik et job på Bornholm (herunder værnepligt)	38,6
Jeg/min samlever skulle starte uddannelse på Bornholm	8,6
Jeg/min samlever fik mulighed for at arbejde fra hjemmet hvilket gjorde det muligt at flytte til Bornholm	4,3
Jeg/min samlever afsluttede uddannelse, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm	11,4
Jeg/min samlever blev arbejdsløs/gik på orlov, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm	14,3
Jeg/min samlever gik på efterløn/pension, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm	15,7
Andre forhold vedr. beskæftigelses- eller uddannelsessituation	7,1

Note: I procentberegningen indgår alene de 52 pct. af tilflytterne der har angivet at ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituation var årsag til flytningen. Flere af de nævnte årsager kan være angivet som medvirkende til flytningen hvorfor tallene ikke summer til hundrede.

Tabel 32. Hvis ændringer i familie- eller samlivsforhold var årsag til flytningen: hvilke?

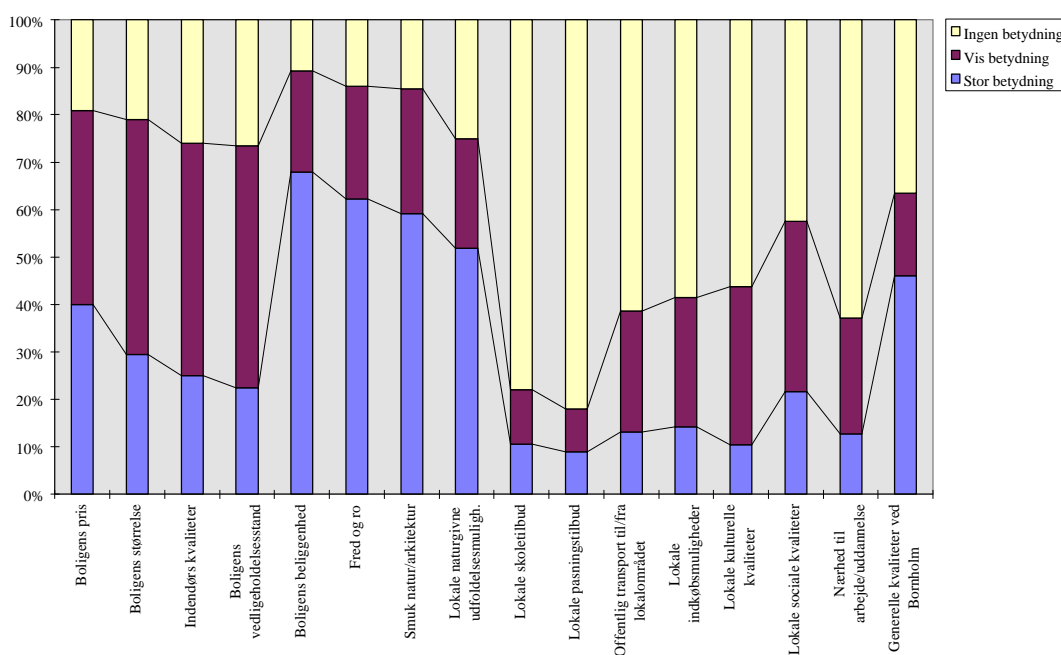
	Pct.
Jeg flyttede ind hos kæreste/ægtefælle på Bornholm	33,3
Jeg blev skilt/alene og ønskede at flytte til Bornholm	17,8
Jeg/vi fik (flere) børn, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm	4,4
Mine/vores børn flyttede hjemmefra, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm	2,2
Jeg/vi ønskede at flytte nærmere familie på Bornholm	35,6
Jeg flyttede hjemmefra mine forældre	0
Jeg flyttede tilbage til mine forældre på Bornholm	15,6
Andre årsager vedr. familie- og samlivsforhold	8,9

Note: I procentberegningen indgår alene de 33 pct. af tilflytterne der har angivet at ændringer i familie- eller samlivsforhold var årsag til flytningen. Flere af de nævnte årsager kan være angivet som medvirkende til flytningen hvorfor tallene ikke summer til hundrede.

3.5. Faktorer med betydning for valg af bolig

Figur 2 nedenfor viser tilflytternes vurdering af betydningen af forskellige faktorer for valget af deres bolig på Bornholm. Faktorerne kan groft set deles op i fire grupper: en gruppe der handler om kvaliteter ved *selve boligen* (de fire første søjler regnet fra venstre), en gruppe der handler om de *omgivende fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter* nær boligen (de fire næste søjler), en gruppe der handler om lokalområdets *servicefunktioner og kulturelle og sociale kvaliteter* (de seks følgende søjler), og endelig to mere enkeltstående faktorer (de to søjler yderst til højre) der ikke kan placeres i nogle af de tre andre grupper.

Figur 2. Betydningen af forskellige faktorer for tilflytternes valg af bolig

Note: Den præcise ordlyd på de enkelte faktorer som tilflytterne er bedt om at vurdere, kan ses i appendiks 5.

Ganske iøjnefaldende er den meget store andel af tilflytterne der tillagde de fire faktorer vedrørende fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter nær boligen (beliggenhedsværdi, fred og ro, smuk natur eller arkitektur, samt naturgivne udfoldelsesmuligheder) *stor betydning* for deres valg af bolig. Hele 68 pct. af tilflytterne tillagde eksempelvis boligens beliggenhedsværdi (herunder f.eks. udsigten fra boligen) *stor betydning* hvortil kan lægges andre 21 pct. der tillagde denne faktor *en vis betydning*. For ni ud af ti tilflyttere havde boligens beliggenhedsværdi altså betydning for deres valg af bolig.

Også den gruppe af faktorer der drejer sig om kvaliteter ved selve boligen (dens pris, størrelse, indendørs kvaliteter, samt vedligeholdelsesmæssige stand), har haft betydning for et stort flertal af tilflytterne, men det er værd at bemærke at disse faktorer oftest kun tillægges *en vis betydning*. Kvaliteter ved selve boligen indgår med andre ord meget ofte i tilflytternes boligvalg, men synes - i modsætning til de fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter nær boligen - langt mindre hyppigt at udgøre de afgørende faktorer.

Bemærkelsesværdigt - specielt i denne undersøgelsessammenhæng - er det ligeledes at de faktorer der drejer sig om lokalområdets servicefunktioner og sociale og kulturelle kvaliteter, dvs. den gruppe af faktorer der i langt højere grad end de øvrige faktorer er skabt eller er påvirkelige fra lokalt hold, ikke synes at have spillet den afgørende rolle for ret mange tilflytteres boligvalg. Dette billede er gældende for tilflytterne til alle de fire undersøgte kommuner. Det er ikke forsøgt at undersøge om der på dette punkt er forskelle mellem tilflytterne til de 14 lokalområder hvilket skyldes det begrænsede antal besvarelser i spørgeskemaundersøgelsen som meget let ville give anledning til statistisk tilfældige resultater ved en sådan finmasket analyse.

Dog må det siges at i alt ca. 60 pct. af tilflytterne tillagde lokalområdet *sociale* kvaliteter (f.eks. familie/venner i området og omgangsformerne) en *stor* eller en *vis* betydning. Dette må siges at ligge i fin forlængelse af at bevæggrunden for mange simpelt hen var at flytte nærmere familien (jf. ovenfor). Ligesom det passer ganske godt sammen med den relativt store andel af tilflytterne for hvem *generelle fordele ved Bornholm* - kvaliteter som altså ikke kun kan henføres til det valgte lokalområde, men snarere anses som særlige *bornholmske* - havde betydning for deres boligvalg (jf. figur 2). I hvert fald forekommer udtryk som *ingen stress, imødekommenhed, hjælpsomhed, tryghed, respekt og tolerance, sammenhold, nærhed* ofte blandt tilflytternes egne specificeringer af sådanne særlige bornholmske kvaliteter i deres besvarelser af spørgeskemaet, samt af deres åbne beskrivelser samme sted af hvad de forstår ved et *godt lokalområde*.

En forklaring på den generelt begrænsede rolle udbuddet og kvaliteten af lokalområdets servicefunktioner og kulturelle aktivitetsmuligheder synes at have haft for tilflytternes boligvalg kan være at det som udefrakommende tilflytter kan være svært at hente informationer om og vurdere netop sådanne *usynlige* størrelser forud for en flytning.

Det må ligeledes fremhæves at dét at så få har tillagt lokale skole- og børnepasningstilbud betydning for deres boligvalg, naturligvis afspejler at kun hver femte af tilflytterhusstandene er børnefamilier. Ser man alene på hvordan børnefamilierne vurderer de forskellige faktorer, er andelen der tillagde faktorerne lokale skole- og børnepasningstilbud (samt gode offentlige trafikforbindelser) *stor betydning* da også ganske stor (ca. 30-40 pct.). Men selv blandt børnefamilierne vurderedes både de fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter nær boligen og kvaliteter ved selve boligen hyppigere som vigtig for boligvalget end et godt lokalt serviceudbud.

Det er muligt at udbuddet af lokal offentlig service ville have haft større betydning for tilflytternes boligvalg hvis der var større forskelle i det offentlige serviceniveau mellem de bornholmske lokalområder end der er i dag hvor der jo faktisk forefindes basale servicefunktioner som skole, børneinstitutioner og ældrepleje i langt de fleste lokalområder. Dog synes andelen af tilflytterhusstandene med børn at være lige så stor i de to undersøgte lokalområder uden skoler (Snogebæk/Poulsker og Nylars) som i de øvrige 12 lokalområder med en skole, men disse tal er så små at de ikke kan bruges som valid dokumentation. Man skal således være meget varsom med at bruge undersøgelsen som dokumentation for at eksempelvis en mere centraliseret skolestruktur på Bornholm ingen konsekvenser ville have for hvortil tilflytningen sker.

Endelig bekræfter figur 2 rimeligheden af rent geografisk at betragte Bornholm som ét arbejdsmarked. Nærhed til arbejdsplads eller uddannelsessted har således kun marginal betydning for tilflytternes boligvalg.

Alt i alt tyder tilflytterundersøgelsen på at udbuddet og kvaliteten af lokale servicefunktioner og kulturelle aktivitetsmuligheder - altså de kvaliteter ved lokalområderne som i særlig grad er politisk eller på anden måde skabt og påvirkelige fra lokalt/regionalt hold - spiller en underordnet rolle i forhold til at tiltrække tilflyttere ude

fra øen. Det er dog næppe overraskende at den stund det offentlige serviceniveau på Bornholm ligger en del under landsgennemsnittet (jf. kapitel 2), og da udbuddet af kulturelle aktivitetsmuligheder ligeledes må anses for at være større og mere varieret de fleste andre steder i landet. Langt mere attraktivt for tilflyttere ude fra og afgørende for deres valg af bolig på Bornholm synes at være øens fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter (smukt beliggende boliger med fred og ro, charmerende byområder, naturmæssige udfoldelsesmuligheder etc.), samt rolige og trygge sociale rammer. Endelig må ikke glemmes den for langt hovedparten af tilflytteres vedkommende væsentlige attraktionsværdi som består i at have familierelationer på Bornholm.

Hvis dette billede er rigtigt, kan det tolkes både negativt og positivt. Negativt på den måde at politikere, foreninger, græsrodsorganisationer og andre der arbejder for at udvikle lokalsamfundene på Bornholm, tilsyneladende ikke har de store muligheder for at påvirke tilflytningen positivt når det kommer til stykket. Positivt på den måde at de omlægnings, reduktioner, men måske også i nogle tilfælde kvalitetsforbedringer af serviceudbuddet i lokalområderne på Bornholm som kunne tænkes at blive konsekvensen af de aktuelle og kommende års debatter om behovet for strukturelle ændringer i den offentlige service, *måske* ikke vil få den afgørende betydning for mulighederne for at tiltrække tilflyttere som samme personer og organisationer meget ofte frygter.

Som nævnt ovenfor bør man dog være yderst varsom med sådanne fortolkninger af undersøgelsens resultater. Under alle omstændigheder bør centrum for diskussionen om eventuelle strukturelle ændringer i den offentlige service på Bornholm være prioriteringen af den nuværende lokalbefolknings behov og ønsker frem for hvad eventuelle fremtidige tilflyttere måtte formodes at ønske.

3.6. Tilflytternes brug af deres lokalområde

I hvilken udstrækning bruger tilflytterne det lokalområde hvortil de er flyttet, f.eks. med hensyn til offentlige institutioner, medlemskab af foreninger, deltagelse i sociale og kulturelle aktiviteter, frivilligt arbejde og nabokontakt?

Brug af skole- og pasningstilbud

Det er naturligvis alene de relative børnefamilier blandt tilflytterne der gør brug af skole- og pasningstilbud på Bornholm. Denne brug kan aflæses i tabel 33 og tabel 34. Generelt er tallene i disse tabeller så små at de er ubrugelige til statistisk sikre analyser af fordelingerne, så de skal ikke kommenteres.

Tabel 33. Brug af skole for tilflyttere med skolepligtige børn

	Antal husstande
Den lokale kommuneskole	9
En anden kommuneskole	1
En privat skole	3
I alt husstande med skolebørn	13

Tabel 34. Tilflytternes udnyttelse af offentlige børnepasningstilbud

	Antal husstande	Andel af husstande med børn i relevante aldersgrupper (pct.) ¹⁾
Dagpleje	6	55
Børnehave	6	60
Fritidshjem, SFO o.l.	5	71

1) Antallet af husstande med børn i *relevante aldersgrupper* kan ses i tabel 20.

Foreningsmedlemskab og frivilligt arbejde

Tabel 35 viser at der i over halvdelen af husstandene er mindst én voksen der er medlem af mindst én forening på Bornholm, at medlemskabet oftest er i en lokal forening, men også relativt ofte er i en forening et andet sted på øen. I hver ottende husstand er mindst én voksen endda medlem af foreninger i både lokalområdet og andre steder. Nogenlunde det samme billede tegner der sig af tilflytterbørnenes foreningsaktiviteter som dog er mere lokalt orienteret end de voksnes. De foreninger som tilflytterne er medlemmer af, er ofte idrætsforeninger, men omfatter en meget lang række af forskelligartede foreninger som borgerforeninger, religiøse foreninger, brancheforeninger, havneforeninger, kvindeforeninger, kennelforeninger og musik-, teater- og kunstforeninger.

Når dertil lægges at der i næsten 30 pct. af tilflytterhusstandene er en voksen der i løbet af den relativt korte periode siden tilflytningen har involveret sig i en eller anden form for frivilligt forenings- og bestyrelsesarbejde, må man alt i alt betragte tilflytterne som aktive, lokalt engagerede mennesker der i høj grad tilfører ressourcer til de bornholmske lokalområder. Det frivillige arbejde som tilflytterne udfører, er ikke i lige så stor grad som deres foreningsmedlemskaber rettet mod idrætsforeninger, men er spredt ud over en lang række forskelligartede foreninger, interessegrupper, råd og bestyrelser.

Tabel 35. Foreningsaktiviteter for voksne og børn i tilflytterhusstandene (pct.)

	Er en eller flere voksne medlem af forening?	Er en eller flere børn medlem af forening? ¹⁾	Er en eller flere voksne aktiv i forenings- eller bestyrelsesarbejde? ²⁾
Ja, i lokalområdet	25,8	36,0	16,9
Ja, andre steder på Bornholm	16,9	12,0	7,7
Ja, både lokalt og andre steder	12,9	4,0	3,4
Ja - i alt	55,6	52,0	28,0
Nej	44,4	48,0	72,0
I alt	100	100	100

1) Procentfordelingen omfatter alene tilflytterhusstande med hjemmeboende børn.

2) Den præcise ordlyd på spørgsmålet kan ses i appendiks 5.

Brug af kulturelle og sociale aktivitetstilbud

Også når det handler om brug af og deltagelse i forskellige typer af kulturelle og sociale aktivitetstilbud, synes undersøgelsen at dokumentere at tilflytterne generelt er ganske aktive og udadvendte personer der er interesserede i hvad der sker såvel i deres eget lokalområde som andre steder på Bornholm. I stort set samtlige tilflytterhusstande har mindst én voksen benyttet sig af eller deltaget i et eller andet aktivitets-

tilbud eller arrangement hvad enten det så er et bibliotek, en biograf, foreningsfester, børnearrangementer, kirkelige arrangementer, debatmøder eller andet.

Der er i den forbindelse ikke noget der tyder på at tilflyttere der ikke enten er født, har boet eller har familiemedlemmer på Bornholm (og som derfor måske kunne forventes at have svært ved at blive kulturelt og socialt *integreret* i lokalsamfundet), gør mindre brug af kulturelle og sociale aktivitetstilbud end tilflyttere med sådanne relationer til Bornholm.

Tabel 36. Tilflytteres brug af kulturelle og sociale aktivitetstilbud (pct.)

	I lokal-området	Andre steder på Bornholm	Både lokalt og andre steder	I alt ¹⁾
Bibliotek	21,5	15,6	16,3	53,4
Biograf, koncert, teater o.l.	12,6	35,6	7,4	55,6
Arrangement/fest åben for alle (f.eks. byfest)	20,0	4,4	13,3	37,7
Arrangement/fest kun for medlemmer af forening	18,5	6,7	4,4	29,6
Arrangement for børn/unge	11,1	3,0	4,4	18,5
Kirkeligt/religiøst arrangement	15,6	0,7	0,7	17,0
Socialt samvær/aktiviteter i medborgerhus o.l.	12,6	1,5	0,7	14,8
Offentligt debat/borgermøde	8,1	4,4	1,5	14,0
Andre aktivitetstilbud/arrangementer	2,2	3,0	3,7	8,9

1) Der skal gøres opmærksom på at procenttallene i denne tabel er udregnet i forhold til samtlige 135 besvarelser af spørgeskemaet. Uoplyste besvarelser indgår med andre ord undtagelsesvist i beregningerne.

Kontakt til andre beboere

Tilflytterne er ligeledes blevet spurgt om hvilken form for kontakt de har med andre beboere i deres lokalområde. Deres besvarelser af dette spørgsmål bekræfter ovenstående beskrivelse af tilflytterne som generelt åbne, udadvendte og socialt engagerede personer ligesom besvarelserne naturligvis også tegner et tilsvarende billede af den øvrige lokalbefolkning som har modtaget dem. Sidstnævnte bekræftes også af tilflytternes vurdering af en række udsagn om de generelle sociale og kulturelle strukturer og rammer i deres lokalområde (se tabel 41 nedenfor).

Der kan naturligvis lægges meget forskelligt indhold i flere af de formuleringer af kontaktformen som er anvendt i spørgeskemaet (hvad er *et par ord*, *mere tæt*, *kontakt med nogle* osv.). Ikke desto mindre svarer næsten 60 pct. at de i løbet af den korte periode der er gået siden de flyttede, har opbygget en kontakt med i hvert fald et antal beboere i lokalområdet der bl.a. omfatter besøg i hinandens hjem. Og kun 5 pct. er (selvvalgt eller af andre grunde) så isolerede at de end ikke hilser på andre beboere.

Tabel 37. Tilflytteres kontakt med andre beboere i lokalområdet

	Pct.
Ingen kontakt	5,6
En kontakt der begrænser sig til at hilse og måske udveksle et par ord	18,3
En mere tæt kontakt med nogle der dog ikke omfatter besøg i hinandens hjem	17,5
En tæt kontakt med nogle der også omfatter besøg i hinandens hjem	58,6
I alt	100

3.7. Tilflytternes grad af tilfredshed med deres lokalområde

Udbuddet af skole- og pasningstilbud

Børnefamiliernes grad af tilfredshed med udbuddet af skole- og pasningstilbud i deres lokalområde fremgår af tabel 38. Selvom et stort flertal generelt er tilfredse med udbuddet, findes der dog også et meget stort mindretal der synes der mangler bedre eller andre skole- og pasningstilbud til deres børn i lokalområdet.

Tabel 38. Tilfredshed blandt tilflyttere med børn med udbuddet af lokale skole- og pasningstilbud

	Antal husstande	Pct.
Tilfreds	13	62
Ikke tilfreds	8	38
I alt	21	100

Udbuddet af kulturelle og sociale aktiviteter

Med det generelle høje brug af kulturelle og sociale aktivitetstilbud som er beskrevet ovenfor, overrasker det ikke at tilflytterne generelt er godt tilfredse med udbuddet af sådanne tilbud (se tabel 39). Ca. hver ottende tilflytter er dog af den opfattelse at der mangler nogle andre eller bedre tilbud. Tilflytternes specificering af evt. mangler drejer sig fortrinsvist om aktiviteter til børn og unge.

Tabel 39. Tilflytternes tilfredshed med udbuddet af kulturelle og sociale aktiviteter

	Pct.
Tilfreds	67,9
Ikke tilfreds - der mangler tilbud i lokalområdet	13,0
Ikke tilfreds - der mangler tilbud, men de behøver ikke være lokale	2,6
Hverken tilfreds eller utilfreds - kulturelle og sociale aktiviteter er ikke vigtige	16,5
I alt	100

Sociale omgangsformer og kulturelle strukturer

Tabel 40 viser at en meget stor del af tilflytterne er tilfredse med den ofte ret tætte kontakt de har opbygget med andre beboere i det lokalområde hvor de bor (jf. oven-

for). Hver ottende tilflytter ønsker sig dog en endnu større kontakt - om det betyder en *tættere kontakt* eller kontakt til en *større gruppe* af personer (eller begge dele) kan ikke afgøres - mens kun to tilflyttere har svaret at de synes de har for megen kontakt.

Tabel 40. Tilflytternes tilfredshed med kontakten med andre beboere i lokalområdet

	Pct.
Tilfreds	85,6
Ikke tilfreds - gerne større kontakt	12,8
Ikke tilfreds - gerne mindre kontakt	1,6
I alt	100

I det hele taget har tilflytterne en generelt positiv opfattelse af de sociale omgangsformer og kulturelle strukturer i det lokalområde hvor de bor (se tabel 40). Selvom der blandt tilflytterne må siges at være delte meninger om stort set alle udsagnene i tabellen (og mange der ikke har kunnet tage stilling til dem), mener de langt hen af vejen at de er blevet vel modtaget som tilflyttere, at der er et godt socialt fællesskab, at folk generelt hilser nye initiativer til lokale aktiviteter velkommen (dog kan flertallet ikke tage stilling til dette udsagn), og at det er et levende og velfungerende lokalsamfund. Samtidig er tilflytterne overvejende uenige i at det er svært at blive accepteret i lokalsamfundet, at folk er sig selv nok og ikke interesserer sig for lokalområdet, og at der mangler lokalt initiativ og engagement (sidstnævnte udsagn er hver fjerde dog enig i).

Derimod mener mere end hver tredje tilflytter at der er for megen snak og sladder om hinanden. Det er dog nok en naturlig (og uundgåelig?) følge af de relativt tætte sociale netværker og store lokale kontaktflader som tilflytterundersøgelsen faktisk dokumenterer. Af mere negative opfattelser af levevilkårene i lokalområdet kan desuden nævnes at hver tredje mener at der mangler opbakning fra kommunen til lokalområdet (flertallet kan dog heller ikke tage stilling til dette udsagn).

Tabel 41. Tilflytternes vurdering af en række udsagn om deres lokalområde (pct.)

	Enig	Uenig	Ved ikke	I alt
Folk er generelt opmærksomme på at tilflyttere skal føle sig velkomne	56,2	19,0	24,8	100
Som tilflytter er det svært at blive accepteret i lokalsamfundet	21,1	56,1	22,8	100
Der er for megen snak og sladder om hinanden	36,1	21,8	42,1	100
Der er et godt fællesskab på tværs af sociale skel og erhverv	37,8	14,3	47,9	100
Folk er sig selv nok og interesserer sig ikke for lokalområdet	15,4	53,8	30,8	100
Folk hilser generelt nye initiativer til lokale aktiviteter velkommen	30,8	12,5	56,7	100
Det er et levende og velfungerende lokalsamfund	44,5	16,8	38,7	100
Der mangler lokalt initiativ og engagement	24,1	35,3	40,6	100
Der mangler opbakning fra kommunen til lokalområdet	32,5	10,8	56,7	100

Overordnet tilfredshed og fremtidige boligplaner

Undersøgelsen dokumenterer at tilflytternes tilfredshed med at bo i det lokalområde hvor de bor er meget stor på det generelle, overordnede niveau (tabel 42). Næsten to ud af tre er meget tilfredse, og næsten hver tredje er nogenlunde tilfredse. De utilfredse kan tælles på én hånd. Netop i denne sammenhæng bør den relativt lave svarprocent dog nævnes som et problem idet det i høj grad kan tænkes at spørgeskemaet især er blevet besvaret af tilfredse tilflyttere, og at undersøgelsen derfor giver et skævt billede af virkeligheden.

På trods af den næsten altomfattende tilfredshed viser tabel 43 at i alt 17 pct. faktisk har planer om at flytte eller er interesserede i at flytte hvis de havde mulighed for det. Sammenholdes disse to resultater tyder det på at denne gruppe er utilfredse med den bolig de er flyttet til og ikke med det lokalområde hvor de bor. Det kunne på sin side tyde på at en del af tilflytterne har været nødt til midlertidigt at acceptere en ikke-optimal bolig i forbindelse med flytningen til Bornholm hvilket for så vidt ikke er overraskende. Det er snarere overraskende at næsten fem ud af seks tilflytterhusstande fra en position uden for øen tilsyneladende har formået at finde en bolig på Bornholm der modsvarer deres behov og ønsker.

Tabel 42. Tilflytternes generelle tilfredshed med at bo i lokalområdet

	Pct.
Meget tilfreds	65,9
Nogenlunde tilfreds	31,0
Ikke helt tilfreds	2,3
Meget utilfreds	0,8
I alt	100

Tabel 43. Tilflytternes fremtidige boligplaner

	Pct.
Regner bestemt med at blive boende længe endnu	56,2
Regner ikke med at blive boende altid, men har ingen aktuelle flytteplaner	26,6
Vil gerne flytte, men har ikke råd/mulighed	3,9
Regner med at flytte snart	10,2
Ville gerne flytte omgående hvis frit kunne vælge	3,1
I alt	100

3.8. Resume

Med en opnået svarprocent på kun lige godt 50 bør resultaterne af undersøgelsen af tilflyttere til de bornholmske landdistrikter generelt tages med et lille gran salt. Derfor taler også at der i en række analysesammenhænge ikke foreligger relevante kontrol- og sammenligningsgrupper (f.eks. tilflyttere ude fra øen til de bornholmske byer, eller hele den fastboende befolkning i Bornholms landdistrikter).

Når det er sagt kan der imidlertid ud fra undersøgelsen gives følgende overordnede karakteristik af tilflytterne (og deres husstande):

- Der er især mange i de *ynge* aldersklasser, specielt personer fra 25 til 34 år.
- Der er mange par (specielt *par uden børn*) og få enlige (specielt enlige kvinder med og uden børn). Alt i alt kun få børnefamilier, men mange par i *fødedygtig* alder.
- Der er relativt mange med en *videregående uddannelse* og relativt få uden nogen uddannelse ud over grundskoleniveauet.
- Et stort flertal er flyttet til en ejerbolig hvilket sammen med ovenstående karakteristika generelt vidner om husstande med relativt *store økonomiske og sociale resourcer*.
- Et stort flertal af husstandene indeholder personer der enten er født, tidligere har boet eller har familiemedlemmer på Bornholm. Mange af tilflytterne er således *hjemvendende eksil-bornholmere*.
- Bevæggrundene til flytningen er mere brogede. De hyppigste årsager handler om *beskæftigelsessituationen* (især *fik job på Bornholm*, men også *blev arbejdsløs og gik på pension*). Næsthypigste årsager vedrører *familie og samliv* (*nærmere familie, flyttede ind hos kæreste/ægtefælle*). Endelig har et ønske om bare at *bo på Bornholm* været afgørende for mange.
- De udslagsgivende faktorer for tilflytternes valg af bolig synes at have været de *fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter nær boligen* (f.eks. en smuk beliggenhed og gode naturgivne udfoldelsesmuligheder). Andre faktorer der spillede en vis rolle for boligvalget handler om *kvaliteter ved selve boligen* (f.eks. pris, størrelse, stand). Derimod synes det lokale udbud af offentlig og privat service ikke at have spillet den store rolle.
- Mange tilflyttere gør stor brug af og *deltager aktivt* i sociale og kulturelle aktiviteterstilbud i lokalområdet (men også andre steder på øen) ligesom deres sociale kontakt til andre beboere ofte er stor. Det gælder også tilflyttere uden familie- eller tidligere bostedsrelationer til Bornholm.
- Tilflytterne er generelt *tilfredse* med det lokale udbud af offentlig service og sociale og kulturelle aktiviteter, samt med deres sociale kontakter. Alt i alt er et meget stort flertal tilfredse med at bo i det lokalområde hvortil de er flyttet.

4. Konkrete udviklingsprojekter i udvalgte lokalområder

4.1. Indledning

Et vigtigt formål med denne rapport er, som nævnt i indledningen, at vurdere en række udvalgte *private* udviklingsinitiativer med henblik på at komme med forslag til om, og i givet fald hvordan det offentlige kan støtte det folkelige engagement i udviklingen af de små lokalsamfund.

Ved udvælgelsen af konkrete udviklingsinitiativer til brug for en sådan analyse blev der lagt vægt på dels at inddrage *bredt anlagte* initiativer med fokus på udvikling af hele lokalområder (ofte forestået af borgerforeninger), dels at inddrage mere projektbaserede initiativer med fokus på en *enkelt aktivitet*.

Som eksempler på bredt anlagt udviklingsarbejde blev valgt at inddrage Pedersker Lokalforening, Østermarie Borgerforening og Snogebækgruppen. Som eksempler på afgrænsede enkeltaktiviteter blev valgt at se på erhvervsfremme-aktiviteterne i Listed, samt på forsøget på at etablere et beboerhus i Sorthat-Muleby, som i hvert fald på personplanet er aktiviteter relateret til henholdsvis Listed Borgerforening og Sorthat-Muleby Borgerforening. Valget af netop disse fem grupper blev gjort med henblik på at opnå et bredt spektrum af forskellige bornholmske borgergrupper, men også delvist ud fra gruppernes *synlighed* i den bornholmske debat.

Der er gennemført et interview med hver af de fem nævnte borgergrupper. Under interviewrunden blev det imidlertid klart at de alle har et forholdsvis bredt sigte og i intet tilfælde begrænser sig til en enkelt aktivitet. Dette fremgår tydeligt af appendiks 6 hvor gruppernes arbejde er udførligt beskrevet med udgangspunkt i følgende temaer:

1. Foreningens/gruppens historiske baggrund
2. Lokal forankring
3. Organisering
4. Konkrete aktiviteter og resultater
5. Planlagte aktiviteter
6. Samarbejdsrelationer/netværk, herunder samarbejde med kommunen
7. Overordnede rammevilkår/landdistriktspolitik.

I dette kapitel er det forsøgt dels at samle og præsentere resultaterne vedrørende borgergruppernes arbejde og erfaringer, og dels at sætte disse resultater sammen med resultaterne fra rapportens øvrige kapitler i en fælles referenceramme. Målet er om muligt at opstille retningslinier for samspillet mellem det offentlige og borgere på Bornholm (enkeltpersoner eller grupper), samt at pege på om og i givet fald hvordan det offentlige kan støtte og fremme borgernes engagement og involvering.

4.2. Borgergruppernes organisering og lokale forankring

Borgergrupperne er organiseret ganske forskelligt. Overordnet kan der dog sondres mellem *egentlige borgerforeninger* og *lokale initiativgrupper*. Nogle steder eksisterer begge organisationsformer - nogle gange i fredelig sameksistens, andre gange i et vist konkurrenceforhold; nogle gange med den samme kreds af personer som drivkræfter, andre gange med forskellige personkredse som drivkræfter.

Borgerforeningerne har en traditionel foreningsstruktur med vedtægter, generalforsamling og en demokratisk valgt bestyrelse med formand, kasserer, næstformand osv. Den potentielle medlemsskare er som regel alle borgere i lokalområdet (eller for den sags skyld interesserede borgere i andre lokalområder), men derudover kan en række andre lokale foreninger, interessegrupper og private virksomheder være medlemmer. Nogle borgerforeninger (i undersøgelsen i særlig grad eksemplificeret ved Pedersker Lokalforening) fungerer således som en slags paraplyorganisation for alle de lokale foreninger. Hvor sådanne organisationsformer eksisterer, og hvor der samtidig er bred lokal medlemsopbakning, må man sige at der findes et yderst anvendeligt og potentielt gennemslagskraftigt forum for fælles lokale diskussioner og initiativer, både indadtil og udadtil i forhold til f.eks. kommunen.

I borgerforeningerne lægges der vægt på at de formelle regler for gruppernes arbejde gøres så lidt restriktive som muligt. Vedtægterne skal således være formuleret så bredt at der er mulighed for at de til enhver tid aktive medlemmer kan få mulighed for at forfølge netop deres vision for udvikling af lokalområdet. På samme måde må vedtægterne ikke være for restriktive i deres krav til mødefrekvens og mødestruktur. Mantraet er at møderne skal afholdes efter behov.

Én af borgerforeningernes styrker er at de formelt set er demokratiske i deres opbygning. Reelt set er der dog betydelig forskel i deres reelle demokratiske repræsentativitet. Medlemstilslutningen varierer således betydeligt fra en medlemstilslutning i Østermarie på omkring 10 pct. af de potentielle medlemmer til ca. 80-90 pct. tilslutning i Listed og Pedersker.

I forhold til borgerforeningernes formelle, demokratisk opbyggede organisation er initiativgrupperne som er opstået på baggrund af en mindre gruppe menneskers ønske om at gøre eller ændre noget, i sagens natur langt mindre demokratiske og mere uformelt organiserede. De lokale initiativgrupper repræsenterer i princippet kun de aktive medlemmer af gruppen, og kan ikke formelt siges at repræsentere lokalsamfundets interesser. Interviewrunden viste at Snogebækgruppen er at betragte som en initiativgruppe uden en demokratisk foreningsstruktur og bred lokal medlemsbasis.

Dette betyder imidlertid på ingen måde at sådanne grupper ikke har berettigelse eller nogen form for legitimitet. Tværtimod er sådanne grupper ofte karakteriseret ved et betydeligt engagement og en stor frivillig arbejdsindsats, og de må have lov at eksistere på egne præmisser. Det vil eksempelvis sige at kommunerne ikke bør *sylte* sådanne grupper ind i krav om formel organisationsform med vedtægter, valg og bestyrelse idet dette sandsynligvis vil føre til en afkøling af engagementet.

På den anden side betyder det at kommunerne hvis opgave og ansvar er at tage skyldig hensyn til alle lokalområder og interessegrupper i prioriteringen af den kommunale indsats, ikke kan tage disse grupper for mere end hvad de er, dvs. en gruppe borgere med ofte ganske visionære idéer. Tilsvarende helhedshensyn er offentlige myndigheder dog også nødt til at møde de lokale borgerforeningers ønsker og krav med selvom disse er mere demokratisk opbyggede.

Uanset om borgergrupperne er demokratisk organiserede eller ej, så er det alligevel - som det formodentlig altid har været og altid vil være - de lokale *Tordenskjolds soldater* der tegner dem. Der findes i alle de undersøgte lokalområder en større eller mindre gruppe af personer der er meget aktive i en lang række lokale foreninger og sammenlutninger. Denne gruppe af aktive sætter dagsordenen og er i højere grad end de passive med til at præge lokalområdet. Interviewpersonerne fra borgergrupperne gjorde sig ingen illusioner om at dette forhold grundlæggende kan ændres selvom de beklagede det - ikke mindst på grund af det *tungere læs* som de derfor følte sig forpligtet til at trække. Dybest set er ønsket om personlig indflydelse på lokalrådets udvikling dog for mange aktives vedkommende nok en væsentlig årsag til det store personlige engagement. Under alle omstændigheder er nødvendigheden af personligt engagement en indbygget realitet i den danske form for repræsentativt demokrati.

4.3. Borgergruppernes arbejde, mål og visioner

Borgergruppernes arbejde, mål og visioner kan ikke beskrives ud fra samme læst idet de er opstået og udfører deres aktiviteter med udgangspunkt i specifikke, lokale situationer. Endvidere er en betingelse for engagementet hos de personer der med deres frivillige, ulønnede arbejdskraft driver en stor del af arbejdet i grupperne at de får lov at forfølge egne personlige mål for hvorledes lokalsamfundet skal udvikles. Også af den grund er gruppernes mål og visioner for deres lokalområde meget forskellige.

Helt overordnet er der imidlertid enighed blandt de interviewede grupper om at de arbejder ud fra visionen om at deres lokalområde skal være *et godt sted at bo*. Men når det kommer til konkretisering og implementering af denne vision, begynder forskellighederne.

At et lokalområde er godt, opfattes i en række tilfælde som sammenfaldende med tilstedeværelse af en række private og offentlige serviceydelser i lokalsamfundet, det være sig skole, idrætsanlæg, dagligvareforretning, læge, posthus eller andet. I den forbindelse er det imidlertid interessant at iagttage at hvad der *opfattes* som vital infrastruktur i høj grad relateres til den *eksisterende* infrastruktur. Er der skole, idrætsanlæg, bank eller dagligvareforretning i området, opfattes disse institutioner som af stor betydning for *et godt bosted*. Repræsentanter fra andre områder uden disse faciliteter mener imidlertid at andre (og hos dem truede institutioner) er af afgørende betydning.

Det er også interessant at bemærke at mens borgerforeningerne ofte kæmper for at tiltrække eller fastholde forskellige offentlige og private servicefunktioner for at sikre gode levevilkår i deres lokalområde, så er det andre forhold tilflytterne lægger vægt på

ved valg af bosted (jf. kapitel 3). Tilflytterne lægger specielt vægt på det eksterne miljø - plads, luft, smuk natur, udfoldelsesmuligheder osv. Skole, børnepasning og jobmulighed i umiddelbar nærhed af bopælen tillægges en underordnet betydning.

Det betyder ikke nødvendigvis at borgerforeningernes arbejde er *ude af takt* med de lokale beboeres behov og ønsker som foreningerne jo må siges at være de nærmeste til at kende, men blot at der tilsyneladende er visse forskelle mellem tilflytteres og de aktive lokale beboeres præferencer. Det bør dog nævnes at både Listed Borgerforening og Sorthat-Muleby Borgerforening har aktiviteter der specifikt er rettet imod forbedring af det naturmæssige nærmiljø (f.eks. strandrensning).

Imidlertid kunne tilflytteranalysen måske give borgerforeningerne anledning til at overveje om tilflytternes præferencer måske udtrykker nogle mere generelle tendenser og holdningsændringer i befolkningen vedrørende ønsker og behov til bosted i retning af en øget vægt på natur og fysisk nærmiljø (måske i særlig grad blandt de yngre). Hvis det er tilfældet, kunne det overvejes om der fremover er behov for nye typer af tiltag og lokale aktiviteter der i højere grad end de nuværende imødekommer disse nye ønsker og behov. Generelt må vi dog konstatere at de interviewede borgerforeninger er opmærksomme på nødvendigheden af stadig fornyelse.

Selvom borgergruppernes visioner for deres lokalområde i høj grad handler om *lokalområdet som bosted* frem for *lokalområdet som arbejdssted* (i nogen grad dog med Listed Borgerforening som undtagelse), lægger to af de undersøgte borgergrupper dog vægt på at sikre gode erhvervsvilkår og positiv erhvervsudvikling i deres lokalområde (især Listed, i mindre omfang Snogebæk). I de tre andre borgergrupper er indsatsen for denne dimension langt mere defensiv i den forstand at der først tages affære når en lokal arbejdsplads (f.eks. en kommunal institution eller en bankfilial) er direkte truet af lukning eller nedskæring. Fælles for de interviewede borgerforeninger er imidlertid en holdning om at man ikke vil have lokale virksomheder *for enhver pris*, og at lokale virksomheder ikke nødvendigvis bidrager positivt til livet i lokalsamfundet. Et eksempel fra interviewrunden på en sådan virksomhed er PL-Beton i Sorthat-Muleby som trækker arbejdskraft til lokalområdet fra hele Bornholm, men ikke opleves som værdifuld for *livet i byen*. Dette er også baggrunden for at Listed Borgerforening som meget aktivt arbejder for at skaffe arbejdspladser i byen, kun ønsker virksomheder der kan indpasses i det lokale miljø og medvirke til at opbygge bestemte typer af aktiviteter og arbejdspladser (f.eks. kvalitetsbaseret håndværks- og småskalaproduktion).

Et forhold der er almindelig enighed om er af væsentlig betydning for et godt lokalområde er *fælles mødesteder*. Steder hvor der kan foregå fælles aktiviteter af forskellig slags. Hvilke mødesteder der er tale om, varierer fra sted til sted, eksempelvis skole, idrætshal, børneinstitution eller et forsamlingshus. At der eksisterer en eller anden form for fysiske rammer er naturligvis en nødvendig betingelse for at have et mødested, men ikke den eneste. Der må også være en vis grad af fælles normer og værdier der muliggør fælles aktiviteter i dette mødested. De mange missionshuse der ligger spredt omkring i de bornholmske lokalsamfund, udgør et eksempel på sådanne mødesteder hvor de fysiske rammer for visse aktiviteter (f.eks. musikundervisning) er til stede, men hvor der blot ikke er tradition for et samarbejde omkring udnyttelsen og driften af disse

huse. Niels Chresten Andersen, Bornholms Amt, beskriver baggrunden herfor på følgende måde:

I Pedersker og Årsballe (og formentlig andre steder) indgår missionsfolk i borgerforeningernes arbejde. Generelt gælder dog at missionsforeningerne har været udpræget tilbageholdende med at engagere sig i borgerforeninger, idrætsforeninger og andre lokale foreninger. Det skyldes især kulturbetingede forskelle. Missionsforeningerne har således en mødekultur hvori naturligt indgår andagt og salmesang, og er fremmede overfor det der især kendetegner borger- og idrætsforeningernes folkelige aktiviteter i form af lokale fester og møder baseret på udskænkning af alkohol og spiritus, dans populærmusik mv. Missionsforeningerne har et decideret kirkeligt udspring med ønsket om at sprede evangeliet til alle befolkningsgrupper. Møderne og diverse aktiviteter er derfor offentlige og annonceres i dagspressen. Med det kirkelige udgangspunkt adskiller foreningerne sig grundlæggende fra borgerforeningerne der som grundlag varetager lokale og lokalpolitiske interesser. Når der fokuseres på landdistriktsudvikling, vil missionsforeningernes rolle derfor blot være sekundær, nemlig som leverandør af lokale aktiviteter der mange steder henvender sig til alle aldersgrupper - og mange steder har en betydelig bredere berøringsflade end lige de personer der er medlemmer eller fast tilknyttet missionsforeningerne.

Endvidere er der blandt medlemmerne af de forskellige religiøse foreninger en betydelig foreningskompetence hvilket vil sige personer med organisatoriske færdigheder, kendskab til foreningsarbejde, vedtægter, bestyrelsesarbejde mv. Kompetencer der ofte efterlyses i borger- og idrætsforeningerne.

En del tyder således på at en bedre dialog og et tættere samarbejde mellem på den ene side missionsforeninger og menighedsråd og på den anden side folkelige foreninger som borger- og idrætsforeninger kunne medvirke til at styrke udviklingsmulighederne i lokalområderne på Bornholm. Det bør dog samtidig understreges at en forudsætning for et sådan tættere samarbejde er at alle parter i lokalområderne evner at tage skyldig hensyn til forskelle i opfattelse af grundlæggende værdier og normer ligesom det - af samme grund - må erkendes at ikke alle aktivitetstyper (f.eks. fester med udskænkning af alkohol) vil kunne placeres i tilknytning til missionshuse.

4.4. Samarbejdet mellem borgerforeningerne og det offentlige

Der er alene på Bornholm betydelige forskelle fra kommune til kommune og fra lokalområde til lokalområde på hvorledes samarbejdet mellem det offentlige og borgerne er organiseret. Blandt de bornholmske kommuner synes kun Hasle at have etableret et formaliseret og struktureret samarbejde med borgerforeningerne idet kommunen to gange om året indkalder kommunens borgerforeninger til et møde med gensidig informationsudveksling og drøftelse af ønsker og krav, herunder til kommunens budgetlægning. I de øvrige kommuner foregår samarbejdet langt mere ad hoc og ustruktureret, og som regel på borgergruppernes foranledning.

At lægge samarbejdet mellem kommunen og borgergrupperne ind i en fast struktur indebærer den fordel at de aftalte møder bliver de anledninger der skal til for at sikre samtale og dialog mellem borgerforeningsmedlemmer, politikere og kommunale embedsmænd. Møderne kan samtidig blive den konkrete anledning til direkte kontakt mellem kommunens forskellige borgergrupper. I både Hasle og Åkirkeby kommuner har de lokale borgerforeninger således taget initiativ til at mødes (uden kommunens deltagelse) et par gange om året, og på tilsvarende vis er der siden 1993 afholdt møder for alle øens borgerforeninger to gange om året - et initiativ der blev taget af Pedersker Lokalforening og Østerlars Borgerforening.

Borgerforeningerne definerer ofte deres rolle i forhold til kommunen. Som en repræsentant for en borgerforening udtrykte det *Kommunen er vores værste fjende og vores bedste ven*. Borgerforeningerne varetager lokalområdernes interesser og står derfor i et vist modsætningsforhold til kommunens repræsentanter der er sat til at varetage helhedens interesser. Samtidig er de lokale borgerforeninger og ikke mindst disses aktiviteter ofte meget afhængige af kommunal velvilje hvorfor de ikke blot kan afbryde samarbejdet.

Et initiativ der muligvis ville kunne forbedre samarbejdet var en ændring af den traditionelle rollefordeling mellem kommunen, som den alene sagsbehandlende og afventende part, og borgerforeningerne, som de udfarende og initiativtagende. Borgergrupperne ser generelt de kommunale embedsmænd som sagsbehandlere og ikke som aktive sparringspartnere. Flere af grupperne efterlyser imidlertid en mere udadvendt og aktiv rolle fra det offentliges side.

Dertil kommer at en del også er usikre på LUIC's rolle selvom de generelt er yderst tilfredse med samarbejdet. Flere ser LUIC's landdistriktskontor som en lidt sjov organisatorisk konstruktion i området mellem landbrug og det offentlige system (amtet og EU). Kontoret har i dag rollen som rådgiver og sparringspartner for ansøgere inden for EU's LEADER-program som omhandler udvikling af landdistrikter. Ca. halvdelen af alle ansøgninger under dette program som amtets strukturudvalg formelt behandler og eventuelt indstiller til støtte, runder LUIC's bord - dog kun i form af rådgivning og sparring. LUIC har ingen indstillingsret. Endvidere har LUIC's landdistriktskontor hidtil først og fremmest fungeret som landbrugets sparringspartner i forbindelse med EU's Mål 5b-program.

En mulighed kunne være at oprette en ny offentlig enhed med opgaver der nogenlunde svarer til dem LUIC's landdistriktskontor har i dag, men med en organisatorisk forankring uden for landbrugsrelaterede organisationer. Enheden skulle have til formål at rådgive og yde aktiv sparring til alle former for borgergrupper og kunne eventuelt oprettes i tilknytning til Erhvervsrådet eller amtet. Det væsentlige er at enheden kun tillægges rådgivende funktion. En sammenblanding af rådgivning, sagsbehandling og formel indstillingsret vil være uheldig fordi rådgivernes upartiskhed (både i forhold til de bevilgende offentlige myndigheder og i forhold til de forskellige borgergrupper) meget nemt ville kunne drages i tvivl.

I forlængelse af argumentationen i denne rapport om det uhensigtsmæssige i at diskutere landdistrikternes udvikling uafhængigt af udviklingen i de få større bysamfund

synes det oplagt at målgruppen for en sådan eventuel rådgivende enhed skulle være alle enkeltpersoner, borgergrupper, foreninger osv. der arbejder for social, kulturel eller erhvervsmæssig udvikling i et (eller flere) af øens lokalområder, uanset hvor på øen dette måtte ligge. Fremme af *landdistrikternes* udvikling kunne således blive integreret i et lidt større perspektiv som handler om udvikling af *lokalområder* på Bornholm. Forslaget behandles også i rapportens konklusionskapitel.

Disse diskussioner af organiseringen af samarbejdet mellem det offentlige og lokale borgergrupper er ikke mindst relevante i sammenhæng med den aktuelle debat på Bornholm om de fremtidige kommunestrukturer - en debat som de interviewede aktive fra borgerforeninger og lokale initiativgrupper meget naturligt er ganske optaget af. Da borgerforeninger og andre lokale borgergrupper ikke i egentlig forstand er politiske, dvs. arbejder ud fra demokratisk vedtagne beslutninger om bestemte politiske mål eller opfattelser, men er lokale foreninger der arbejder for udvikling i et lokalområde, har de imidlertid ikke som foreninger eller grupper en bestemt overordnet holdning til debatten om kommunesammenlægninger, ændringer af skolestrukturer osv. De interviewede har dog alle fået lejlighed til at udtrykke deres personlige holdning til debatten.

Et generelt og entydigt billede af holdningerne er det ikke muligt at tegne - måske bortset fra at der lægges afgørende vægt på aspekter som nærdemokrati og lokal medindflydelse. Af samme grund er der en udbredt frygt for blandt mange at en eventuel kommunesammenlægning og den hermed forbundne større afstand til de politikere der tager beslutninger om lokalområdernes udvikling, vil reducere nærdemokratiet og den lokale medindflydelse. Eksempelvis fremførte de interviewede fra Pedersker Lokalforening en forståelig frygt for at det meget gode samarbejde med kommunens politikere og embedsmænd som foreningen gennem en lang arbejdsindsats efterhånden havde fået opbygget, risikerede at gå fløjten hvis de relevante politikere og embedsmænd ikke længere sad i Åkirkeby, men et andet sted på øen. Endvidere udtrykte de frygt for at de enkelte lokalområder på øen måske ville have sværere ved at få politikere der var valgt på øniveau, i tale end politikere der var valgt på kommuneniveau. Ud over disse mere praktiske og håndgribelige argumenter fremførte nogle interviewpersoner også mere ideologisk prægede og/eller meget overordnede argumenter mod kommunesammenlægninger, eksempelvis at mindre enheder er mindre bureaukratiske og mere effektive end store.

Flere interviewpersoner udtrykte sig dog også positivt - ganske vist mere eller mindre helhjertet - over for spørgsmålet om kommunesammenlægninger på Bornholm, og om hvordan dette kunne tænkes at påvirke betingelserne for udvikling i de bornholmske lokalområder. Disse personers argumenter havde især baggrund i en erkendelse af at man er nødt til at løfte diskussionerne ud af det lokale og kommunale niveau og sætte dem ind i et større og bredere bornholmsk perspektiv hvis man vil finde ordentlige, varige løsninger på de problemer som deres forening og lokalområde ustandseligt, med stigende intensitet, og ofte defensivt er tvunget til at forholde sig til i disse år (f.eks. vedrørende skoledistrikter, kvalitet og serviceniveau i folkeskolen, børnepasningen eller ældreplejen). Et andet argument for ny kommunestruktur var at det måske ville mindske den indbyrdes konkurrence mellem lokalområderne fordi de principielt ville blive mere lige stillet end nu hvor alle kommunerne opererer med større kommu-

necentre og mindre lokalområder. Samtidig så nogle i den forbindelse også en fare for at det især ville være stærke og velorganiserede lokalområder der ville få glæde af dette. Generelt fejlede selvtilliden dog ikke noget: faren blev især udtrykt på andre lokalområders vegne.

Der skal ikke her tages stilling til den pågående debat om fremtidige kommunestrukturer på Bornholm. Men der kan være grund til at fremhæve at diskussionen om kommunestrukturer kan og bør adskilles fra diskussionen om nærdemokrati og de mindre lokalområders udviklingsbetingelser og medindflydelse på samme. Der er ingen *automatisk* sammenhæng mellem kommunesammenlægning, øget centralisering af den offentlige service og lav grad af lokal medindflydelse - ligesom der ingen automatisk sammenhæng er mellem små kommuner, decentral service og høj grad af lokal medindflydelse. Både med den nuværende kommunestruktur og med en eventuel ændret fremtidig kommunestruktur afhænger disse forhold først og fremmest af hvilke politisk fastsatte rammer og målsætninger der opstilles for udviklingen i lokalområderne og af den administrative forvaltning inden for disse rammer og målsætninger. Hvis den politiske *vilje* er til stede for at øge nærdemokratiet og lokalområdernes medindflydelse på egen udvikling, er der principielt intet til hinder for at sådanne ønsker kan søges nået samtidig med - eller for den sags skyld uafhængigt af - gennemførelsen af en ny kommunestruktur.

4.5. Grænserne for uddelegering og borgerinvolvering

I disse år debatteres det livligt på nationalt niveau om og i så fald hvordan og i hvilken udstrækning man skal søge at fremme borgernes aktive involvering i og medvirken til varetagelsen af en række serviceopgaver der for øjeblikket varetages af det offentlige. Når man fra centralt hold, af økonomiske og ofte også af mere ideologiske årsager, ønsker at fremme en sådan udvikling,⁶⁷ så har det imidlertid en række demokratiske og styringsmæssige konsekvenser, også på det lokale plan.

Det repræsentative lokale demokrati i Danmark er bygget op omkring dels de kommunale politikere der er valgt til at udstikke nogle overordnede mål og retningslinjer for hele kommunens udvikling, og dels et ansat embedsmandsapparat som skal administrere efter såvel disse lokale mål og retningslinjer som efter en række centralt fastlagte love og cirkulærer der principielt skal sikre alle borgere en lige og retfærdig behandling. Mange oplever ulemperne ved denne model som unødvendig bureaukratisk sagsbehandling og usmidige, uflexible standardydelser.

Udlægger man imidlertid en række opgaver der tidligere har været varetaget af det offentlige, til personer eller grupper uden for dette offentlige system, risikerer man samtidig at give køb på en del af den demokratiske kontrol. Disse personer og grupper er jo *de aktive, Tordenskjolds soldater*, og de er (modsat embedsmanden) kun forpligtet til at forfølge egne interesser og mål. Ved en betydelig inddragelse af borgeres ressourcer i løsningen af hidtil offentlige opgaver er der, i hvert fald teoretisk, således en vis risiko for at *det tavse flertal* - og de mindre velorganiserede og velartikulerede lokalsamfund - bliver gemt og glemt. Denne risiko skal naturligvis sættes over for forde-

67 Se eksempelvis Socialministeriet, 1998.

lene som (formodentlig) især vil være forbundet med en billigere offentlig sektor og med smidigere, mere fleksible og individuelt tilpassede serviceydelser og løsninger.

Ingen af de interviewede borgergrupper har imidlertid udtrykt interesse for radikale ændringer af de eksisterende opgavefordelinger og styringsstrukturer i form af formel uddelegering af dele af de kommunale kompetencer og ansvarsområder til f.eks. lokalråd eller lignende - dog i nogen grad med Snogebækgruppen som undtagelse (jf. appendiks 6).

Denne modvilje skyldes især to forhold. *For det første* at den grundlæggende betingelse for borgerforeningernes dannelse og drift er det frivillige, ulønnede, personlige engagement som grupperne naturligt frygter ville forsvinde hvis der var tale om pligtige og/eller lønnede opgaver. Det var således en udbredt opfattelse at det lokale engagement enten ville dø eller gå op i *kævl og bævl* dét øjeblik borgergrupperne fik formelle kompetencer og penge der skulle forvaltes. Og *for det andet* at grupperne meget nødt vil have den sociale kontrol og magt over de lokale medborgere som de gamle sogneråd angiveligt havde. Borgergrupperne udtrykte således ingen interesse i f.eks. at få stillet økonomiske midler til rådighed som de kunne fordele lokalt, enten efter kommunalpolitisk fastlagte kriterier eller efter deres egne.

Med hensyn til hvilke opgaver kommunerne kan forvente at borgerforeninger eller andre mere eller mindre organiserede grupper af borgere vil tage sig af, er der derfor meget kraftige begrænsninger. Hvad borgergrupperne *kan* gøre afhænger fuldt og helt af hvad deres aktive medlemmer *vil* gøre. Dette er den basale forudsætning for engagering og involvering af borgergrupper.

Nu kan der jo være en række meget gode grunde til i højere grad at involvere borgerne i varetagelsen af forskellige hidtil offentlige serviceopgaver, og at give borgerne en mere aktiv og direkte rolle i udviklingen af deres lokalsamfund. *Hvis* man søger at fremme en sådan udvikling, må det som ovenfor bemærket, nøje overvejes hvordan man sikrer den demokratiske, politiske kontrol med udviklingen, og at alle borgere og lokalsamfund får en lige og retfærdig behandling *uden* at man samtidig med alt for ufleksible og formelle procedurekrav kvæler det frivillige initiativ og engagement man netop ønsker at fremme.

Dette kunne eventuelt foregå efter følgende model:⁶⁸ Det lokalpolitiske system kan opstille nogle mål som ønskes fremmet, eksempelvis øget trafiksikkerhed, mere miljørigtige affaldsordninger, nemmere adgang til naturen, forbedring af grønne områder i byerne, eller noget helt fjerde. Der afsættes økonomiske midler til fremme af disse mål, og borgergrupper (både foreninger og mere løst organiserede initiativgrupper) opfordres til at *byde* på opgaven. Derved opnås en vis politisk styring samtidig med at initiativet fastholdes i borgergrupperne. Kun de borgergrupper der brænder for den pågældende opgave vil byde på den.

68 Modellen er inspireret af en fremgangsmåde benyttet på Gotland i Sverige hvor Länsstyrelsen fordeler økonomiske midler til de sogneforeninger der er i stand til at udarbejde konkrete udviklingsplaner for deres eget lokalområde (oplysning fra Hans Jørgen Jensen, LUIC's landdistrikskontor).

En anden fordel ved modellen er at man får sat gang i udviklingsarbejdet i lokalområderne, og inden for de målområder man politisk ønsker at fremme. Der vil sandsynligvis være flere borgerforeninger der udarbejder ansøgninger og dermed beskæftiger sig med den politisk udpegede problemstilling end der vil opnå økonomisk støtte til deres ansøgning. Derved opnås en relativ høj borgeraktivitet for de afsatte midler. Det skal dog understreges at grupperne på denne måde skal kunne opnå et mærkbart økonomisk tilskud såfremt ordningen skal fungere efter hensigten. Finansieringen af ordningen kan eventuelt ske ved at overføre midler fra de kommunale konti. Ønskes eksempelvis lokale initiativer på kultur- og fritidsområdet, kan finansieringen ske ved reduktion af de generelle økonomiske tilskud til kultur- og fritidsområdet.

En fare ved en sådan mere markedsorienteret samarbejdsform mellem offentlige myndigheder og borgergrupper er at det især vil være de stærke grupper der kommer til fadet. Mindre stærke og velartikulerede grupper og lokalområder har ofte ikke de nødvendige ressourcer til at udarbejde og indsende en ansøgning. En måde at afhjælpe dette problem er at sikre alle personer og grupper adgang til bistand fra en uvildig rådgiver der bl.a. kan hjælpe med udformning af alle former for projektbeskrivelser og -ansøgninger, jf. ovenfor.

Mens der blandt de interviewede borgergrupper grundlæggende er tilfredshed med den nuværende formelle opgavedeling mellem frivillige borgergrupper og offentlige myndigheder og ikke er synderlig interesse for at få uddelegeret selv velafgrænsede dele af det offentlige ansvarsområde, er holdningerne til øget medindflydelse, nærdemokrati o.l. ganske anderledes. Grupperne ser således meget gerne at de kommunale og andre offentlige myndigheder mere aktivt, struktureret og visionært end hidtil benytter sig af møder, diskussioner og dialog med dem om sager og forhold der vedrører deres lokalområde (jf. afsnit 4.4). Grupperne føler sig ind imellem overløbet af pludselige og ofte skiftende udmeldinger eller beslutninger fra kommunens side om deres lokalområde som måske kunne være undgået hvis dialogen var tættere og planerne sat ind i et mere langsigtet perspektiv.

Det kunne derfor være et centralt og vigtigt mål for de offentlige myndigheder på Bornholm at styrke det lokale demokrati og lokalsamfundenes medindflydelse på den kommunale (og amtskommunale) planlægning og politik - ikke blot i form af afholdelse af traditionelle borgermøder o.l., men i form af aktiv inddragelse i diskussionen og formuleringen af oplæggene. Man kan måske endda gå så langt som at sige at en sådan mere intensiv og aktiv inddragelse af lokale borgergrupper i den offentlige planlægning og politik kan være en afgørende forudsætning for at de bornholmske kommuner vil kunne finde varige, succesfulde løsninger på flere af de strukturelle problemer som de i dag står overfor, f.eks. vedrørende skolestrukturer. Løsninger på områder der for borgerne er yderst følsomme, og som forsøges gennemført ovenfra hen over hovederne på dem, vil utvivlsomt have meget små chancer for at føre til tilfredse borgere og dermed brugbare løsninger. Nedsættelse af studie-, arbejds- og debatgrupper på kommune- eller øbasis med deltagelse af både politikere, embedsmænd (og andre relevante professionelle), samt ikke mindst borgere og foreninger der sammen søger at finde nye brugbare og langsigtede løsninger kunne overvejes. I Hasle Kommune er der således på nogle borgeres initiativ nedsat to arbejdsgrupper på kommuneniveau

der har til formål at diskutere hhv. skolepolitik og ældrepleje (jf. beskrivelsen af Sort-hat-Muleby i appendiks 6).

4.6. Vigtige betingelser for et velfungerende borgerinitiativ

Borgerinitiativer er ofte defensive i deres udgangspunkt. Anledningen til dannelse af borgergrupper er som regel utilfredshed med en eller anden tilstand, eller truende ændring af en tilstand. Borgerengagementet bliver således initieret af et pres mod lokalsamfundet. Noget andet er at når en borgergruppe *er* dannet, så er de organisatoriske rammer samtidig skabt for iværksættelse af mere offensive, udviklingsorienterede initiativer i lokalsamfundet. De forhold der synes at have størst betydning for at borgerinitiativer udvikler sig til dynamiske og fremadrettede grupper er:

- Der skal være mindst en og helst flere visionære ildsjæle der virkelig er engageret i lokalområdets problemer, og som kan og vil ofre betydelige ressourcer på opgaven.
- Der skal være en bredt sammensat gruppe der kan støtte og supplere disse ildsjæle. Det er af stor betydning at gruppen favner kulturelt, socialt og aldersmæssigt bredt. Gruppen skal kunne opfange og videreformidle ønsker fra lokalsamfundet, samt formidle/*sælge* gruppens idéer tilbage til lokalsamfundet. Gruppen skal også fungere som aktiv sparringspartner for ildsjælene - dvs. holde dem lidt i snor og hjælpe til med at få udviklet og gennemført de forskellige idéer.
- Gruppens medlemmer skal have et vidt forgrenet socialt netværk. Dette gælder især internt i lokalområdet, men også meget gerne eksternt hvor gruppen skal have de nødvendige personlige kontakter til at varetage dens interesser i relation til offentlige myndigheder og andre interessenter.
- Gruppens medlemmer skal evne at opbygge tillidsforhold til samarbejdspartnere. Evne til at opbygge tillidsforhold hænger i en vis udstrækning sammen med evne til at opbygge sociale netværk. Tillidsforhold er personlige (man kan således ikke opbygge tillidsforhold til en institution som en kommune, men til personer der repræsenterer kommunen) og opbygges gradvis over en længere periode gennem konkrete handlinger. Det er derfor nødvendig med en vis kontinuitet i kredsen af aktive gruppemedlemmer.

Konklusion

Indledningsvis må der sættes spørgsmålstegn ved selve udgangspunktet for nærværende rapport hvor opgaven var at analysere udviklingsrammer og muligheder for de bornholmske landdistrikter.

I forhold til et nationalt niveau giver diskussionen om landdistrikter som prioriteret politikfelt god mening på linje med andre politikfelter hvor det offentlige intervenserer for at udjævne forskelle og uligheder og søger at løse særlige økonomiske, politiske, sociale og kulturelle problemer. Men på Bornholm hvor størstedelen af landområderne kan defineres som landdistrikter, og hvor alle kommunerne i større eller mindre grad er præget af de samme problemer med økonomi, arbejdsløshed, fraflytning osv., har diskussionen et noget mere uklart grundlag. Udviklingen i de bornholmske landdistrikter udgør således ikke et problem der kan adskilles fra de generelle strukturproblemer på øen. Derfor virker det mere hensigtsmæssigt at fokusere på udviklingsrammer og muligheder for *lokalområder*. Levevilkårene i disse lokalområder er i nogen grad relateret til det offentlige og private serviceniveau, og da hovedparten af disse serviceydelser er placeret i de større og mindre bysamfund rundt om på øen, er det vigtigere at se på lokalområdernes udviklingsrammer og muligheder end på by- og landområdernes muligheder hver for sig.

Rapportens konklusioner, anbefalinger og forslag til konkrete initiativer er opsummeret i det følgende.

Landdistrikterne generelt

Befolkningen på landet har generelt andre levevilkår end bybefolkningen. Dette gælder både med hensyn til beskæftigelses- og uddannelsesmulighed, boligforhold samt privat og offentlig service.

De primære erhverv der traditionelt har været dominerende i landdistrikterne mister deres beskæftigelsesmæssige betydning, og den vækst i beskæftigelse ligger inden for serviceerhvervene. En stadig stigende andel af landbefolkningen bliver afhængig af beskæftigelse i byerne, og landdistrikter beliggende langt fra de bymæssige vækstcentre har derfor svært ved at få andel i den økonomiske vækst i samfundet.

De unge har kun i begrænset omfang mulighed for uddannelse i lokalområdet, og en stigende andel af de unge søger derfor bort fra området i forbindelse med uddannelse.

Boligerne på landet er overvejende ejerboliger. Generelt set er boligerne på landet større, men i dårligere vedligeholdelsesmæssig stand end boligerne i byerne. Den manglende variation i boligudbuddet på landet medvirker i et vist omfang til fraflytning. Forholdet mellem sommer- og helårshuse samt den faktiske anvendelse af disse boligtyper udgør et problem for mange landdistrikter. Generelt er der dog gode muligheder for lokalpolitisk regulering af boligmarkedet.

Rent objektivt er det private og offentlige serviceniveau lavere i mange landdistrikter. Dette hænger delvist sammen med at det er vanskeligt at opnå samme økonomiske effektivitet og kvalitets i de mindre enheder. På det private serviceområde betyder be-

folkningens forbrugspræferencer at der foregår en stadig koncentration af butiksstrukturen. Denne udviklingstendens synes langt fra tilendebragt endnu.

Alt i alt har den ressourcemæssige svage del af befolkningen svært ved at klare sig i landdistrikterne hvilket betyder at de flytter til byen. På den anden side bliver landbefolkningen samtidig mere og mere afhængig af byernes beskæftigelsesmulighed.

De bornholmske lokalområder

Udviklingen i de bornholmske *landdistrikter* kan ikke adskilles fra de generelle strukturproblemer på øen. Den gennemførte analyse viser at der eksisterer visse forskelle i levevilkårene (som dog naturligvis kun delvist er mulige at *måle* objektivt) mellem de enkelte områder. Målt på offentlig og privat serviceniveau i forhold til det totale befolkningsunderlag har områderne omkring Tejn/Olsker/Rø og Vestermarie de dårligste levevilkår. Dette afspejler sig *delvist*, men også kun delvist, i en befolkningsmæssig tilbagegang samt lave (og relativt faldende) ejendomspriser. De lokalområder der kan tilbyde det højeste serviceniveau er Pedersker (dog kun mht. offentlig service), Nexø/Bodilsker, Åker samt Hasle/Rutsker. Det skal dog understreges af dette analyseresultat må tolkes med varsomhed da der ikke er taget hensyn til eventuelle forskelle i befolkningens alderssammensætning.

Den foreningsmæssige aktivitet varierer betragteligt fra lokalområde til lokalområde. Dette gælder både foreninger der er støtteberettiget efter Lov om Folkeoplysning samt de religiøse foreninger.

Analysen af de bornholmske lokalområder vedrører en femårs periode (1994-1998). Igennem denne periode er befolkningstallet i de fire kommuner uden for Rønne gået marginalt tilbage. Det er dog interessant at bemærke at befolkningstallet i det åbne land ikke er gået mere tilbage end i byområderne. Dette tyder ikke på at levevilkårene i de bornholmske landdistrikter opfattes som dårligere end i byerne.

Tiltrækning af tilflyttere er afgørende for landdistrikternes udviklingsmuligheder

Landdistrikter i almindelighed og de bornholmske landdistrikter i særdeleshed vil skulle afgive en stor (og stigende) andel af de unge til videreuddannelse uden for Bornholm. Fænomenet får stigende betydning fordi en stadig større andel af de unge går i gang med en videregående uddannelse. Etablering af en eller flere videregående uddannelser på Bornholm vil kun i begrænset omfang løse problemet med fraflytning. Uanset hvilke videregående uddannelser der eventuelt placeres på Bornholm, vil befolkningsunderlaget være for lille til at sikre uddannelserne en dominerende andel af lokale studerende. De pågældende uddannelser vil skulle tiltrække studerende fra andre dele af landet samtidig med at de bornholmske studerende må søge uddannelser på Sjælland eller i Jylland.

For at sikre dynamiske lokalsamfund med en nogenlunde bredt sammensat befolkning, må landdistrikterne altså besidde kvaliteter der gør det muligt at tiltrække andre personer der kan kompensere de unges fraflytning.

Analysen af de bornholmske tilflytninger i 1998 gør det muligt at give følgende overordnede karakteristik af tilflytterne (og deres husstande):

- Der er især mange i de *ynge* aldersklasser, specielt personer fra 25 til 34 år.
- Der er mange par (specielt *par uden børn*) og få enlige (specielt enlige kvinder med og uden børn). Alt i alt kun få børnefamilier, men mange par i *fødedygtig* alder.
- Der er relativt mange med en *videregående uddannelse* og relativt få uden nogen uddannelse ud over grundskoleniveauet.
- Et stort flertal er flyttet til en ejerbolig hvilket sammen med ovenstående karakteristika generelt vidner om husstande med relativt *store økonomiske og sociale resourcer*.
- Et stort flertal af husstandene indeholder personer der enten er født, tidligere har boet eller har familiemedlemmer på Bornholm. Mange af tilflytterne er således *hjemvendende eksil-bornholmere*.
- Bevæggrundene til flytningen er mere brogede. De hyppigste årsager handler om *beskæftigelsessituationen* (især *fik job på Bornholm*, men også *blev arbejdsløs og gik på pension*). Næsthypigste årsager vedrører *familie og samliv* (*nærmere familie, flyttede ind hos kæreste/ægtefælle*). Endelig har et ønske om bare at *bo på Bornholm* været afgørende for mange.
- De udslagsgivende faktorer for tilflytternes valg af bolig synes at have været de *fysiske, naturgivne og æstetiske kvaliteter nær boligen* (f.eks. en smuk beliggenhed og gode naturgivne udfoldelsesmuligheder). Andre faktorer der spillede en vis rolle for boligvalget handler om *kvaliteter ved selve boligen* (f.eks. pris, størrelse, stand). Derimod synes det lokale udbud af offentlig og privat service ikke at have spillet den store rolle.
- Mange tilflyttere gør stor brug af og *deltager aktivt* i sociale og kulturelle aktivitetstilbud i lokalområdet (men også andre steder på øen) ligesom deres sociale kontakt til andre beboere ofte er stor. Det gælder også tilflyttere uden familie- eller tidligere bostedsrelationer til Bornholm.
- Tilflytterne er generelt *tilfredse* med det lokale udbud af offentlig service og sociale og kulturelle aktiviteter, samt med deres sociale kontakter. Alt i alt er et meget stort flertal tilfredse med at bo i det lokalområde hvortil de er flyttet.

Uddelegering af ansvar og kompetence skal ske med betydelig varsomhed

På landsplan er der taget flere initiativer til uddelegering af kompetence fra det kommunale niveau til flere mere eller mindre lokalrådslignende organisationsformer. I forbindelse med den løbende debat om kommunestruktur på Bornholm kan der forventes en ny diskussion om uddelegering af visse arbejdsopgaver og beslutningsrettigheder til borgerforeninger eller måske til forskellige (på Bornholm) nye former for lokalråd.

Borgerforeningerne er imidlertid græsrodsorganisationer baseret på frivillig og overvejende ulønnet arbejdsindsats. Afgørende for disse foreningers engagement er at de kan beskæftige sig med arbejdsopgaver efter eget valg. Disse valg er personafhængige og derfor meget forskellige fra gruppe til gruppe. Forsøg på uddelegering af generelle arbejdsopgaver vil derfor sandsynligvis føre til lavere lokalt engagement. De fleste aktive personer i borgerforeninger vil også meget gerne være fritaget for egentlig beslutningskompetence.

Der synes således ikke at være grundlag for at ændre radikalt på den nuværende formelle opgavedeling mellem frivillige borgergrupper og offentlige myndigheder.

Øget nærdemokrati og lokal medindflydelse

Derimod er holdningerne til øget lokal medindflydelse, nærdemokrati o.l. ganske anderledes positive blandt de interviewede borgergrupper. Grupperne ser således meget gerne at de kommunale og andre offentlige myndigheder mere aktivt, struktureret og visionært end hidtil benytter sig af møder, diskussioner og dialog med dem om sager og forhold der vedrører deres lokalområde.

Det kunne derfor være et centralt og vigtigt mål for de offentlige myndigheder på Bornholm at styrke det lokale demokrati og lokalsamfundenes medindflydelse på den kommunale (og amtskommunale) planlægning og politik - ikke blot i form af afholdelse af traditionelle borgermøder o.l., men i form af aktiv inddragelse i diskussionen og formuleringen af oplæggene. En sådan mere intensiv og aktiv inddragelse af lokale borgergrupper i den offentlige planlægning og politik kan meget vel tænkes at være en afgørende forudsætning for at finde varige, succesfulde løsninger på flere af de strukturelle problemer som de bornholmske kommuner i dag står overfor, f.eks. vedrørende skolestrukturer.

Forslag til konkrete initiativer

Etablering af formel mødestruktur for samarbejde mellem kommune og lokalforeninger

Borgerforeningernes samarbejde med kommunen kan fremmes såfremt der etableres et formelt forum hvor kommunens borgerforeninger og kommunens repræsentanter kan mødes. Eksempelvis to møder årligt hvor man på det ene møde tager udgangspunkt i kommunens budgetforslag og lader borgerforeningerne komme med deres ønsker og ændringsforslag i relation til disse oplæg, og på det andet møde lader man borgerforeningerne have initiativet til at komme med forslag og ønsker for lokalområdet. Hasle Kommune har en model der synes at fungere tilfredsstillende.

Etablering af et fælleskommunalt/amtskommunalt rådgivningskontor

Generelt er en af styrkerne ved landdistrikterne en stærk involvering af borgerforeninger og lignende grupperinger, også i den serviceproduktion der traditionelt varetages af det offentlige.

Det foreslås derfor at der fra amtslig og kommunal side sættes ind med en mere offensiv støtte til lokalområderne således at de frivillig kræfter får forbedrede muligheder for at gennemføre deres ideer.

Borgerforeningerne er generelt meget tilfredse med den rådgivning og sparring de i dag kan få via LUIC's landdistriktskontor. Kontorets organisatoriske placering i forhold til Landbo- og Husmandsforeninger synes dog i nogle tilfælde at virke forvirrende. Der er behov for en enhed med en klar offentlig forankring, men som samtidig kan fungere som borgerforeningernes repræsentant over for det offentlige system. Derfor

er det af stor betydning at enheden ikke tillægges sagsbehandlende kompetence og formel indstillingsret.

I forlængelse af argumentationen om det u hensigtsmæssige i at diskutere landdistrikternes udvikling uafhængigt af udviklingen i de få større bysamfund, synes det oplagt at målgruppen for en sådan eventuel rådgivende enhed skulle være alle enkeltpersoner, borgergrupper, foreninger osv. der arbejder for social, kulturel eller erhvervsmæssig udvikling i et (eller flere) af øens lokalområder, uanset hvor på øen dette måtte ligge. Fremme af *landdistrikternes* udvikling kunne således blive integreret i et lidt større perspektiv som handler om udvikling af *lokalområder* på Bornholm.

Enheden skal hjælpe borgerforeninger og andre borgergrupper med at strukturere og udvikle projektidéer, etablere nødvendige samarbejds kontakter og skaffe overblik over de forskellige former for støtte og finansieringsmuligheder. Samtidig kan enheden tillægges en mere offensiv rolle end der sædvanligvis udvises af offentlige institutioner. Enheden skal således eksempelvis uopfordret kunne formidle interessante projektidéer videre til forskellige borgergrupper.

Endelig kan enheden tillægges en rolle som *lokalområdernes informationskontor* med ansvar for koordinering af information til borgerforeninger og andre relevante parter. Formålet skal være at sikre at der findes ét sted hvor de bornholmske borgerforeninger kan indhente hovedparten af de informationer de har brug for i det daglige arbejde. Eksempelvis erfaringer fra borgerinitiativer i andre dele af landet, information om forskellige finansieringsmuligheder, information om planlagte offentlige initiativer vedrørende udvikling i landdistrikter og byer etc. Informationerne kan eksempelvis offentliggøres i et nyhedsbrev, ved kontinuerlige artikler i lokalpressen og på lidt længere sigt ved en hjemmeside på Internettet. Det er af stor betydning at informationen går bredt ud til en lang række forskellige interessenter i landdistrikterne. Udsendelse til en al for snæver kreds af borgere (eksempelvis de aktive medlemmer i borgerforeningerne) vil medføre at en stor del af personer der potentielt kunne have fordel af adgang til den pågældende information (eksempelvis deltagere i spontant etablerede initiativgrupper), vil blive udelukket.

Afsætning af en særlig pulje til borgerinitiativer

Det har tidligere fra det bornholmske samfunds side været forsøgt at udlokke økonomiske midler til borgerforeningerne, dog med noget begrænset succes, dels fordi de enkelte borgergrupper ikke var vant til at søge økonomisk støtte via en sådan pulje, dels fordi puljen ikke var særlig stor. Kravene/ønskerne til ansøgningerne var heller ikke beskrevet særlig tydeligt.

Det anbefales dog at kommunerne og/eller amtet igen forsøger at afsætte en del af deres midler til støtte af borgerinitiativer via en sådan pulje. Dels har flere af grupperne i den mellemliggende periode fået større erfaring i at arbejde projektorienteret, dels vil den ovenfor omtalte offentlige rådgivningsenhed kunne fungere som sparringspartner for borgergrupperne.

Det anbefales dog at behandlingen af indkomne puljeansøgninger holdes adskilt fra rådgivningsenheden. Rådgivningsenhedens rolle som uvildig sparringspartner over for alle typer af borgerinitiativer må ikke kunne drages i tvivl.

Hjælp til nærbutikkerne

Forskellige offentlige og private tillægsfunktioner kan indpasses i landsbybutikker og i den sidste butik i mindre byer. Stort set alle de serviceydelser en husholdning køber/henter i byen, kunne de få adgang til via landsbybutikken.

Det er allerede i dag muligt at knytte tillægsfunktioner som postekspedition eller postbutikker, biblioteksbetjening og pengeinstitutservice til den lokale købmandsbutik.

Kommunerne kan også give borgerne adgang til kommunal service i den lokale butik. Butikken betales for at stille lokale til rådighed. Kommunen kan opstille pjecer og brochurer i butikken, samt en computerterminal med adgang til generelle og egne oplysninger og til at udfylde elektroniske blanketter på.

Der kan også ydes støtte til konceptudvikling og drift af dagligvarebutikker samt favorable låneordninger mv. til investeringer i dagligvarebutikker i landsbyer hvis butikkerne ikke kan drives på markedsmæssige vilkår. Der bør dog i forbindelse med støtte foretages analyser af hvorledes dette påvirker eksisterende butikkers vilkår og mulighederne for anden udvikling i området. Eksempelvis kan der stilles krav om at støtte f.eks. kun gives til den sidste butik i et lokalområde.

Det skal dog understreges at kommuner der måtte ønske at finansiere støtte til den sidste butik, ikke har mulighed herfor med de eksisterende regler (kommunalfuldmagten). Lovgivningen skal derfor ændres for at skabe grundlag herfor, og en sådan ændring er blevet anbefalet af Butiksstrukturkommissionen.⁶⁹

Afhjælpning af problemer såfremt nærbutikkerne forsvinder

Vareudbringningsordninger er ikke ukendte i dag. Der er dog problemer med at kunderne ikke er villige til at betale en pris som modsvarer de reelle omkostninger. Vareudbringning er specielt interessant for personer som har svært ved at transportere sig til butikken, dvs. mindre mobile personer, herunder nogle ældre.

Landdistriktudvalget har i en betænkning fra foråret 1997 netop anbefalet at der gives bedre muligheder for at drive rullende forretninger med henblik på at sikre vareforsyningen i landdistrikterne. Forslaget er taget op i de efterfølgende landdistriktsredegørelser. Men endnu er der ikke fra nationalt hold gjort noget for at fremme eller lette etableringen af vareudbringningsordninger.

Øget udbredelsen af homeshopping for derigennem at sikre forbrugerne en alternativ indkøbskanal er en anden (supplerende) mulighed. Dette kan ske gennem ydelse af økonomisk støtte til forsøg, information og kurser om homeshopping og diverse andre former for alternativ varedistribution (udbringningsservice etc.).

69 Erhvervsministeriet, 1998.

Udnyt de allerede eksisterende muligheder for fælles mødesteder.

Da muligheden for fælles mødesteder har stor betydning for et aktivt lokalt foreningsliv, må de mange bornholmske missionshuse udgøre et potentiale for lokalområderne. Borgerforeninger og missionsforeninger kan i fællesskab arbejde for at udnytte denne mulighed for vitalisering af lokalsamfundene.

Kommunerne kunne eventuelt initiere et samarbejde ved at invitere parterne til en drøftelse af samarbejdsmulighederne.

Mere offensive borgerinitativer

Det er bemærkelsesværdigt at iagttage hvor mange af borgergruppernes initiativer der har et defensivt sigte. Man ønsker at bevare den lokale skole, at bevare den lokale butik, den offentlige trafikbetjening, den lokale idrætshal eller det lokale pengeinstitut. Som oftest består lokalgruppernes indsats i en mobilisering af lokalbefolkningen med henblik på at etablere et politisk pres der kan udvirke at der tilføres eksterne økonomiske ressourcer til området. Lokalområdet blive derved yderligere afhængig af velvilje fra kommune, amt, stat eller EU frem for at bero på egne ressourcer.

Et emne der altid vil kunne mobilisere de lokale borgergrupper er overvejelse om helt eller delvis lukning af lokale folkeskoler. Frem for altid blot at appellere til politisk velvilje har borgergrupperne en lovgivningssikret ret og mulighed for at tage initiativet i egne hænder ved at arbejde for etablering af friskoler i lokalområdet.

Det vil langt fra altid være i kommunernes interesse at borgerne tager et sådant initiativ, dels fordi de delvis mister den økonomiske styringsmulighed på skoleområdet, men også fordi det tenderer til at presse udgifterne pr. elev for de tilbageblivende folkeskoler i vejret.

En troværdig trussel om at etablere en privat friskole kan således paradoksalt nok medvirke til at den lokale folkeskole bevares, men mere væsentligt: initiativet og ansvaret overtages af den befolkningsgruppe der har problemstillingen inde på livet.

Mere generelt kunne borgerforeningerne blive mere offensive i deres forslag til hvorledes man kan sikre de mindre lokale skoler og samtidig sikre at det sker på et fornuftigt økonomisk grundlag. Det kan være svært at argumentere for oprettelsen af de mindre skoler hvis de er langt dyrere at drive end de større skoler, eller hvis man ikke kan tilbyde eleverne en undervisning der fagligt er på niveau med de større skoler. Borgergrupperne har her et ansvar for at komme med forslag til alternative løsninger. Omvendt må kommunerne også stille de nødvendige informationer til rådighed for borgergrupperne og ikke tilbageholde information af politiske hensyn. Dette kan eventuelt dreje sig om skoleregnskaber og/eller evalueringer af den faglige standard på skolerne.

Litteratur/kilder

Allinge-Gudhjem Kommune, 1998, Kommuneplan.

By- og Boligministeriet, 1998, Bygningsforbedringsudvalg. Vejledning til kommuner og udvalg.

Bornholms Amt, 1996, Bornholm i tal.

Bornholms Amt, 1998, Socioøkonomisk analyse af Bornholm.

Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, Befolkning, erhvervsgrundlag og velfærd i landkommunerne, AKF-forlaget.

Danmarks Statistik, Kommunal Statistisk Database (KSDB).

Danmarks Statistik, Statistik uden grænser 1998, Cd-rom.

Danmarks Statistik, Bygge og anlægsvirksomhed, Statistiske efterretninger, diverse årgange.

Danmarks Statistik, 1998a, Befolkning og valg, nr. 10, Statistiske efterretninger.

Drejer Christensen, Bjarne, 1999, Nexø Kommune, personlig meddelelse.

Erhvervsministeriet, 1998, Butikker og forbrugere - nu og i fremtiden. Betænkning fra Butiksstrukturkommissionen.

Færdselsstyrelsen, 1998, HandyBAT, handicap og kollektiv transport på Bornholm. Rapport og evaluering.

Graversen, Brian Krogh og Eskild Heinesen, 1999, Ressourceforbruget i folkeskolen: Forskelle mellem kommuner.

Gross, Lene, 1999, Personlig meddelelse. Bornholms Amts Trafikselskab.

Hasle Kommune, 1998, Kommuneplan

Indenrigsministeriet, 1996a, Den økonomiske udvikling i de vanskeligt stillede kommuner og amtskommuner.

Indenrigsministeriet, 1996b, Familieindkomster 1996.

Indenrigsministeriet, 1997a, Landdistrikternes Udviklingsmuligheder. Betænkning nr. 1333.

Indenrigsministeriet, 1997b, Landdistriktsredegørelsen 1997.

- Indenrigsministeriet, 1997c, Udvikling af landdistrikterne. Forsøgsprojekter 1997.
- Indenrigsministeriet, 1998a, Landdistriktsredegørelsen 1998.
- Indenrigsministeriet, 1998b, Kommunale Nøgletal, Pc-udgaven.
- Indenrigsministeriet, 1999, Landdistriktsredegørelsen 1999.
- Jensen, Jørgen D., 1998a, Landbruget i landdistrikterne, AKF-forlaget.
- Jensen, Jørgen D., 1998b, Regional udvikling i europæisk perspektiv, AKF-forlaget.
- Jensen, Jørgen D., 1998c, Landdistrikternes økonomi og udvikling - en oversigt, AKF-forlaget.
- Jensen, Keld, 1995, Befolkningsudviklingen på Bornholm - og dennes betydning for det bornholmske arbejdsmarked, Bornholms Forskningscenter.
- Jensen, Keld og Tage Petersen, 1996a, Uddannelsespolitik i et udkantsområde. En analyse af uddannelsesstrukturen på Bornholm, Bornholms Forskningscenter
- Jensen, Keld og Tage Petersen, 1996b, Analyse af uddannelsesstrukturen på det bornholmske arbejdsmarked, Bornholms Forskningscenter.
- Kommunernes Landsforening, 1996, Landdistrikterne er en del af kommunerne.
- Kommunernes Landsforening, 1998, Kommunalstatistiske Meddelelser 1998.
- Lund, Lars, 1998, Konjunkturanalyse for Bornholm, 1987 til 1996.
- Madsen, Bjarne og Søren Caspersen, 1998, Økonomien i landkommunerne - status og udvikling, AKF-forlaget.
- Miljø- og Energiministeriet, 1998, Statslig udmelding til regionplanrevision 2001.
- Mogensen, Karin B., 1997, Fortsat liv på landet. Jord og Viden nr. 20, pp. 13-15.
- Nexø Kommune, 1998a, Kommuneplan 1998-2009. Del 1: Redegørelse og hovedstruktur.
- Nexø Kommune, 1998b, Kommuneplan 1998-2009. Del 2: Rammer for lokalplanlægning.
- Nexø Kommune, 1999, Befolkningsprognose 1999-2010.
- Nilsson, Per Åke og Susanne Gustafsson, 1988, Utbors Markinnehav. Problem eller tilgang i en glesbygd. Studium av tilbakaflyttare i Bodums församling, Högskolan i Östersund.

- Olsen, Anne Bruun, 1997, Den Sunde Fornuft. Jord og Viden nr. 26, p. 11.
- PLS-Consult, 1996, Bornholms Landbrug. Analyse af rammebetingelser og udviklingsmuligheder.
- PLS-Consult, 1999, Det er så dejligt... En analyse af den offentlige service på landet og i byerne.
- Socialministeriet, 1998, Sociale Tendenser 1998, Det sociale Informations- og Aftalesystem, København, Statens Information.
- Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, 1997, Agriculture and Rural Districts; Economics and Development, Projektbeskrivelse, Upubliceret.
- Trafikministeriet, 1999, Den kollektive trafikbetjening i tyndtbefolkede områder.
- Statistiske efterretninger, 1998, Indkomst, forbrug og priser, 1998:7.
- Vejle Amt, 1993, Udvikling i landdistrikterne. Vejle Amt.
- Vejle Amt, 1996, Bedre landsbyer - nye tider.. idebog til fornyelse af levevilkår i landsbyer.
- Vejle Amt, 1998, Beretning fra Vejle Amts Udviklingsråd 1994-1997.
- Westeren, Knut Ingar, 1998 Tjenestetilbudet i spredt befolkede kommuner i Norden, Nord-Trøndelags Forskning, Rapport nr. 15.
- Åkirkeby Kommune, 1996, Debatoplæg. Revision af Kommuneplanen 1996-2000.

Appendiks 1: Måling og værdisætning af offentlig service

At gennemføre en blot nogenlunde objektiv måling og værdisætning af den offentlige service er ganske problematisk.

I Indenrigsministeriets årlige nøgletalspublikationer⁷⁰ opgøres serviceniveauet primært med udgangspunkt i de budgetterede *kommunale nettodriftsudgifter pr. indbygger i opgørelsesåret* (korrigeret for regional lønvariation).

Indenrigsministeriets nøgletal baseres hovedsageligt på kommunernes indberetning til Danmarks Statistik på de årlige budget- og regnskabstal.⁷¹ Indenrigsministeriet anvender både en aggregeret tilgang til servicemåling hvor man forsøger at etablere ét samlet mål for den offentlige service i de enkelte kommuner. Dette suppleres med en mere partiel tilgang der tager udgangspunkt i de enkelte serviceområder (folkeskole, børnepassning, ældreområdet osv.)

Det aggregerede servicemål opgøres med udgangspunkt i de *budgetterede* nettodriftsudgifter divideret med kommunens udgiftsbehov pr. indbygger. Nettodriftsudgifterne beregnes som bruttoudgifterne fratrukket driftsindtægter og refusioner. Udgiftsbehovet opgøres som kommunens udgiftsbehovtal for et år, multipliceret med landstotalen for budgetterede nettodriftsudgifter og divideret med betalingskommuneindbyggertallet 1. januar året før.⁷² Udgiftsbehovtallet benyttes bl.a. i forbindelse med den kommunale udligning.

På det *aggregerede* niveau benyttes ovenstående beregninger til at opgøre serviceniveauet som ét nøgletal hvor forholdet mellem udgifter og udgiftsbehov på landsplan er sat til 1,00. For den enkelte kommune kan forholdet være større eller mindre end 1,00 afhængig af om de faktiske udgifter er større eller mindre end 1,00, og nøgletallet kan anvendes som indikator på kommunens valg af serviceniveau til borgerne.⁷³

På det *partielle* niveau er det muligt at se på de budgetterede udgifter inden for de enkelte serviceområder hvilket gør det muligt at nuancere tolkningen af kommunernes serviceniveau.

Et højt udgiftsniveau i forhold til det beregnede udgiftsbehov defineres med andre ord som ensbetydende med et højt serviceniveau. Det siger sig selv at et sådant mål for serviceniveau må tolkes med en betydelig varsomhed. Et højt udgiftsniveau kan således være udtryk for et højt serviceniveau, men en anden forklaring kan eksempelvis

70 Indenrigsministeriet, 1998b.

71 Samlet i Kommunal Statistisk Database (KSDB).

72 Indenrigsministeriet, 1998b.

73 PLS-Consult, 1999, p. 35.

være at kommunen har en lavere produktivitet i tilvejebringelsen af de pågældende serviceydelser.⁷⁴

Et andet eksempel på opgørelse af partielle serviceindikatorer på kommunalt niveau er Socialministeriets sociale analysesystem. I den årlige publikation, Sociale Tendenser, offentliggøres således en række nøgletal inden for ministeriets ressortområde. Nøgletallene opdeles i tre hovedgrupper: børn, voksne og ældre.

I nærværende undersøgelse er det valgt at beskrive det offentlige serviceudbud ved hjælp af nedenstående indikatorer:

Børnepasning

- Samlede pasningsudgifter pr. 0-10-årige
- Takst for plads i dagpleje, børnehave og skolefritidsordning
- Dagtilbud i forhold til befolkningsunderlag.

Andre dimensioner af det offentlige serviceniveau på børnepasningsområdet kunne have været inddraget, men er udeladt primært af ressourcemæssige grunde. Disse dimensioner kunne eksempelvis være: ventetid på pasningstid, klubtilbud til unge over 13 år, personalenormering pr. 100 indskrevne børn, antal kvadratmeter pr. barn i indendørs- og udendørsareal, valgfrihed mellem pasningstilbud (vuggestue/dagpleje), valgfrihed med hensyn til institution (inden for kommunen og mellem kommuner).

Skoleområdet

- Skoleudgifter pr. 7-16-årige
- Skolestørrelse
- Klassekvotient
- Forberedelsestid pr. elev
- Undervisningstid pr. elev
- Privatskolefrekvens

Nøgletallet privatskolefrekvens skiller sig ud ved ikke at være et mål for serviceniveauet i kommunen. Nøgletallet kan eventuelt tolkes som utilfredshed med det kommunale tilbud på skoleområdet. Andre områder der ville kunne have været inddraget som nøgletal, er forhold som frit skolevalg (inden for kommunen og mellem kommuner), udgifter til undervisningsmateriel pr. elev og antal kvadratmeter pr. elev.

Kultur og fritid

Muligheden for at udøve forskellige fritidsaktiviteter i nogenlunde nærhed af bopælen indgår også som et element ved vurdering af levevilkår. Ved fritidsaktiviteter vil der i overvejende grad være fokus på idrætsaktivitet (bl.a. fordi de står centralt i de forskellige lokale initiativer der vurderes).

74 Indenrigsministeriets nøgletal for kommunalt serviceniveau er i det hele taget udsat for en del kritik fra kommunal side. Især omfattes det aggregerede servicemål med en del kritik. En nærmere redegørelse herfor kan findes i PLS-Consult, 1999, p. 47-48.

Serviceniveauet på kultur- og fritidsområdet måles ved følgende indikatorer:

- Kulturelle udgifter pr. indbygger
- Sports- og fritidsudgifter pr. indbygger.

På dette område er det således valgt udelukkende at benytte økonomiske indikatorer som mål for serviceniveauet. Dette skyldes problemer med at udvælge indholdsmæssigt bedre servicemål. Andre mål kunne eksempelvis være: biblioteksudgifter pr. indbygger, åbningstider på bibliotekerne, tilstedeværelsen af en bogbus, antallet af bogtitler på bibliotekerne, tilskud til kulturarrangementer, antal indbyggere pr. idrætshal.

Kollektiv transport

Sammen med de stadig bedre transportmuligheder er der på landsplan sket en betydelig øgning af pendlingen, så en stigende del af de erhvervsaktive bosat på landet arbejder i andre (bynære) områder.⁷⁵ Det er af afgørende betydning for befolkningen i landdistrikterne at der er tilfredsstillende transportmuligheder⁷⁶ (busser, telebusser etc.).

Den kollektive transportbetjening måles ved hjælp af følgende indikatorer:

- Antal afgang mellem lokalområder og de beskæftigelses- og uddannelsesmæssige centre.
- Rejsetid mellem lokalområder og de beskæftigelses- og uddannelsesmæssige centre.
- Kollektiv transportniveau i området.⁷⁷
- Vurdering af særlige offentlige transportordninger.

Andre dimensioner i måling af serviceområdet inden for kollektiv transport kunne være: antal køreplanstimer i regionen eller antal holdsteder pr. kvadratkilometer.

De økonomiske nøgletal der benyttes ved kvantificering af det kommunale serviceniveau er alle baseret på Indenrigsministeriets kommunale nøgletal. Dette valg kan godt diskuteres. Således afviger Indenrigsministeriets opgørelser på flere afgørende punkter fra Kommunernes Landsforenings opgørelse.

Det skal ligeledes understreges at forskellig konteringspraksis fra kommune til kommune kan påvirke de opgjorte beløb og derved besværliggøre sammenligning mellem kommuner. Eksempelvis kan kommunens fritidsaktiviteter være opført i forbindelse med og henlagt under kommunens skoler, og driftsudgifterne for disse vil i disse tilfælde blive henregnet under kommunens skolebudget og ikke under fritids- og kulturområdet.

75 Christoffersen, Henrik og Karin Blix, 1998, p. 8.

76 Indenrigsministeriet, 1998a, p. 6.

77 For at gøre en sammenligning af den kollektive transportbetjening af de enkelte lokalområder lettere, kan antallet af afgang og den gennemsnitlige rejsetid til beskæftigelsescentrene opgøres relativt i forhold til transportbetjeningen i den samlede region. Derved opnås et samlet nøgletal for offentlig transportbetjening (OTB) af et givet lokalområde.

Appendiks 2: Befolkningsudvikling i bornholmske lokalområder

Befolkningsopgørelser på sub-kommunalt niveau.

Allinge-Gudhjem Kommune:

	1994	1995	1996	1997	1998
Allinge-Sandvig sogn, i alt	1.976	1.974	1.989	2.003	1.974
Allinge-Sandvig by	1.907		1.919	1.932	1.905
Landdistrikter	69		70	71	69
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,998988	1,006579	1,013664	0,998988
Olsker sogn, i alt	1.749	1.735	1.720	1.721	1.679
Rø sogn, i alt	569	562	571	540	540
I alt befolkning	2.318	2.297	2.291	2.261	2.219
Tejn by	1.108		1.074	1.061	1.023
Landdistrikter	1.210		1.217	1.200	1.196
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,99094	0,988352	0,97541	0,957291
Østerlars sogn	1.031	1.013	1.048	1.020	1.017
Gudhjem sogn	806	784	802	797	794
I alt befolkning	1.837	1.797	1.850	1.817	1.811
Østerlars by	298		286	283	293
Gudhjem by	843		838	832	827
Landdistrikter	696		726	702	691
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,982541	1,016489	0,989331	0,986421
Østermarie sogn, i alt	1.755	1.732	1.757	1.775	1.734
Østermarie by	499		489	499	493
Landdistrikter	1.256		1.268	1.276	1.241
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,986895	1,00114	1,011396	0,988034
Allinge-Gudhjem Kommune, i alt	7.886	7.800	7.887	7.856	7.738
Allinge-Gudhjem Kommune, byområder	4.655		4.606	4.607	4.541
Allinge-Gudhjem Kommune, landdistrikter	3.231		3.281	3.249	3.197
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,989095	1,000127	0,996196	0,981233

Hasle Kommune:

	1994	1995	1996	1997	1998
Hasle sogn, i alt	1.998	2.013	1.983	2.012	1.984
Rutsker sogn, i alt	796	773	782	833	804
I alt befolkning	2.794	2.786	2.765	2.845	2.788
Hasle by	1.882		1.882	1.915	1.880
Landdistrikter	912		883	930	908
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,997137	0,989621	1,018253	0,997853
Nyker sogn, i alt	1.848	1.854	1.850	1.810	1.809
Sorthat-Muleby	609		589	587	569
Nyker by	786		789	769	779
Landdistrikter	453		472	454	461
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	1,003247	1,001082	0,979437	0,978896
Klemensker sogn, i alt	1.872	1.848	1.877	1.869	1.883
Klemensker by	678		701	714	706
Landdistrikter	1.194		1.176	1.155	1.177
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,987179	1,002671	0,998397	1,005876
Hasle Kommune, i alt	6.514	6.488	6.492	6.524	6.480
Hasle Kommune, byområder	3.955		3.961	3.985	3.934
Hasle Kommune, landdistrikter	2.559		2.531	2.539	2.546
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,996009	0,996623	1,001535	0,99478

Nexø Kommune:

	1994	1995	1996	1997	1998
Nexø sogn, i alt	3.802	3.809	3.784	3.760	3.805
Bodilsker sogn, i alt	1.105	1.106	1.121	1.132	1.127
I alt befolkning	4.907	4.915	4.905	4.892	4.932
Nexø by	3.679		3.686	3.675	3.717
Landdistrikter	1.228		1.219	1.217	1.215
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	1,00163	0,999592	0,996943	1,005095
Svaneke sogn, i alt	1.047	1.041	1.063	1.060	1.057
Ibsker sogn, i alt	1.367	1.382	1.393	1.382	1.333
I alt befolkning	2.414	2.423	2.456	2.442	2.390
Årsdale by	546		555	550	537
Listed by	233		227	223	220
Svaneke by	1.105		1.119	1.119	1.111
Landdistrikter	530		555	550	522
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	1,003728	1,017399	1,011599	0,990058
Poulsker sogn, i alt	1.292	1.261	1.265	1.253	1.247
Snogebæk by	830		828	820	796
Landdistrikter	462		437	433	451
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,976006	0,979102	0,969814	0,96517
Nexø Kommune, i alt	8.613	8.599	8.626	8.587	8.569
Nexø Kommune, byområder	6.393		6.415	6.387	6.381
Nexø Kommune, landdistrikter	2.220		2.211	2.200	2.188
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,998375	1,001509	0,996981	0,994891

Åkirkeby Kommune:

	1994	1995	1996	1997	1998
Åker sogn, i alt	3.486	3.489	3.519	3.524	3.455
Åkirkeby by	2.112		2.134	2.156	2.087
Landdistrikter	1.374		1.385	1.368	1.368
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	1,000861	1,009466	1,010901	0,991107
Vestermarie sogn, i alt	1.512	1.519	1.544	1.538	1.523
Vestermarie by	236		246	247	246
Landdistrikter	1.276		1.298	1.291	1.277
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	1,00463	1,021164	1,017196	1,007275
Pedersker sogn, i alt	752	740	735	735	750
Pedersker by	255		251	247	257
Landdistrikter	497		484	488	493
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,984043	0,977394	0,977394	0,99734
Nylars sogn, i alt	1.012	968	1.001	1.007	1.027
Nylars by	237		235	237	231
Lobbæk by	362		369	359	372
Landdistrikter	413		397	411	424
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,956522	0,98913	0,995059	1,014822
Åkirkeby Kommune, i alt	6.762	6.716	6.799	6.804	6.755
Åkirkeby Kommune, byområder	3.202		3.235	3.246	3.193
Åkirkeby Kommune, landdistrikter	3.560		3.564	3.558	3.562
Udviklingsindeks, hele befolkning	1	0,993197	1,005472	1,006211	0,998965

I alt for alle sogne:

	1994	1995	1996	1997	1998
I alt befolkning	29.775	29.603	29.804	29.771	29.542
Indeks, hele befolkning	1	0,994223	1,000974	0,999866	0,9922
I alt byområder	18.205		18.217	18.225	18.049
Indeks, byområder	1		1,000659	1,001099	0,991431
I alt landdistrikter	11.570		11.587	11.546	11.493
Indeks, landdistrikter	1		1,001469	0,997926	0,993345

Sammenfatning:**Udviklingsindeks for befolkning i sogne og kommuner**

	1994	1995	1996	1997	1998
Allinge-Sandvig sogn	1	0,999	1,007	1,014	0,999
Olsker og Rø sogne	1	0,991	0,988	0,975	0,957
Østerlars og Gudhjem sogne	1	0,983	1,016	0,989	0,986
Østermarie sogn	1	0,987	1,001	1,011	0,988
Allinge-Gudhjem Kommune, i alt	1	1,000	1,000	0,996	0,981
Hasle og Rutsker sogne	1	0,997	0,990	1,018	0,998
Nyker sogn	1	1,003	1,001	0,979	0,979
Klemensker sogn	1	0,987	1,003	0,998	1,006
Hasle Kommune, i alt	1	0,996	0,997	1,002	0,995
Nexø og Bodilsker sogne	1	1,002	1,000	0,997	1,005
Svaneke og Ibsker sogne	1	1,004	1,017	1,012	0,990
Poulsker sogn	1	0,976	0,979	0,970	0,965
Nexø Kommune, i alt	1	0,998	1,002	0,997	0,995
Åker sogn	1	1,001	1,009	1,011	0,991
Vestermarie sogn	1	1,005	1,021	1,017	1,007
Pedersker sogn	1	0,984	0,977	0,977	0,997
Nylars sogn	1	0,957	0,989	0,995	1,015
Åkirkeby Kommune, i alt	1	0,993	1,005	1,006	0,999
Alle områder, i alt	1	0,994	1,001	1,000	0,992

Appendiks 3. Serviceudbud i bornholmske lokalområder. Tabeller

Serviceopgørelser (offentlig og halvoffentlig service) på sub-kommunalt niveau.

Allinge-Gudhjem Kommune:

Allinge-Sandvig Sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	50	13
Børnehave	1	44	7,25
Integrerede institutioner	0		
SFO	1	44	3,74
Fritidshjem/ungdomsklub	0	0	
Folkeskole	1	255	27
Privatskole	0		
Foreninger for voksne			
Foreninger for børn/unge	7	765	
Plejhjem/beskyttede enheder	1	21	49,03
Kommunale arbejdspladser i alt			100,02

Olsker og Rø sogne

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	43	11
Børnehave	1	44	7,09
Integrerede institutioner	0		
SFO	1	45	3,74
Fritidshjem/ungdomsklub	0	0	
Folkeskole	1	168	16,52
Privatskole	0		
Foreninger for voksne			
Foreninger for børn/unge	7	1183	
Plejhjem/beskyttede enheder	1	21	20,1
Kommunale arbejdspladser i alt			58,45

Gudhjem og Østerlars sogne

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	32	8
Børnehave	1	52	8,24
Integrerede institutioner	0		
SFO	1	40	4,01
Fritidshjem/ungdomsklub	0	0	
Folkeskole	1	155	13,32
Privatskole	1	Ikke oplyst	
Foreninger for voksne			
Foreninger for børn/unge	5	1453	
Plejehjem/beskyttede enheder	1		55,57
Kommunale arbejdspladser i alt			89,14

Østermarie sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	27	7
Børnehave	1	44	7,09
Integrerede institutioner			
SFO	1	36	3
Fritidshjem/ungdomsklub	1	60	0,66
Folkeskole	1	220	22,78
Privatskole			
Foreninger for voksne			
Foreninger for børn/unge	5	749	
Plejehjem/beskyttede enheder	1	31	29,14
Kommunale arbejdspladser i alt			69,67

Hasle Kommune:

Hasle og Rutsker sogne

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	10	40	10
Børnehave	1	72	10,5
Integrerede institutioner			
SFO	1	71	5,5
Fritidshjem/ungdomsklub	2	124	3,5
Folkeskole	1	339	31,7
Privatskole			
Foreninger for voksne	15		
Foreninger for børn/unge	9	552	
Plejehjem/beskyttede enheder	1	91	133
Kommunale arbejdspladser i alt			194,2

Nyker sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	13	52	13
Børnehave	2	66	11
Integrerede institutioner			
SFO	1	32	3,1
Fritidshjem/ungdomsklub			
Folkeskole	1	110	11,3
Privatskole			
Foreninger for voksne	7		
Foreninger for børn/unge	7	446	
Plejehjem/beskyttede enheder			
Kommunale arbejdspladser i alt			38,4

Klemensker sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	9	36	9
Børnehave	1	58	9,8
Integrerede institutioner			
SFO	1	42	3,5
Fritidshjem/ungdomsklub	1	70	0,5
Folkeskole	1	266	34,7
Privatskole			
Foreninger for voksne	11		
Foreninger for børn/unge	10	816	
Plejehjem/beskyttede enheder			
Kommunale arbejdspladser i alt			57,5

Nexø Kommune:

Nexø og Bodilsker sogne

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	80	20
Børnehave	4	157	30,5
Integrerede institutioner	1	265	16,5
SFO			
Fritidshjem/ungdomsklub	1	50	0,5
Folkeskole	2	740	82,9
Privatskole			
Foreninger for voksne/børn	18	2373	
Foreninger for børn/unge	6	141	
Plejehjem/beskyttede enheder	1	47	77
Kommunale arbejdspladser i alt			227,4

Svaneke og Ibsker sogne

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	35	9
Børnehave	1	30	2
Integrerede institutioner	1	85	12,5
SFO			
Fritidshjem/ungdomsklub	2		1
Folkeskole	1	234	26,2
Privatskole			
Foreninger for voksne/børn	6	836	
Foreninger for børn/unge	0		
Plejehjem/beskyttede enheder	2	35	59
Kommunale arbejdspladser i alt			109,7

Poulsker sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	1	25	6
Børnehave			
Integrerede institutioner	1	90	13,5
SFO			
Fritidshjem/ungdomsklub	1		0,5
Folkeskole			
Privatskole			
Foreninger for voksne/børn	1	511	
Foreninger for børn/unge	2	32	
Plejehjem/beskyttede enheder	1	0	16
Kommunale arbejdspladser i alt			36

Åkirkeby Kommune:

Aaker sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	24	96	24
Børnehave	1	44	8,3
Integrerede institutioner	2	95	11,2
SFO	0		
Fritidshjem/ungdomsklub	1	113	5
Folkeskole	1	515	57
Privatskole	1	Ikke oplyst	
Foreninger for voksne	10	484	
Foreninger for børn/unge	18	130	
Plejhjem/beskyttede enheder	1	29	60
Kommunale arbejdspladser i alt			165,5

Vestermarie sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	7	28	7
Børnehave	0		
Integrerede institutioner	1	75	6,8
SFO	0		
Fritidshjem/ungdomsklub	0		
Folkeskole	1	145	13,8
Privatskole	0		
Foreninger for voksne	1	117	
Foreninger for børn/unge	3	38	
Plejhjem/beskyttede enheder	0		
Kommunale arbejdspladser i alt			27,6

Pedersker sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	6	24	6
Børnehave	0		
Integrerede institutioner	1	64	7,2
SFO	0		
Fritidshjem/ungdomsklub	0		
Folkeskole	1	119	11,7
Privatskole	0		
Foreninger for voksne	1	132	
Foreninger for børn/unge	2	73	
Plejhjem/beskyttede enheder			
Kommunale arbejdspladser i alt			24,9

Nylars sogn

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje	5	20	5
Børnehave	1	44	7,7
Integrerede institutioner	0		
SFO	0		
Fritidshjem/ungdomsklub	0		
Folkeskole	0		
Privatskole	0		
Foreninger for voksne/børn	2	741	
Foreninger for børn/unge			
Plejhjem/beskyttede enheder	1	27	52
Kommunale arbejdspladser i alt			64,7

Alle lokalområder

Organisation	Antal org.	Pladser/medlemmer	Antal arb.- pladser
Dagpleje		588	148
Børnehave		655	109,47
Integrerede institutioner		674	67,7
SFO		310	26,59
Fritidshjem/ungdomsklub		417	11,66
Folkeskole		3266	348,92
Privatskole			
Foreninger for voksne/børn		5194	0
Foreninger for børn/unge		6378	0
Foreninger i alt		11572	0
Plejhjem/beskyttede enheder		302	550,84
Kommunale arbejdspladser i alt			1263,18

Appendiks 4: Biløkonomi og offentlig transport (HandyBAT)

Nedenfor er gennemført en simpel sammenligning af omkostningerne ved henholdsvis privat bilkørsel og brug af den fleksible offentlige transportordning (HandyBat).

Sammenligningen tager udgangspunkt i de beregnede totalomkostninger ved nyan-skaffelse af to forskellige mellemklassebiler.

Generelle forudsætninger:

- Afskrivningsperiode: 10 år (lineær afskrivning)
- Rente: 10 pct.
- Rente efter skat: 5 pct.
- Vedligeholdelse: 2 pct. af nypris pr. år
- Benzinpris: 7,40 kr./l.

	Fiat Bravo 80 SX		Mazda 626	
Nypris	150.000 kr.		196.000 kr.	
Egenvægt	1.010 kg		1.150 kg	
Km/liter	14,7 km/l.		12,3 km/l.	
Afskrivning	15.000 kr.		19.600 kr.	
Forrentning	7.500 kr.		9.800 kr.	
Vægtafgift	2.500 kr.		3.300 kr.	
Forsikring	11.000 kr.		13.900 kr.	
Vedligeholdelse	3.000 kr.		3.900 kr.	
Faste udgifter, i alt pr. år	39.000 kr.		50.500 kr.	
Samlede udgifter ved et årlig kørselsbehov på	Bil	BAT	Bil	BAT
5.000 km	41.500 kr.	26.300 kr.	53.500 kr.	26.300 kr.
10.000 km	44.000 kr.	52.500 kr.	56.500 kr.	52.500 kr.
20.000 km	49.100 kr.	105.000 kr.	62.500 kr.	105.000 kr.
Brake even	8.200 km		10.900 km	

De tekniske specifikationer er baseret på leverandørernes egne oplysninger. Forsikringsudgiften er baseret på udgiften for en ny bilist der ikke tidligere har haft skader. I praksis vil værditabet (afskrivningerne) i de første af bilens leveår være højere og i de senere leveår være mindre. Modsat vil vedligeholdelsesudgifterne i starten være meget små og tilsvarende højere senere i bilens levetid. I praksis vil bilerne også have en vis scrapværdi efter 10 år.

Brake even er det antal kilometer der medfører samme udgift til privat bil som til brug af offentlig transportmiddel.

Sammenligningen gælder ved solokørsel. Er der blot to passagerer på en mindre del af de kørte kilometer, rykkes balancen markant til fordel for privat bil.

For ikke handicappede personer har HandyBAT ordningen derfor primært interesse for enlige med et relativ moderat kørselsbehov.

Appendiks 5. Tilflytterundersøgelse

Spørgeskema til tilflyttere til landdistrikter på Bornholm i 1998

I. Indledende spørgsmål om Dem, og Deres husstand og bolig.

Hvilket køn er De?

- Mand
 Kvinde

Hvilken type husstand bor De i? (evt. logerende medregnes ikke til Deres husstand)

- Enlig uden hjemmeboende børn
 Enlig med hjemmeboende børn
 Par uden hjemmeboende børn
 Par med hjemmeboende børn
 Jeg bor hos mine forældre (dvs. i samme husstand)
 Jeg bor hos mine voksne børn (dvs. i samme husstand)
 Jeg bor i bofællesskab/kollektiv med andre voksne

Hvis De har hjemmeboende børn:

Hvor mange børn?

Hvor gamle er børnene?

	Barn1	Barn2	Barn3	Barn4	Barn5	Barn6
Alder:

Hvad er Deres alder?

Hvad er Deres evt. ægtefælle/samlevers alder?

Hvilken arbejdsstilling/erhverv har De og Deres evt. samlever?

	Dem selv	Evt. samlever	
Selvstændig erhvervsdrivende.....	☐	☐	----- Hvilken bran-
che?.....			
Medhjælpende ægtefælle.....	☐	☐	
Funktionær.....	☐	☐	
Faglært arbejder.....	☐	☐	
Ufaglært arbejder.....	☐	☐	
Arbejdsløs (på dagpenge eller bistand)..	☐	☐	
Pensionist og efterlønmodtager.....	☐	☐	
Studerende.....	☐	☐	
Hjemmegående.....	☐	☐	
Anden arbejdsstilling, hvilken?.....	☐	☐	
.....			

Hvis De eller Deres evt. samlever er i beskæftigelse: hvor meget arbejder De?

	Dem selv	Evt. samlever
På fuldtid	☐	☐
På deltid	☐	☐

Hvis De eller Deres evt. samlever er i beskæftigelse eller under uddannelse: hvor langt er der til arbejdspladsen/uddannelsesstedet?

	Dem selv	Evt. samlever
Arbejder/uddanner sig i hjemmet	☐	☐
Under 2 km	☐	☐
2-10 km	☐	☐
Mere end 10 km	☐	☐
Arbejdsplads/uddannelsessted er udenfor Bornholm	☐	☐

Hvis Deres eller Deres evt. samlevers arbejdsplads/uddannelsessted er udenfor Bornholm: hvor mange dage om ugen (inklusive weekend) er De/Deres samlever på Bornholm?

Dem selv Evt. samlever
Antal dage (i gennemsnit):

Hvilken uddannelse har De og Deres evt. samlever? (Hvis flere uddannelser medregnes kun den på "højeste" niveau)

	Dem selv	Evt. samlever
Grundskoleuddannelse.....	☐	☐
Gymnasium, HF, HHX, HTX e.l...	☐	☐
Erhvervsfaglig uddannelse.....	☐	☐
Videregående uddannelse.....	☐	☐
Anden uddannelse, hvilken?.....	☐	☐
.....		

Omtrent hvor stor var den samlede bruttoindkomst for hele husstanden i 1998?

(Sæt kun ét kryds)

- Mindre end 100.000 kr.
- 100.000 - 200.000 kr.
- 200.000 - 300.000 kr.
- 300.000 - 400.000 kr.
- 400.000 - 500.000 kr.
- Større end 500.000 kr.

Er De eller Deres evt. ægtefælle/samlever ejer af den bolig De bor i?

- Ja
- Nej

Hvis De eller Deres evt. samlever ikke ejer Deres bolig: hvilken boligtype er der så tale om?

- Andelsbolig
- Lejerbolig
- Anden boligform, hvilken?.....

Hvis De lejer Deres bolig: er der aftalt et bestemt tidsrum for varigheden af lejemålet?

- Ja Hvis ja: hvornår udløber lejemålet?.....
- Nej

Hvor stor er Deres bolig? (Angiv antal kvadratmeter)

I hvilken slags område ligger Deres bolig?

- I en landsby/bymæssig bebyggelse.
- Udenfor bymæssige bebyggelser/i det åbne land.

II. Spørgsmål om baggrunden for Deres flytning.

Hvorfra flyttede De, da De flyttede til Bornholm?

- Fra anden kommune i det øvrige Danmark Hvilken kommune?.....
- Fra udlandet

Hvilken type var den bolig De flyttede fra?

- Ejerbolig
- Lejerbolig
- Andelsbolig
- Jeg boede hjemme hos forældre
- Anden type, hvilken?.....

I hvilken slags område lå den bolig De flyttede fra?

- I et større byområde med mere end 50.000 indbyggere
- I en by med 5.000 - 50.000 indbyggere
- I en by med 1.000 - 5.000 indbyggere
- I en landsby eller bymæssig bebyggelse med mindre end 1000 indbyggere
- Udenfor byer og bymæssige bebyggelser

Havde De eller Deres evt. samlever tidligere boet på Bornholm?

- Ja, i samme lokalområde som jeg bor nu.
- Ja, i andet lokalområde på Bornholm.
- Nej.

Er De eller Deres evt. samlever født på Bornholm?

- Ja, i samme lokalområde som jeg bor nu.
- Ja, i andet lokalområde på Bornholm.
- Nej.

Har De eller Deres evt. samlever nogle familiemedlemmer, der bor på Bornholm?

- Ja, i samme lokalområde som jeg bor nu.
- Ja, i andet lokalområde på Bornholm.
- Nej.

Hvad var grunden til at De flyttede til Bornholm?

(Sæt gerne flere krydser)

- Ændringer i familie- eller samlivsforhold.
- Ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituation.
- Ønsket om at bo i netop det lokalområde hvor boligen ligger.
- Ønsket om at bo på Bornholm, næsten ligegyldigt i hvilket lokalområde.
- Ønsket om at flytte - Bornholm var blot én af mulighederne.
- Andre årsager, hvilke?

.....
.....

Hvis De flyttede på grund af ændringer i familie- og samlivsforhold: hvilke ændringer?

(Sæt gerne flere krydser)

- Jeg flyttede ind hos kæreste/ægtefælle på Bornholm.
- Jeg blev skilt/alene og ønskede at flytte til Bornholm.
- Jeg/vi fik barn og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm.
- Mine/vores børn flyttede hjemmefra og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm.
- Jeg/vi ønskede at flytte nærmere familie på Bornholm.
- Jeg flyttede hjemmefra mine forældre.
- Jeg flyttede tilbage til mine forældre på Bornholm.
- Andre familie- og samlivsforhold, hvilke?.....

Hvis De flyttede på grund af ændringer i beskæftigelses- eller uddannelsessituation: hvilke ændringer?

(Sæt gerne flere krydser)

- Jeg/min samlever fik et job på Bornholm (herunder værnepligt).
- Jeg/min samlever fik mulighed for at arbejde fra hjemmet, hvilket gjorde det muligt at flytte til Bornholm.
- Jeg/min samlever skulle starte uddannelse på Bornholm.
- Jeg/min samlever afsluttede uddannelse, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm.
- Jeg/min samlever blev arbejdsløs/gik på orlov, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm.
- Jeg/min samlever gik på efterløn/pension, og jeg/vi ønskede at flytte til Bornholm.
- Andre beskæftigelses- eller uddannelsesforhold, hvilke?.....

Indebar Deres beslutning om at flytte til Bornholm nogle af de nedenfor nævnte konsekvenser for Dem eller Deres evt. samlever?

(Sæt gerne flere krydser)

- Jeg/samlever måtte sige job op og blive arbejdsløs.
- Jeg/samlever måtte afbryde uddannelse og blive arbejdsløs.
- Jeg/samlever måtte skifte til en anden uddannelse på Bornholm.
- Jeg/samlever måtte skifte til en tilsvarende uddannelse på Bornholm.
- En lavere husstandsindkomst.
- En højere husstandsindkomst.
- Andre konsekvenser, hvilke?.....

Hvilken betydning havde følgende forhold for at De valgte netop den bolig som De bor i nu?

	Stor betydning	En vis betydning	Ingen betydning
Boligens pris.....	☐	☐	☐
Boligens størrelse.....	☐	☐	☐
Boligens indendørs kvaliteter..... <i>(f.eks. indretning, faciliteter mv.)</i>	☐	☐	☐
Ejendommens vedligeholdelsesstand.....	☐	☐	☐
Boligens beliggenhed..... <i>(herunder udsigten fra boligen)</i>	☐	☐	☐
Lokalområdets fred og ro.....	☐	☐	☐
Lokalområdets smukke natur og/eller arkitektur	☐	☐	☐
Lokalområdets naturgivne udfoldelsesmuligheder <i>(f.eks. fiskeri, vandreture, legemuligheder)</i>	☐	☐	☐

Lokalområdetets kulturelle kvaliteter..... (f.eks. fritidsaktiviteter, foreninger, kulturtilbud)	☐	☐	☐
Lokalområdetets sociale kvaliteter..... (f.eks. familie/venner i området, omgangsformer mv.)	☐	☐	☐
De lokale indkøbsmuligheder.....	☐	☐	☐
De lokale skoletilbud.....	☐	☐	☐
De lokale pasningstilbud til børn.....	☐	☐	☐
Nærhed til arbejdsplads/uddannelsesinstitution...	☐	☐	☐
Offentlige transportmuligheder.....	☐	☐	☐
Anden offentlig service, hvad?.....	☐	☐	☐
Generelle fordele/kvaliteter ved Bornholm, som ikke kun findes i Deres lokalområde.....	☐	☐	☐
Hvilke?.....	☐	☐	☐
Andre forhold, hvilke?.....	☐	☐	☐
.....			

III. Spørgsmål om Deres forhold til det lokalområde hvor De bor.

Er De eller Deres evt. samlever medlem af en eller flere foreninger på Bornholm?

(Sæt gerne flere krydser)

- Ja, i det lokalområde hvor jeg bor. Hvilken slags?.....
- Ja, andre steder på Bornholm. Hvilken slags?.....
- Nej.

Hvis De har hjemmeboende børn: er de medlem af en eller flere foreninger på Bornholm?

(Sæt gerne flere krydser)

- Ja, i det lokalområde hvor vi bor. Hvilken slags?.....
- Ja, andre steder på Bornholm. Hvilken slags?.....
- Nej.

Er De eller Deres evt. samlever aktiv i nogle former for frivilligt forenings- eller bestyrelsesarbejde på Bornholm? (f.eks. idrætstræner, medlem af en forældrebestyrelse, aktiv i politik eller kirkeligt arbejde)

(Sæt gerne flere krydser)

- Ja, i det lokalområde hvor jeg/vi bor. Hvilken slags?.....
- Ja, andre steder på Bornholm. Hvilken slags?.....
- Nej.

Har De eller evt. andre personer i husstanden benyttet/deltaget i nogle af følgende aktivitetstilbud eller arrangementer siden De flyttede til Bornholm?

(Sæt gerne kryds i begge kolonner)

I lokalområdet Udenfor lokalom-

rådet

Nej, ikke benyttet/deltaget i noget af det nævnte....	☐	☐
Bibliotek.....	☐	☐
Biograf, koncert, teater o.l.....	☐	☐
Offentlige debat- og borgermøder	☐	☐
Kirkelige/religiøse arrangementer.....	☐	☐
Arrangementer for børn og ungdom.....	☐	☐
Arrangementer/fester for medl. i foreninger.....	☐	☐
Arrangementer/fester åbne for alle (byfester mv.)...	☐	☐
Socialt samvær/aktiviteter i medborgerhuse o.l.....	☐	☐
Andet, hvad?.....	☐	☐

Er De tilfreds med de muligheder for kulturelle og sociale aktiviteter, som De og evt. andre i husstanden har på Bornholm?

Ja.

Nej, der mangler nogle andre/bedre aktivitetstilbud i lokalområdet. Hvilke?.....

.....
 Nej, der mangler nogle andre/bedre aktivitetstilbud, men de kunne lige så godt ligge andre steder

på Bornholm. Hvilke?

.....

Hverken tilfreds eller utilfreds - kulturelle og sociale aktiviteter er ikke vigtige for mig/os.

Hvis De har skolebørn: hvilken skole går de på?

(Sæt kryds for hver skole der benyttes)

Den lokale kommuneskole.

En anden kommuneskole.

En privat skole. I hvilken

by/lokalområde?.....

Hvis De har børn: benyttes nogle pasningstilbud?

(Sæt kryds ud for de tilbud, der benyttes)

Ingen pasningstilbud benyttes

Vuggestue

Dagpleje

Børnehave - - - - - Institutionens

navn?.....

Fritidsklub/skolefritidsordning - - Institutionens

navn?.....

Privat pasningsordning - - - - - I hvilken

by/lokalområde?.....

Andet,

hvad?.....

...

Hvis De har børn: er De tilfreds med udbuddet af skole- og pasningstilbud?

Ja.

Nej, der mangler nogle andre/bedre skole- og pasningstilbud i lokalområdet. Hvilke?.....

.....

.....

- Nej, der mangler nogle andre/bedre skole- og pasningstilbud, men de kunne lige så godt udbydes
 andre steder på Bornholm. Hvilke?.....

Har De og Deres evt. samlever nogen social kontakt med andre beboere i Deres lokalområde?

- Nej, ingen kontakt.
 Ja, jeg/vi hilser og udveksler måske et par ord med nogle, men ikke mere end det.
 Ja, jeg/vi har en mere tæt kontakt med nogle, men vi besøger ikke hinanden privat.
 Ja, jeg/vi har en så tæt kontakt med nogle, at vi også besøger hinanden privat.

Er De tilfreds med den kontakt De og Deres evt. samlever har med beboerne i Deres lokalområde?

- Ja.
 Nej, jeg kunne godt tænke mig en større kontakt.
 Nej, jeg kunne godt tænke mig mindre kontakt.

Er De enig eller uenig i følgende udsagn om det lokalområde De bor i?

	Enig	Uenig	Ved ikke
Folk er generelt opmærksomme på at tilflyttere skal føle sig velkomne..	☐	☐	☐
Som tilflytter er det svært at blive accepteret i lokalsamfundet.....	☐	☐	☐
Der er for megen snak og sladder om hinanden.....	☐	☐	☐
Der er et godt fællesskab på tværs af sociale skel og erhverv.....	☐	☐	☐
Folk er sig selv nok og interesserer sig ikke for lokalområdet.....	☐	☐	☐
Folk hilser generelt nye initiativer til lokale aktiviteter velkommen.....	☐	☐	☐
Det er et levende og velfungerende lokalsamfund.....	☐	☐	☐
Der mangler lokalt initiativ og engagement.....	☐	☐	☐
Der mangler opbakning fra kommunen til lokalområdet.....	☐	☐	☐

Hvordan er Deres fremtidige boligplaner?

- Jeg regner bestemt med at blive boende længe endnu.
 Jeg regner ikke med at blive boende altid, men har ingen planer om at flytte nu.
 Jeg vil gerne flytte, men har ikke råd til/mulighed for det lige nu.
 Jeg leder efter en anden bolig og regner med at flytte snart.
 Hvis jeg frit kunne vælge ville jeg flytte i morgen.

Er De generelt tilfreds med at bo i det lokalområde hvor De bor?

- Ja, meget.
 Ja, nogenlunde.
 Nej, ikke helt tilfreds.
 Nej, meget utilfreds.

Udover de ting De måske allerede har nævnt, har De så nogle forslag til initiativer der kunne øge Deres tilfredshed med at bo i lokalområdet?

.....
.....
.....
.....
.....

Kan De med nogle få ord beskrive hvad De forstår ved “et godt lokalområde”?

.....
.....
.....
.....
.....

Følgebrev udsendt sammen med spørgeskemaet til tilflytterne

Bornholms Forskningscenter i Nexø er for øjeblikket ved at lave en undersøgelse af levevilkår og udviklingsmuligheder i landdistrikterne på Bornholm. Undersøgelsen er bestilt af Bornholms Amt og er led i amtets og de fem bornholmske kommuners aktuelle arbejde med at udforme en sammenhængende politik for landdistrikterne på Bornholm, det vil sige områderne udenfor de større byer: Rønne, Nexø, Åkirkeby, Allinge-Sandvig, Hasle og Svaneke.

Formålet med undersøgelsen er at få et større kendskab til hvordan det faktisk er at bo og leve i landdistrikterne på Bornholm. Derudover skal undersøgelsen se på de muligheder og hindringer der er for at styrke de bornholmske landdistrikter, både som bosteder og arbejdssteder. Undersøgelsen kan forhåbentlig blive til gavn for alle der arbejder med udvikling af landdistrikterne på Bornholm.

Som et vigtigt led i denne undersøgelse vil vi bede Dem om at udfylde det vedlagte spørgeskema, som er udsendt til samtlige husstande der flyttede til Bornholm i løbet af 1998 og i den forbindelse bosatte sig udenfor de større byområder. Navnene og adresserne på personerne i disse husstande, herunder Deres, har vi fået fra Folkeregisterkontorerne i de bornholmske kommuner. Besvarer De spørgeskemaet vil det alene komme Forskningscentret i hænde og det bliver naturligvis behandlet strengt fortroligt og anonymt. Med andre ord: ingen andre end Bornholms Forskningscenter vil have adgang til de indkomne besvarelser, og resultaterne af undersøgelsen vil blive offentliggjort i en anonym form hvor der ikke er mulighed for at identificere Deres navn eller svar.

Spørgsmålene i skemaet er inddelt i tre grupper:

- Den første gruppe handler om Dem og evt. andre personer i husstanden (køn, alder, beskæftigelse mv.), samt om Deres bolig (ejerforhold, størrelse mv.)
- Den anden gruppe handler om baggrunden for at De flyttede til Bornholm og hvorfor de valgte at bosætte Dem netop dér hvor De bor.
- Den tredje gruppe af spørgsmål handler om, hvordan De og evt. andre personer i husstanden bruger det lokalområde hvor De bor (fritidsaktiviteter, kontakt til andre folk mv.), og om hvad De synes om at bo der.

Vi håber at De vil afse tid til at besvare de mange spørgsmål, hvoraf langt de fleste blot kræver en afkrydsning og forhåbentlig er lette at besvare. Kun ved at mange udfylder skemaet kan undersøgelsen give et præcist og dækkende billede. Vi beder Dem om at returnere det udfyldte spørgeskema i den frankerede svarkuvert senest mandag d. 3. maj.

De er meget velkommen til at rette evt. uddybende spørgsmål om skemaet og undersøgelsen til undertegnede.

Med venlig hilsen

Anders Hedetoft og Jesper Manniche

Appendiks 6. Referater af interview med borgergrupper

Snogebæk Borgerforening

Listed Borgerforening

Sorthat-Muleby Borgerforening

Østermarie Borgerforening

Pedersker Lokalforening

Snogebækgeuppen

Referat af interview den 3. maj 1999.

Interviewpersoner:

Torben Kjøller (TK)

Torben Andersen (TA)

Per Rasmussen (PR)

Interviewer: Anders Hedetoft (AH).

1. Kort beskrivelse af borgerinitiativet og dets historiske baggrund

Snogebækgruppen blev dannet i august 1997. Gruppen består både af enkeltpersoner og foreningsrepræsentanter. Snogebækgruppen fungerer derfor i nogen henseender som en paraplyorganisation for foreningerne i området. Følgende foreninger har i større eller mindre udstrækning medvirket i Snogebækgruppens arbejde: Poulsker Idrætsforening (der er den absolut største forening i området med 600 medlemmer), Snogebæk Fællesanliggender (der er den *gamle* borgerforening i området), Snogebæk Havn, Snogebæk Handelsstandsforening, Poulsker Menighedsråd, Ældrerådet, Jordbærhusets (den lokale børneinstitution) forældrebestyrelse samt Snogebæk ungdomsklub.

Jordbærhusets personale opfattes som meget lokalt engagerede på trods af at de ikke bor i området. Det er et stort plus for området at have denne lokalaktive institution i området. Børneinstitutionen er meget vigtig som samlingssted for områdets beboere fordi der netop ikke er nogen skole i området. Fungerer samtidig som SFO samt fritidsklub for børnene fra Bodilsker Skole

Den umiddelbare *anledning* til at gruppen blev dannet var at Nexø kommunalbestyrelse var kommet med et udspil til reovering af Bodilsker Skole. Renoveringen ville efter borgergruppens opfattelse være meget omkostningskrævende især i betragtning af at skolen - efter borgergruppens mening - er fejlplaceret i forhold til den befolkningsmæssige koncentration i Snogebækområdet.

Derfor fremlagde Snogebækgruppen et alternativ til kommunens reoveringsplaner. Gruppen foreslog opførsel af et samlet kulturcenter med skole, kultur og idræt i Snogebæk. Kommunalbestyrelsen besluttede imidlertid i april 1998 at bevare de nuværende skoler, men opfordrede samtidig til at der blev arbejdet videre med kultur- og idrætsdelen.

2. Lokal forankring

Snogebæk by har omkring 900 indbyggere. Oplandet (det gamle Poulsker sogn) har ca. 1.250 indbyggere. Formelt set er gruppen ikke forankret i lokalsamfundet derved at gruppen ikke har egentlige medlemmer (jf. nedenstående omtale af gruppens organisering). Reelt tegnes gruppen dog i høj grad af repræsentanter for Snogebækområdet derved at gruppen består af en række aktive personer fra områdets øvrige foreninger. Personer der alle *ønsker det bedste for Snogebæk*. Det er i særlig grad personer fra Poulsker Idrætsforening der er aktive i gruppen.

Andre mere eller mindre aktive grupper i området er *Snogebæk Fællesanliggender* (hvis indsats er koncentreret omkring Folkets Hus, *Poulsker Idrætsforening*, *Snogebæk Handelsstandsforening*, *Menighedsrådet*.

De tre interviewede gruppemedlemmer er alle indfødte bornholmere. Den ene kommer fra selve Snogebæk. De mener (også med erfaringer fra idrætsklubben og erfaringer med havnefesten) at det ofte er folk udefra der skal komme og igangsætte nye aktiviteter. De mener at bornholmere generelt er lidt mere tilbageholdende end personer overfra. Bornholmere er ikke meget for at stå frem i offentlige forsamlinger.

3. Gruppens organisering

Snogebækgruppen er en selvbestaltet og udemokratisk gruppe. Da foreningen blev dannet i 1997 skete det på baggrund af en indkaldelse til alle foreninger i Snogebæk. Her blev alle spurgt om de havde interesse i at indtræde i Snogebækgruppen. P.t. består gruppen af 12 personer hvoraf en række er aktive i en del af Snogebæks øvrige foreninger. TK er eksempelvis kasserer for Poulsker idrætsforening. Alle er langt fra lige aktive i gruppens arbejde. Formanden for Snogebæk Fællesanliggender er også med i Snogebækgruppen. Herudover er også et medlem af handelsstandsforeningen samt lederen af AMU-centret i Åkirkeby medlem af gruppen. TA er tillige kommunalbestyrelsesmedlem i Nexø, PR er tidligere medlem af Snogebæk Fællesanliggender.

Der er ingen nedskrevne vedtægter for gruppen, ingen generalforsamling og gruppens medlemmer er ikke på valg. Medlemmerne mødes efter behov - hvilket hidtil har været ret ofte.

Arbejdet med at etablere andelsboliger i Snogebæk varetages af en *undergruppe* på tre til fire personer, men arbejdet med *DueoddeCentret* varetages af alle 12 medlemmer.

Gruppens arbejde er i høj grad afhængig af at det er den nuværende kreds af personer der er aktive. *Hvis vi ikke holder gryden i kog, er der ingen der tager det her op, det er helt sikkert* (TK). Samtidig har gruppen dog forventning om at arbejdet senere hen i forløbet bliver mindre personafhængigt.

4. Konkret gennemførte aktiviteter og resultater

Visioner og ønsker

Snogebæk skal være et *godt sted at bo*. For også fremover at kunne tiltrække tilflyttere, er det nødvendigt med et kulturelt kraftcenter. Et sted hvor man kan mødes.

Gruppen mener at det vil være naivt hvis gruppen kastede sig over at skaffe arbejdspladser i traditionel forstand (fremstillingsvirksomhed) til Snogebæk. Dog mener de at hvis området udvikler sig til et attraktivt bosted, vil det være lettere at trække fjernarbejdspladser til Snogebæk. Det er primært turistsektoren der skal bære området. Gruppen er dog ikke på nogen måde involveret i konkrete aktiviteter mhp. at skaffe arbejdspladser til området.

Idrætsforeningen ønsker at flytte. Idrætsforeningens aktiviteter er koncentreret omkring Poulskerhallen der er placeret på den gamle Poulsker Skole. Ved nedlæggelse af Poulsker Skole mistede idrætsforeningen den samhørighed mellem skole og idrætsliv som foreningen finder af stor betydning (Kommmentar: Men dette problem løses jo ikke ved placering af et idrætsanlæg i Snogebæk?).

For gruppen er det vigtigt at koncentrere indsatsen om *nye aktiviteter*. Det må ikke blot udvikle sig til en gruppe der skal kæmpe for bevarelsen af noget bestående. Nye aktiviteter skal gøre området attraktivt og derved trække tilflyttere til som i sig selv genererer nye aktiviteter.

Gruppen tror på at den økonomiske og befolkningsmæssige nedtur for Bornholm vil stoppe inden for de kommende år på grund af hurtigfærge og Øresundsbro. Såfremt udviklingen ikke vender på trods af disse initiativer, er gruppen meget pessimistiske, med hensyn til Bornholms fremtidige udviklingsmulighed. Da gruppen tror på befolkningsmæssig fremgang, mener de samtidig at kommunen begår en fejl ved at basere eksempelvis skoleplanlægning på basis af vigende befolkningstal. Planlægning baseret på negative forventninger til fremtiden har en tendens til at blive selvopfyldende.

Gruppen mener at en af forklaringerne på at man i Snogebæk har fået opbygget et aktivt lokalsamfund på trods af at man ikke har haft en skole som et lokalt samlingspunkt har været at man i stedet har haft en integreret institution. Denne institution fungerer bl.a. som SFO for de børn fra Bodilsker Skole der kommer fra Snogebækområdet.

Gruppen mener at deres aktiviteter måske kan føre til at man på længere sigt etablerer en *rigtig borgerforening* eller et lokalråd i området.

Gennemførte aktiviteter

- Forslag om integreret skole og idrætsanlæg i Snogebæk (ultimo 1997). I den tidligste fase var gruppen fremme med planer om at etablere privatskole i Snogebæk, men det resulterede i kraftig uenighed med de kommunalt ansatte lærere.
- Forprojekt *DueoddeCentret*. Forslag til integreret kultur- og sportsturismecenter på Bornholm. Forprojektet blev gennemført ultimo 1998 primo 1999. Visionen er at etablere et center der kan benyttes som træningslejr for både amatørklubber og professionelle idrætsklubber. De idrætsmæssige faciliteter skal være i orden, men derudover skal centret *sælges* på de øvrige turistmæssige faciliteter i området.
- Projektet blev støttet af Indenrigsministeriets Landdistrikspulje med et budget på 100.000 kr. Idrætsforeningen bidrog også i mindre omfang til finansieringen af dette projekt.
- Initiativtager til møde om kommuneplanen med repræsentanter fra kommunen (maj 1998).
- Forslag til etablering af andelsboliger i Snogebæk (Første etape med 12 boliger). Foreløbig har 35 personer meldt sig som interesserede til køb af andelsbolig.

5. Planlagte aktiviteter

- Detailprojektering samt markedsanalyse i relation til *DueoddeCentret*. Gruppen vurderer selv at dette arbejde vil koste i nærheden af 400.000 kr. Ideen er præsentere-

ret for Lokal- og anlægsskuffonden.⁷⁸ Fonden har anbefalet Snogebækgruppen at søge midler fra fonden til denne detailprojektering. Derudover er der ansøgt EU-midler samt midler fra Nexø Kommune.

Subjektiv vurdering af gruppens planer:

- + Godt professionelt forarbejde. Privat arkitekt, LUIC og TIC involveret i forarbejdet.
- + Etableret positiv kontakt til Lokal- og anlægsskuffonden der i givet fald vil blive en væsentlig samarbejdspartner.
- + Poulskerhallen er foreningsejet. Hallen skal afhændes før der kan bygges ny hal i Snogebæk. Denne handel er blevet gennemført efter interviewets gennemførelse.
- - Kræver en meget stor anlægsinvestering (Beløb på 40 mio. kr. nævnt - en barberet udgave omkring 20 mio. kr.).
- - Uklart hvordan finansieringen skal fremskaffes. Gruppen har ikke overvejet supplerende privat finansieringskilder bortset fra Lokal- og anlægsskuffonden samt eventuelt kommunen.
- - Kræver en stor indtægtsdækket virksomhed for at kunne løbe rundt (efter gruppens vurdering over 60 pct. af driftsbudgettet fra ekstern indtjening).
- - Kræver at skolen (Bodilsker) fortsat er interesseret i at leje hallen, men spørgsmålet er om Bodilsker Skole ikke i givet fald vil være mest interesseret i at benytte efterskolens hal?
- - Ingen professionel markedserfaring i gruppen.
- - Kræver (efter gruppens vurdering) en yderligere sandsynliggørelse af driftsbudget før der kan skaffes investorer. Dette kræver en professionel markedsanalyse.

Efterfølgende indhentede informationer:

- Lokal- og anlægsskuffonden har en egenkapital på 140 mio. kr. og modtager hvert år 65 mio. kr. af tipsmidlerne.
- I perioden januar til marts 1999 har fonden givet etableringstilskud til 15 projekter. Gennemsnitlig med 1,14 mio. kr. til hvert projekt. Derudover har fonden bevilget lån til seks projekter. Gennemsnitlig med 5,19 mio. kr. til hvert projekt.⁷⁹
- Alt i alt vil kun en mindre del af projektet kunne forventes finansieret fra denne kilde.

Etablering af andelsboliger:

Ressourcemæssigt ikke nær så krævende som etablering af et kultur- og fritidscenter. Gruppen mener at have overskud til at beskæftige sig med begge projekter på en gang. Det er efter gruppens mening vigtigt at se arbejdet *i en helhed*. Derfor gælder det både om at skaffe nye boliger og nye aktiviteter til byen. De to ting må anses for lige vigtige.

By- og Boligministeriet forventes i nær fremtid (inden udgangen af maj) at give besked om at Snogebæk har fået den kvote af andelsboliger som Nexø Kommune har søgt på gruppens vegne. Hvis kvoten kommer i hus, mener gruppen at boligerne vil kunne færdiggøres i indeværende år.

78 Fond der administrerer al statslig støtte til idræts- og kulturbyggeri.

79 Oplysninger fra fondens hjemmeside <http://www.loa-fonden.dk/Fbevil.htm>, den 12. maj 1999.

6. Samarbejdsrelationer og netværker, herunder samarbejde med kommune

Samarbejde med andre *græsrodder* og private (rådgivere etc.):

Da Snogebækgruppen blev dannet i 1997, skete det på trods af at der i forvejen eksisterede en lokal borgerforening (*Snogebæk Fællesanliggender*). Denne borgerforenings aktiviteter var efter Snogebækgruppens opfattelse imidlertid udelukkende koncentreret om ejerskab og drift af forsamlingshuset (Folkets Hus). Snogebæk Fællesanliggender opererer heller ikke med egentlig medlemskab idet alle inden for bygrænsen er fødte medlemmer af forening. Dette giver også denne gruppe et demokratisk under-skud. Efter Snogebækgruppens opfattelse er det også et problem at Fællesanliggender kun tegner Snogebæk by. Det er ikke en sogneforening i stil med flere af de andre bornholmske borgerforeninger. Tidligere har Snogebæk Fællesanliggender været aktive i forbindelse med høring om lokalplaner etc., men efterhånden er deres aktiviteter koncentreret om Folkets Hus.

Gruppen har selv taget kontakt til andre idrætscentre andre steder i landet for at høre om deres erfaringer. Disse kontakter er etableret uden ekstern hjælp. Specielt lederen fra et af disse centre (Vildbjerg Fritidscenter) fungerer som sparringspartner for gruppen. Lokal og anlægsfonden fungerer også som sparringspartner for gruppen.

Snogebæk Fællesanliggender har fra starten set med nogen nervøsitet på Snogebækgruppens arbejde. Nogle af medlemmerne er endog meget skeptiske over for gruppens arbejde. Snogebæk Fællesanliggender er i større udstrækning end Snogebækgruppen tegnet af gruppens ældre medborgere. Snogebækgruppen medgiver at de ikke har inviteret til dialog med Fællesanliggender. Gruppen ønsker at være længere med deres planer før de præsenterer dem for lokalområdets øvrige foreninger.

Gruppen mener at de fællesaktiviteter der foregår omkring Folkets Hus i større udstrækning er aktiviteter for bestyrelsens medlemmer end det er fællesaktiviteter for byens borgere. Aktiviteterne i Folkets Hus retter sig mod kommunens ældre befolkning.

Gruppen har ikke gjort noget for at etablere et samarbejde med de øvrige borgerforeninger og lokalgrupper på Bornholm. Måske delvis fordi gruppen er ustruktureret og ikke organiseret som en traditionel borgerforening.

Samarbejde med kommunen:

Kommunen har bl.a. været behjælpelig med at fremskaffe oplysninger om mulighederne for at få finansieret en del af gruppens aktiviteter igennem Indenrigsministeriets landdistriktspulje. Det er dog gruppens opfattelse at de nok under alle omstændigheder ville havde søgt Indenrigsministeriet om midler idet ministeriet selv har været meget aktiv i markedsføringen af ordningen.

Kontakt med embedsfolk i kommunen fungerer upåklageligt. Kommunen har selv taget initiativ (1998) til møder med *borgerforeninger* i landdistrikterne.

Nexø Kommune (Børne- og kulturudvalget) har selv opfordret Snogebæk til at etablere børnepasnings- og klubtilbud for de lidt større skolebørn. Kommunen giver et årligt

tilskud på 50.000 kr., så er det op til den integrerede institution og forældrekræden selv at etablere en pasningsordning inden for disse rammer.

Gruppen mener at de har fået den rådgivning og bistand fra kommunen som de med rimelighed har kunnet forvente. I starten var det gruppens indtryk at kommunen opfattede gruppen *som en pestilens*. Gruppens første udkast til nedlæggelse af Bodilsker Skole og eventuel etablering af privatskole i Snogebæk bragte endvidere gruppen på konfliktkurs med folkeskolelærerne.

De senere overvejelser omkring etablering af andelsboliger har dog på både politisk - og embedsmandsniveau fuldt ud været støttet af kommunen.

En lakmusprøve på kommunens villighed til samarbejde bliver dog (igen efter gruppens vurdering) om de vil dække en del af de kommende udgifter til forprojektering af DueoddeCentret.

Kommunernes prioritering af ressourcer:

Skoleområdet samt ældreområdet er nok så lovbundet at der i virkeligheden slet ikke er nogen kompetence at uddelegere til et lokalråd. Kommunernes råderum er i mange tilfælde så begrænset at der ikke engang er noget ansvar at uddelegere til et eventuelt lokalråd.

Gruppen mener at kommunerne på Bornholm giver mindre til kultur- og fritidsområdet end andre steder i landet. Dog medgiver de at det kan være svært at sammenligne kommunale budgetter og regnskaber. Eksempelvis foregår mange af aktiviteterne på Bornholm i foreningsejede lokaler hvor man andre steder har rent kommunalt finansierede aktiviteter.

Gruppen mener at centralisering af funktioner, eksempelvis på idrætsområdet, vil føre til et faldende antal aktive medlemmer. I dag er der ca. 4.000 aktive idrætsmedlemmer i Nexø Kommune. Såfremt aktiviteten koncentrerer sig i Nexø, vil det medføre faldende engagement - og dermed faldende udvikling i yderområderne.

Visse områder (eksempelvis Svaneke) har været særlig gode til at tiltrække og fastholde offentlige serviceydelser hvilket i en vis udstrækning sker på bekostning af de øvrige lokalsamfund i kommunen.

Kommunens mulighed for at understøtte de lokale grupper:

Gruppen mener at kommunen bør prioritere sin støtte til lokale borgergrupper ud fra hvor der for øjeblikket er initiativ og engagement. Såfremt der ikke findes ildsjæle med visionære ideer, kommer der alligevel ikke noget ud af at støtte gruppen. Kommunalpolitikere skal opleve et engageret modspil, ellers mister de også interessen for det pågældende lokalområde. Gruppen understreger dog at kommunen har et væsentligt medansvar for at sikre de enkelte lokalområders *mulighed* for at overleve. Denne mulighed påvirkes kraftigt af kommunens beslutning om at placere forskellige offentlige serviceydelser (skole, sundhedscenter eller børneinstitution) ude omkring i lokalområderne.

7. Diskussion af overordnet politik for landdistrikter på Bornholm

Gruppen mener (selvfølgelig) at det var en fejl ikke at nedlægge Bodilsker Skole mens tid var og samtidig opføre en ny skole i Snogebæk. Såfremt vi er på vej mod én kommune på Bornholm, vil det politisk være langt lettere at nedlægge en skole i et tyndt-befolket område end i et meget aktivt lokalsamfund. Derfor risikerer hele den sydlige del af Nexø Kommune at komme til at stå uden skole i forbindelse med en kommunesammenlægning.

Kommunestrukturen:

TA er af den opfattelse at sammenlægning til en kommune på Bornholm vil være et stort plus for de små lokalsamfund. Det vil være lettere at samarbejde med en større kommune end med *naboen* (Nexø) der på mange måder opfatter Snogebæk som en konkurrent.

En stor kommune vil slet ikke have ressourcer til at blande sig i de samme detaljer som dagens småkommuner har.

Gruppen ser også meget gerne at der bliver uddelegeret økonomiske ressourcer og kompetence til lokalråd. Kultur- og fritidsområdet er efter gruppens mening det mest oplagte sted at foretage en uddelegering. Gruppen ser dog den risiko ved en sådan konstruktion at visse lokalområder vil kunne blive glemt. Gruppen er ikke bange for at miste det nødvendige gensidige tillidsforhold til kommunen ved en sammenlægning.

Listed Borgerforening

Referat af interview den 27. april 1999.

Interviewpersoner:

Henrik Grove (HG)

Ib Jensen (IJ)

Interviewere:

Anders Hedetoft (AH)

Jesper Manniche (JM).

1. Kort beskrivelse af borgerinitiativet og dets historiske baggrund

Listed Borgerforening blev dannet i 1997 på baggrund af en erkendelse af, at der var behov for nye initiativer som ikke med rette kunne henføres til hverken havne- eller idrætsforeningsopgaver såfremt samfundet ikke skulle sygne hen, og fordi man lokalt mente at en borgerforening i en række sager stod bedre rustet ikke mindst over for de offentlige myndigheder.

Tidligere var Listed som flere andre bornholmske lokalsamfund i meget høj grad afhængig af landbrug og fiskeri, men efterhånden som aktiviteten i disse erhverv er gået ned, er en stor del af livsgrundlaget for Listed også forsvundet. Nedgangen i fiskeriet har krævet nye lokale tiltag for at undgå at havnen skulle drosle aktivitetsniveauet ned. Havnen har, bortset fra det katastrofale år 1993, kørt med pænt overskud i alle årene, og havnen har også formået at foretage fornuftige investeringer i fremtiden, såsom gode bade- og vaskefaciliteter for lystsejlere og fornuftige rampeforhold for trollingbåde. Havnen har således formået at opretholde aktivitetsniveauet i modsætning til flere andre havne på Bornholm.

En gruppe af lokale erkendte dog at nogen måtte gøre noget for at skabe nye aktiviteter i byen. Gruppen ønskede ikke at Listed i al for høj grad skulle basere sin eksistens på turisme idet dette ville skabe en kulissey uden et naturligt liv.

Rent historisk har der altid været et vist modsætningsforhold mellem Svaneke og Listed, og specielt de ældre Listedborgere er meget opmærksomme på at Svaneke og Svanekeborgerne ikke tiltager sig kompetence på Listeds vegne.

2. Lokal forankring

Der er 186 medlemmer i borgerforeningen (ud af 225 mulige) hvilket giver en medlemstilslutning på over 80 pct. De potentielle medlemmer omfatter alle beboere og ejere af ejendomme i Listed by.

Medlemmerne er relativt aktive og møder gerne op til foreningens forskellige møder. På det sidste møde var 80-90 medlemmer mødt op. Der gennemføres som regel et til to møder om året

Gruppens bestyrelse vælges på en generalforsamling. Det tillægges meget stor betydning at bestyrelsen er så bredt sammensat som muligt således at de forskellige interes-

ser i byen bliver repræsenteret på bedst mulige måde. Bestyrelsen skal både repræsentere de to køn, forskellige generationer, forskellige sociale baggrunde og forskellig erhvervsinteresser. Derudover er det efter bestyrelsens opfattelse væsentligt at den omfatter både tilflyttere og *rigtige* Listedboere.

At bestyrelsen omfatter personer med et bredt socialt netværk, med en *samlet* evne til at snakke med mange forskellige personer opfattes som et væsentligt aktiv og som en af forklaringerne på gruppens hidtidige succes.

Gruppen opfatter at lokalbefolkningen er begejstret og engageret i borgerforeningens arbejde. Dette gør det helt sikkert nemmere at sidde i foreningens bestyrelse, og uden dette omfattede engagement var mange af de nuværende aktiviteter helt sikkert ikke blevet igangsat.

En stor del af borgerforeningens arbejde er præget af de lokale (oprindelige) Listedborgeres idéer og visioner, men de nye (tilflytterne) virker som de katalysatorer der får tingene til at ske. Tilflytterne i bestyrelsen er dem der har værktøjet til at få tingene til at ske, og dette supplerer på glimrende vis de oprindelige Listedboeres ideer og visioner.

Listed er slet ikke på samme måde som Svaneke præget af tilflyttere, og derfor er ideerne i Listed Borgerforening i langt højere grad lokalt forankret. Gruppen mener dog, dels på baggrund af egne erfaringer, dels på baggrund af andre aktiviteter rundt om på øen at det relativt ofte er tilflytterne der tager initiativ til nye aktiviteter. Bornholmerne er generelt mere tilbageholdne og måske også lidt skeptiske over for nye tiltag.

3. Gruppens organisering

Borgerforeningen er en traditionel foreningsorganiseret gruppe.

Derudover gik de syv daværende medlemmer af bestyrelsen på et tidspunkt *uden for sig selv* og etablerede et anpartsselskab som overtog (købte) Købmandsgården (se endvidere pkt. 4).

Alle aktiviteter der ikke kræver et finansielt engagement kører i foreningens regi mens alle kapitalkrævende aktiviteter gennemføres af anpartsselskabet. Endnu er der et stort personsammenfald mellem foreningens og selskabets bestyrelser, men sådan behøver det ikke at blive ved at være. Bestyrelsesmøder i de to organisationer gennemføres som regel i forlængelse af hinanden.

Information fra bestyrelse til medlemmer sker dels via borgermøder dels via opslag i et udhængsskab der jævnligt frekventeres af byens borgere.

Det er den nuværende kreds af bestyrelsesmedlemmer der bærer borgerforeningens arbejde. Hvis denne personkreds ikke var der, ville der - lige nu - ikke ske så meget. Derfor er gruppen afhængig af en række specifikke personers indsats. De to interviewede (HG og IJ) opfatter sig ikke som gruppens ildsjæle, men måske nærmere som gruppens *filtre* eller *organisatorer*. De er dem som bestyrelsens ildsjæle kan bruge til *at spille bold op ad*. Ildsjælens ideer og visioner kan afprøves og struktureres inden

for gruppen således at man langt mere velovervejede kan henvende sig til de offentlige instanser eller andre interessenter som man af den ene eller anden årsag ønsker at påvirke. At der er begge persontyper (ildsjæle og administratorer) i en borgerforening, opfattes som en faktor af betydning for gruppens succesmulighed.

Gruppen mener at det er vigtigt at bestyrelsen ikke vedtægtsmæssigt eller på anden måde formelt er hængt op på bestemte aktiviteter eller en bestemt mødeaktivitet. Aktiviteter og møder skal kunne gennemføres efter behov

4. Konkret gennemførte aktiviteter og resultater

Der har i de to første år af foreningens levetid været et meget højt aktivitetsniveau. På disse to år har der været afholdt 36 bestyrelsesmøder.

Efter at borgerforeningen i 1997 havde været med til at sikre driften af havnen, var næste projekt at sikre den fortsatte drift af byens købmandsgård. I tilknytning til Købmandsgården er etableret cafe og guldsmedje som drives fuldkommen på privat initiativ og for egen risiko for den nye ejer.

I realiteten var det ikke borgerforeningen, men de syv medlemmer af bestyrelsen der personligt gik ind og købte Købmandsgården. En lokal beboer var villig til at stille en personlig kaution på 800.000 kr. Dette var nok til at anpartsselskabet kunne erhverve Købmandsgården og finansiere købet på tilfredsstillende vilkår.

Herefter dukkede der en mand op med *en skotøjsæske fyldt med penge* der ønskede at erhverve gården, og anpartsselskabet kunne derfor sælge ejendommen til vedkommende med fortjeneste.

På borgerforeningens initiativ har amtet og Nexø Kommune gennemført naturpleje på nogle relativt store arealer i umiddelbar tilknytning til Listed. Borgerforeningen har også, som så mange andre borgerforeninger, fået gennemført trafikregulering i området.

Betingelser for succes for en borgergruppe:

Det er vigtigt at gruppen favner kulturelt bredt. Selvom en gruppe mennesker får de samme informationer, opfatter de situationen vidt forskelligt alene på grund af forskellig social og kulturel baggrund. Borgerforeningens aktive medlemmer skal kunne kommunikere på tværs af disse grænser og opfange hvornår man opfatter tingene så forskelligt at man kun er nået til tilsyneladende enighed. De situationer hvor man *tror* man er enige, og hvor der efterfølgende viser sig en grundlæggende uenighed, er ødelæggende for enhver form for samarbejde.

En anden succesfaktor er et bredt socialt netværk, både internt i lokalsamfundet og eksternt i relation til de interessenter man ønsker at påvirke.

Succesoplevelser eller succeshistorier udgør endvidere et godt udgangspunkt for det næste projekt. Den omstændighed at gruppen havde succes med erhvervelse og afhændelse af Købmandsgården på trods af række advarsler fra velmenende personer

har gjort det langt nemmere at argumentere for de næste projekter. Gruppen har sådan set opnået en goodwill som den nu begynder at trække på.

Almindelig høflighed er også et godt udgangspunkt for etablering af interne og eksterne samarbejdsrelationer. Hellere takke for den hjælp man *har* fået af eksempelvis en offentlig myndighed end brokke sig over den hjælp man ikke har fået. Selvom man har at gøre med offentlige instanser skal det erindres at det er personer med et almindeligt menneskeligt reaktionsmønster der sidder i den anden ende. Det gælder om at bygge *tillidsforhold* op - både internt i relation til lokalområdets borgere og eksternt i relation til eksterne interessenter. Kommer man på den ene eller anden måde til at svigte en anden persons tillid, og det vil man undertiden komme til ved et uheld, gælder det om hurtigt at arbejde på at genoprette tillidsforholdet.

Det gælder også om at handle offensivt hvis man ønsker at få indflydelse. Man skal passe på ikke hele tiden at halte bagefter udviklingen og kæmpe for bevarelse af en struktur som tiden alligevel er løbet fra. Begynder der først at være stilstand eller tilbagegang i et område, bliver udviklingen nærmest selvforstærkende med afvikling af den ene funktion efter den anden. Der skal handling til. Nye aktiviteter der kan sikre eksistensgrundlaget for de funktioner der allerede findes i lokalområdet.

5. Planlagte aktiviteter

Borgerforeningen har udarbejdet en overordnet plan (vision) for udviklingen af Listed (*Listed mod år 2010*). De vil gerne i en vis udstrækning trække dagturister til byen, men det må ikke blive sådan at turisme *æder byen op*. At der er turister i Listed er dog altafgørende for at det fortsat kan lade sig gøre at drive Købmandsgården, og dette er gruppen fuldt ud bevidst om.

Gruppen har også et ønske om at sikre en vis form for bybevaring, men byen må ikke udvikle sig til et museum. Folk skal også kunne leve et normalt liv i byen samtidig med at man i lidt større udstrækning tager æstetiske hensyn. Her er meningene dog noget delte i byen, og derfor ønsker gruppen indtil videre ikke at engagere sig for stærkt i denne diskussion.

Visionen for Listed er at det ikke udelukkende udvikler sig til et turist- eller bosted. Der skal også være plads til en vis erhvervsmæssig aktivitet. Simpelthen for at skabe *liv* i lokalsamfundet. Gruppen er dog fuldt ud klar over at man ikke kan skabe lokale arbejdspladser til alle Listeds borgere, og at byen på denne måde overvejende vil være et bosted. Dette skal dog ikke hindre at man udnytter de muligheder der er for at skabe nogen lokale arbejdspladser. Men man vil ikke have arbejdspladser *for enhver pris*. En fabrik placeret på en mark uden for byen skaber arbejdspladser, men giver jo ikke liv i byen. Det skal være arbejdspladser der i en eller anden udstrækning kan passes ind i de eksisterende rammer, eksempelvis omkring havnen.

Den fortjeneste (1/4 mio. kr.) anpartsselskabet opnåede ved salg af Købmandsgården planlægges investeret i en ny aktivitet - nemlig et honningkagebageri.

Dette initiativ baseres på aktiv medvirken fra personer med den nødvendige bagerifaglige ekspertise. Gruppen har også tilsagn fra faglærte bagere der vil kunne varetage

den daglige drift. Produktionen skal baseres på originale opskrifter, og initiativtagerne er overbevist om at de kan etablere en konkurrencedygtig nicheproduktion. Produktionen er med betydelig succes blevet afprøvet på andre bagerier, og der er også skaffet aftale om markedsføring/salg af en del af det fremtidige produkt. Prismæssigt mener gruppen også at produktet vil kunne tilbydes på et realistisk niveau.

Honningkagebageriet skal sandsynligvis etableres i et gammelt silderøgeri i Listed, og gruppen regner med at produktet kan tilbydes første gang i foråret 2000.

Anpartsselskabet skal erhverve bygningen og bekoste renovering og ombygning. Anpartsselskabet skal også stå for den efterfølgende drift, og det er gruppens mål at selskabet kan tjene penge ved produktionen som så kan investeres i nye aktiviteter til gavn for Listed. Efter en vis produktionstid skal bageriet sandsynligvis sælges, og kapitalen geninvesteres i nye aktiviteter.

Finansiering af projektet er næsten på plads. Det har gjort hele processen meget nemmere end sædvanligt at anpartsselskabet har kunnet stille med en egenkapital af en vis størrelse. Der er også søgt om medfinansiering fra LEADER-programmet, og foreløbig har projektet fået en positiv indstilling fra Strukturudvalget. Dernæst er der mulighed for lån på favorable vilkår fra Erhvervsfonden.

Gruppen har også mere løse planer om på et senere tidspunkt at genetablere et røgeri i Listed. Ideen er at folk skal kunne købe gammeldags røgede sild i Listed.

Kan det lykkes at trække flere trollingfiskere til Listed, ser gruppen også meget en sådan udvikling. Trollingfiskere er en potentiel kundegruppe til Købmandsgården, og derved ville de to kunne understøtte hinanden.

Endelig har gruppen også en idé om at etablere almennyttige boliger i Listed. Formålet er at sikre de ældre i Listed mulighed for sælge deres nuværende (store) ejerboliger og flytte til en mere overskuelig lejebolig. Derved kan man undgå at den eksisterende boligmasse bliver slidt ned og forfalder fordi beboerne ikke længere overkommer at vedligeholde husene, men samtidig ikke ønsker at flytte bort fra lokalområdet. Flytter de ældre ud af ejerboligerne på et tidligere tidspunkt end i dag, bliver det nemmere for de unge at overtage ejendommene (ikke så store renoveringsudgifter), og derved bliver det forhåbentligt lettere at tiltrække tilflyttere. Gruppens indsats går foreløbig mest ud på at overbevise Nexø Kommune og boligselskabet om det fornuftige i at placere almennyttige boliger i Listed.

Selvom der er mange idéer til fremtidige projekter, lægger gruppen vægt på at det kommer til at foregå i et afstemt tempo. Der skal også være ressourcer til at følge op og sikre den nødvendige indkøring af projekterne. I første omgang koncentrerer kræfterne om etablering af honningkagebageriet. Først når dette projekt er på skinner, ønsker man at engagere sig helhjertet i nye projekter.

6. Samarbejdsrelationer og netværker, herunder samarbejde med kommune

Listed har også sin egen idrætsforening, og der er et upåklageligt forhold mellem de to foreninger.

I forbindelse med den planlagte etablering af et honningkagebageri har gruppen trukket på bistand fra både Erhvervsrådet og LUIC. Gruppen har været meget tilfreds med den rådgivning de har modtaget fra disse to institutioner.

Gruppen er desuden meget tilfreds med samarbejdet med både kommune og amt. Specielt opfatter de det som et plus at de direkte har fået hjælp af offentlige myndigheder til at gennemføre specielle aktiviteter. Myndighederne har ikke blot påtaget sig den sædvanlige sagsbehandlende rolle, men er gået ind som aktive sparringspartnere. Nexø Kommune (specielt Teknisk Forvaltning) opfattes som meget lydhør over for initiativer ude i lokalområderne.

Borgerforeningen er med i den landsdækkende organisation *Landsbyer i Danmark*, men der er tale om et ret passivt medlemskab hvor man kun gør brug af de informationer man får gennem foreningen. Borgerforeningen er også repræsenteret i det bornholmske forum af borgerforeninger, men egentlig kunne foreningen godt tænke sig et mere forpligtende samarbejde sådan at man kunne undgå at konkurrere om de samme ressourcer. Et sådant samarbejde skal dog i givet fald være kommunalt orienteret. Endnu har der dog ikke været ressourcer til at tage initiativ til etablering af et sådant samarbejde.

7. Diskussion af overordnet politik for landdistrikter på Bornholm

Med hensyn til borgerforeningernes stilling ved en eventuel kommunesammenlægning er meningene i foreningen delte. Der argumenteres både for og imod lokalgruppernes fordel ved en kommunesammenlægning.

De politiske vinde der for øjeblikket blæser (med hensyn til større involvering af civilsamfundet), er til stor fordel for borgerforeninger og andre former for græsrodsorganisationer. Det politiske system er blevet opmærksom på de hidtil skjulte ressourcer der ligger gemt ved en stærkere involvering af forskellige lokale grupper.

Tendensen til øget opmærksomhed på lokalområder og til i større udstrækning at engagere civilsamfundet er ikke ubetinget en fordel for alle lokale borgerforeninger. Med øget uddelegering af kompetence til lokalområder bliver det jo vigtigere og vigtigere at kunne påkalde sig både politisk og anden form for opmærksomhed. De områder der ikke er lokalt organiseret, eller som er fokuseret på en enkelt sag (typisk noget der skal væk, eller noget der skal bevares), har ikke den nødvendige gennemslagskraft og risikerer at blive klemt i den fremtidige udvikling.

Sorthat-Muleby Borgerforening

Referat af interview den 4. maj 1999.

Interviewperson:

Ulla Pedersen (UP)

Interviewere:

Anders Hedetoft (AH)

Jesper Manniche (JM).

1. Kort beskrivelse af borgerinitiativet og dets historiske baggrund

Foreningen blev dannet i 1984. Anledningen var som så mange andre steder, negativ i den forstand at den startede pga. utilfredshed mod planer om at lægge en losseplads her. Formålet var at få et samlet talerør for vores protest. Protesten *lykkedes*, men siden har foreningen fundet et nyt ståsted og et andet leje (ikke længere *protestbevægelse*, men en aktiv borgerforening). Det skyldes også at kommunen har ændret kurs i retning af aktivt at inddrage lokale borgerforeninger i deres planlægning.

Foreningens formål (ifølge vedtægter) er at varetage medlemmernes interesser som borgere og erhvervsdrivende i Hasle Kommune.

2. Lokal forankring

Sorthat-Muleby (selve byen og de nærmest liggende gårde og huse udenfor) definerer sig som sit eget lokalsamfund, men vi hører til Nyker sogn og Hasle skoledistrikt (indtil for et par siden hørte vi til Nyker), postnummeret er Rønne, og læge kan vi vælge i enten Hasle, Rønne eller Klemensker. Vi er derfor lidt vores egne og har været vant til at blive flyttet lidt rundt med (f.eks. i forbindelse med skoledistrikter). Vi har historisk været de fattige strandbønder der kom op til de rige bønder i Nyker for at gå i skole. Den skelnen har stadig betydning i forbindelse med debat om skoledistrikter - de ældre herude ønsker ikke at høre sammen med Nyker.

Der har været fisket fra stranden meget langt tilbage i historien, og helt op til vore dage har man været såkaldte strandbønder der kombinerede landbrug og fiskeri. Der har været kulbrydning i området siden 1600-tallet. Det er det eneste sted i landet man har brudt kul, det er både foregået fra åbne brud og fra mineskakter. Det gjorde man også under både første og anden verdenskrig. Senere begyndte man lergravning og anlagde Hasle Klinkefabrik hvortil der blev bygget nogle boliger til arbejderne. For 20-30 år siden startede man en betonvirksomhed som stadig er her. Nogenlunde samtidig udstykkede kommunen en masse villagrunde, og dermed kom byen til at se ud som den gør i dag.

Vi har en af kommunens fire børnehaver her hvor de fleste lokale børn går, men der går også børn fra andre lokalområder i kommunen fordi der er lavet aftale mellem børnehaverne så de har forskellige åbningstider for bedre at kunne tilfredsstille forældrenes pasningsbehov.

P.t. er 85 husstande ud af i alt 265 medlemmer af foreningen. Husstandskontingent koster 60 kr., for pensionister 30 kr. Medlemmerne er et bredt udsnit (unge og gamle)

af lokale borgere. Ældre er især interesseret i lokalhistorie, yngre børnefamilier især i sager vedr. trafiksikkerhed o.l.

Udviklingen i området går lidt op og ned. Der har været nogle år hvor der ikke er sket så meget, men i disse år er der ved at ske en udskiftning. Der kommer unge børnefamilier til, og nogle af de ældre dør, og de nye tilflyttere er ret bevidste om hvorfor de flytter til og er interesserede i at deltage i lokale aktiviteter. Det er både folk ovrefra og fra det øvrige Bornholm.

Naturområderne, skov og strand, er meget vigtige for beboerne her. Folk bruger området meget.

Vi ville måske nok kunne undvære det beboerhus vi prøver at få, men købmanden er meget vigtig for de ældres mulighed for at bo her.

Den lokale virksomhed, PL Beton, har ikke den store betydning for byens liv, men den er medlem af foreningen, og vi har taget hensyn til deres lastbiltransport i forbindelse med etableringen af en byport med hastighedsnedsættelse. Den trækker især arbejdskraft til andre steder fra. De fleste her arbejder andre steder på Bornholm.

Foreningen har betydet en del for at lokalområdet er placeret på landkortet i kommunen, og at der stadig sker noget i området. Hvis vi ikke for år tilbage var begyndt at *råde op* over for kommunen, havde der nok ikke været nogle kommunale investeringer her de sidste år.

3. Gruppens organisering

Vi har generalforsamling en gang om året. Indbydelsen husstandsomdeler bestyrelsen sammen med en beretning (vores *pralebrev*) om det forløbne år og om planlagte aktiviteter i det kommende. Alle må komme til generalforsamlingen, men kun medlemmer må deltage i evt. afstemninger. Bestyrelsen inddrager ikke borgerne hver gang der er en henvendelse fra kommunen. Vi er valgt til at repræsentere borgerne, og hvis de er utilfredse, kan de vælge nogle andre på generalforsamlingen. Vi bruger også meget pressen til at informere lokalbefolkningen om vores aktiviteter. I enkelte tilfælde er udvalgte mindre grupper af borgere indbudt til møde med information om og diskussion af specifikke sager. På generalforsamlingen kommer som regel ca. 30-40 stykker (ganske fint), og bestyrelsen forsøger da også at lokke folk til med en relevant film, lysbilleder, foredrag e.l.

I bestyrelsen sidder fem medlemmer, og de to suppleanter deltager også. Bestyrelsen tegner i vid udstrækning foreningen. Der er dog også nogle andre der ikke er i bestyrelsen, som f.eks. deltager i to borgergrupper (græsrodsgrupper) på kommuneniveau som er dannet af enkeltpersoner på tværs af kommunen, og hvis aktiviteter ligger uden for borgerforeningernes regi. Det drejer sig om en studiegruppe om kommunens skole-distrikter som arbejder med et udkast til en ny struktur for at være lidt på forkant med udviklingen, og for at kommunen ikke skal bestemme det hele hen over hovedet på os ligesom de gjorde tidligere, er der dannet en lignende studiegruppe om kommunens ældrepleje. Vi kan ikke kun være os selv, vi er nødt til at være med i lidt større diskussioner.

Den nuværende bestyrelse har siddet i flere år - der er ikke den store udskiftning. De fleste af os er tilflyttere fra det øvrige Bornholm (villaudbygningen i 1970'erne).

4. Konkret gennemførte aktiviteter og resultater

Vi har en dag om året hvor vi i fællesskab renser vores strandområde. Det er en stor succes, mange deltager, og bagefter giver foreningen grillpølser og en bajer.

Vi er meget interesserede i vores lokalområdes historie som er meget spændende. Og i at lære vores børn og unge og nye tilflytterne om det sted de bor - at det ikke bare er en vej og nogle huse. Vi skal have fat i de gamle mennesker som ved noget om det nu inden de dør. For 10 år siden lavede det gamle TV-Bornholm en råfilm på fire timer med folk fra området der havde deltaget i kulbrydning under første og anden verdenskrig. Vi har søgt penge og nu fået 1.000 kr. (slet ikke nok) af kommunen til at redigere filmen, en lokal skolemand er p.t. ved at redigere den ned til ½ times varighed. Men kun en ud af de fire interviewede på filmen lever i dag.

Vi laver foredrag, vi har f.eks. arrangeret en række *nostalgiaftener*, hvor museumsfolk, en arkæolog, en fra Forsvarsmuseet og andre kommer og fortæller om områdets lokalhistorie o.l.

Hvis der er lokale projekter vi ønsker at få gang i, inviterer vi folk til at fortælle om det, f.eks. har vores borgmester været ude og fortælle om planerne med Det maritime Hasle (en kyststi fra Sorthat-Muleby til Vang) hvor en række gamle værker og bygninger på ruten af historisk betydning skal istandsættes (vi har tilbudt kommunen selv at renovere en gammel fiskerhytte).

Vores foredrag, møder og arrangementer foregår i Aktivitetsklubbens lokale. Aktivitetsklubben er en lille forening for både unge og gamle som arrangerer gymnastik, cykelture, kortspilafstener, diskotek for børn og unge, hyggeaftener med musik og sang, fællesspisning o.l. Typen af aktiviteter skifter over tiden alt efter hvad folk har lyst til. De lejer Missionsforeningen i Rønnes hus i Sorthat-Muleby for 40.000 kr. om året, og får tilskud fra kommunen (folkeoplysning) fordi deres aktiviteter er baseret på at folk melder sig til en aktivitet og betaler et vist beløb selv. Vi laver enkelte fællesarrangementer (juletræsfest, foredrag f.eks.) og holder nogle fællesmøder. Vi lejer huset for 500 kr.

5. Planlagte aktiviteter

Vi arbejder p.t. med at lave en informationsfolder på 20-30 sider hvor vi præsenterer de to lokale foreninger, Borgerforeningen og Aktivitetsklubben, og deres aktiviteter, fortæller om områdets lokalhistorie (fund fra stenalderen, om det gamle fiskeri, kulbrydningen, om den lokale natur, fauna og flora osv.) og også giver en masse informationer om lokalområdet, f.eks. fortæller præsten om kirkens aktiviteter. Den skal husstandsomdeles når den er færdig. Skal også bruges til tilflyttere, og meningen er at den f.eks. skal ligge hos ejendomsmæglere, og at kommunen skal sende den ud sammen med en informationsmappe til tilflyttere. Aftale med Hakon Holm om at han skal skaffe annoncører og trykke den mod at få overskuddet.

Vi skal til at renovere vores gamle Kystbatteri og vores skanse, bl.a. skal vi have en gammel oprindelig kanon fra Tøjhusmuseet op at stå. Vi har ved at blive ved med at kontakte amtet overtalt dem til at få gang i genopbygningen af skansen selvom det ellers ikke lå øverst på deres ønskeliste. Det er den eneste måde at få ting til at ske.

Det ovennævnte fiskerhytteprojekt består i at lave et lille museum med redskaber fra den lokale kulbrydning.

Aktivitetsklubbens hus er i meget dårlig vedligeholdelsesstand, og de få der driver klubben, er ved at gå i stå fordi de må bruge deres kræfter på vedligeholdelse. Derfor er der arbejde i gang for at få lavet et medborgerhus i byen, som ud over at have funktion som medborgerhus og hjemsted for Aktivitetsklubbens aktiviteter også skal være børnehave. Idéen stammer fra vores borgmester. Udgangspunktet er et meget stort kommunalt behov for at få en ny og større børnehave, og ved at kombinere en ny børnehave med et medborgerhus kan andre finansieringskilder (herunder EU) ansøges. Vi har fået lovning på 225.000 kr. gennem en særlig EU-pulje til landdistriktudvikling (med stor hjælp fra Hans Jørgen Jensen, LUIC), vi har søgt om ca. 1 mio. kr. i Lokal- og Anlægsfonden, 300.000 kr. i Indenrigsministeriets Landdistriktspulje, samt diverse andre fonde. Hasle Kommune har afsat 700.000 kr. til projektet som dog afhænger af om den øvrige finansiering falder på plads. Det er imidlertid et meget stort spørgsmål. Det har kørt i regi af en arbejdsgruppe med deltagelse fra borgerforeningen, aktivitetsklubben, kommunen (en forvaltningschef) og forældrebestyrelsen i børnehaven. Vores næstformand har været koordinator og har haft meget tæt kontakt med Lokal- og Anlægsfonden. De kommer på besøg her den 18. maj, men der er kommet ny medarbejder på projektet i den fond, og det har skabt visse problemer. Kommunen har heller ikke været særlig professionel i dette projekt. De tegninger og planer de i første omgang sendte over, var ikke gode nok, fik vi besked om, og kommunen måtte derfor på vores næstformands opfordring bevilge 20.000 kr. til at lave nogle nye.

Vi har aldrig tidligere været involveret i så store projekter som dette. Vi er nok lidt forsigtige herude og har ikke ellers de store ambitiøse projekter for området. Det kan være det er mere relevant andre steder. Men vi har ikke det store behov for at kaste os ud i store projekter, og vil gerne have beboernes udtrykkelige opbakning. Vi er ganske vist et lille samfund, men vi er ikke som så mange andre lokalsamfund et hensygnende landsbysamfund hvor den ene funktion og butik efter den anden lukker. Derfor er der ingen panik her over udviklingen. Vi skal nok klare os med de få ting vi har. Der er ikke så meget at tage fra os. Omvendt vil vi meget gerne høres og have indflydelse på vores lokalområde, f.eks. hvor vores børn går i skole.

6. Samarbejdsrelationer og netværker, herunder samarbejde med kommune

Kommunen bruger i høj grad de lokale borgerforeninger (vores, Nyker, Klemensker, Årsballe, Vang og Handelsstands- og Turistforeningerne i Hasle) som talerør for lokale ønsker ud fra devisen om at *har vi hørt borgerforeningerne, så har vi hørt borgerne*. Kommunen bruger os rigtig meget, vi får tilsendt en masse information (herunder budgetoplæg til høring), og vi deltager alle i faste møder med kommunen (formænd for økonomiudvalg og teknisk udvalg) to gange om året. Det ene i forbindelse med budgetlægning for det kommende år hvor de lokale foreninger fremlægger deres budgetønsker, og kommunen fortæller om deres prioriteringer og økonomiske muligheder.

Der er også mere uformel snak om hvad der foregår i de enkelte områder og om fælles aktiviteter, f.eks. om fejring af 50-året for befrielsen. Det foregår uden de store stridigheder mellem lokalforeningerne. Vi kan godt støtte hinanden. Alle borgerforeningerne bliver bedt om en gang om året at komme med prioriterede ønsker til nye budgetter. På den baggrund forhandler vi (hver for sig) med kommunen. Vi har også ud over disse fællesmøder for borgerforeningerne en meget tæt dialog med kommunen, især med Teknisk Forvaltning om lokale ønsker og behov som fortove og vejbelysning. Dialogen foregår både telefonisk og ved møder enten her eller på kommunen. Til sidste møde havde vi selv lavet en undersøgelse af de lokale skoleønsker som viste meget stor tilfredshed med at vi nu tilhører Hasle skoledistrikt, og som vi fik meget ros for i kommunen. Men netop debatten om skoledistrikter og skolenedlæggelser i kommunen er et eksempel på vigtigheden af at vi her i vores lokalområde selv søger indflydelse og markerer os i diskussionen hvis vi vil undgå at kommunen tager beslutninger hen over vores hoveder. Debatten er meget følelsesbetonet og præget af lokale ønsker og går især på hvor en nedjustering til et faldende børnetal skal ramme. Helt konkret har der været problemer på Nyker Skole (som kun har elever op til syvende klasse) med at de ikke har elever nok til den kommende syvende klasse. I den forbindelse har man for at redde Nyker Skole diskuteret at ændre skoledistrikterne så Sorthat-Muleby igen skal høre til Nyker i stedet for Hasle. Derfor lavede vi den omtalte undersøgelse, som viste at det vil vi ikke. Og derfor er vi med i den omtalte studiekreds om kommunens skolestruktur som er bredt sammensat og tænker lidt større end kun ud fra lokale hensyn, f.eks. også på kvalitet i undervisningen, og hvad vi egentlig vil med vores skoler. Tanken er at få dette studiekredsarbejde udvidet til at være ødækkende. Vores område viser jo at man godt kan fungere som lokalsamfund og komme hinanden ved selvom vi ikke har en skole som samlingspunkt. Det er nødvendigt at diskutere om og hvordan man kan skabe andre måder at mødes på og nye aktiviteter i stedet for kun at holde fast i sin skole. Mange diskuterer ud fra at lokalsamfundet vil dø uden skolen.

Den aktive måde kommunen bruger de lokale borgerforeninger har accelereret de sidste seks til syv år hvor der er begyndt at komme fokus på landdistrikterne, bl.a. fordi Indenrigsministeriet har haft en landdistriktpulje til fremme af nye aktiviteter.

Det er helt afgørende hvis man vil have noget igennem at man vedholdende gør sine ønsker og krav gældende, råber op, helst med én stemme, men også at man i praksis viser at man selv kan tage fat og lave nogle ting.

Vi samarbejder også meget fint med den lokale købmand: vi sætter vores plakater og informationer op hos ham, han er sponsor til vores juletræsarrangement, og vi har i fællesskab lavet planer for parkeringsrenovering foran butikken som kommunen har godtaget.

Jeg sidder i amtets strukturfondsudvalg som repræsentant for de bornholmske borgerforeninger (udpeget af disse). Udvalget beslutter hvordan amtets EU-midler (LEADER II, Mål 5b-midler, Interreg, PESCA) skal anvendes og tager stilling til diverse ansøgninger. Amtets internationale afdeling forhåndsbehandler og sorterer i ansøgningerne inden behandling i udvalget. Derfra indstilles til endelig national vedtagelse. Jeg ser det som min opgave at holde øje med at landdistrikterne ikke forbigås

og måske kunne overbevise andre medlemmer i udvalget om at et bestemt projekt bør støttes, f.eks. Listedgruppens projekt om en honningkagefabrik. De øvrige medlemmer i udvalget er amts- og viceamtsborgmestrene, de fem kommuneborgmestre, Arbejds-markedsrådet, Erhvervsrådet, erhvervsskolerne, KAD og Birger Rasmussen fra fiskeriet. Derfra og fra LUIC får jeg megen information om støttemuligheder. LUIC har f.eks. afholdt et seminar for bornholmske borgerforeninger hvor vi var i Sønderjylland en weekend og senere samledes en weekend på Bornholm. Det handlede bl.a. om hvordan man laver ansøgninger om støtte. Også de to nævnte græsrodsgrupper i kommunen om hhv. skoledistrikter og ældrepleje benytter Hans Jørgen Jensen flittigt og har fået midler til afholdelse af større debatter. Den funktion som Hans Jørgen Jensen har i LUIC er vigtig for os lokalsamfund, men der skal være hold i vores projekter, vi skal ikke bare lave dem for at få penge.

Derudover har vi f.eks. benyttet Barbara Ditlev, formand for landsforeningen af landsbysamfund. Hun har været inviteret til foredrag her, og derigennem får vi viden om hvad man gør andre steder.

7. Diskussion af overordnet politik for landdistrikter på Bornholm

Indenrigsministeriet fokuserer mest på landsbysamfundene i debatten om landdistrikter, og på Bornholm er der mange områder som Sorthat-Muleby der ikke hører til en landsby.

Hvis *En ø - en kommune* bliver til noget, og der i den forbindelse måske lægges visse beføjelser ud til de mindre lokalsamfund, kunne der være behov for en eller anden kommunal rådgivnings- og støttefunktion, a la LUIC's over for lokalsamfundene. I øjeblikket er der ikke længere end vi bare kan tage telefonen og snakke med kommunen, LUIC eller andre.

Helt personligt er det min holdning at vi skal have én kommune på Bornholm pga. de bedre muligheder for at lave en hensigtsmæssig skolestruktur, ældrepleje, børnepasning osv. Ting ville kunne planlægges lettere hvis der ikke hele tiden skal tages hensyn til kommunegrænser. Også fordele hvis ens børn kunne vælge den skole med det tilbud der passede dem bedst uanset hvor den ligger. Det ville give bedre og mere målrettede skoletilbud. Det ville ikke nødvendigvis betyde skolelukninger fordi den naturlige søgning til skolerne måske vil følge andre grænser end de nuværende kommunegrænser. Jeg føler ikke den frygt for større afstande som mange har, vi er stadig kun 44.000 mennesker, og heller ikke geografisk er vi sammenlignet med andre dele af landet noget stort område. Der vil være flere fordele end ulemper. Heller ikke mht. vores samarbejde med kommunen ser jeg de store problemer. De mennesker i kommunen som vi har kontakt til og samarbejde med, er flere gange blevet skiftet ud uden problemer. Der vil formodentlig blive lavet nogle satellitkontorer ude omkring på øen med generel borgerservice - alt kommer jo ikke til at ligge i Rønne. Sådan et borgerservicekontor har vi allerede i dag i Hasle. Det tager sig af hovedparten af de spørgsmål og opgaver som borgerne stiller i det daglige (skattekort, sygesikringbevis osv.).

Foreningen som sådan har ikke en officiel holdning til spørgsmålet fordi vi er upolitiske og ikke har spurgt alle de medlemmer som vi repræsenterer. Den overvejende holdning blandt de mere aktive i de bornholmske borgerforeninger er positiv i dag.

Det ytrede sig f.eks. på det sidste af de to debatmøder om spørgsmålet som de bornholmske borgerforeninger har afholdt. Der var sket et markant holdningsskifte fra det første møde to år tidligere. Skiftet skyldes nok især at man efterhånden kan se problemerne med kommunegrænser på skoleområdet, de evige og trættende debatter om skolelukninger og nye skoledistrikter. Men det kan være svært at forudse om der bliver færre skoler, og hvilke der skal lukkes fordi befolkningsprognoser er meget usikre.

Jeg tror det ville være sandsynligt at man i forbindelse med *en ø - en kommune* vil forsøge at uddelegere nogle opgaver til lokalområderne og måske vil give dem et budget at arbejde indenfor. Men man skal nok passe meget på. Lige så snart der kommer økonomi ind i billedet, bliver det noget helt andet. Så bliver vi pludselig som de gamle sogneråd der skal sidde og bestemme om den enkelte borger skal have hjælp. Den magt vil være farlig mange steder hvor man ikke kan styre det. Men på nogle områder var det måske relevant og en fordel at uddelegere noget kompetence til lokalområderne så de selv kunne tage deres beslutninger uden andres indblanding. Men ikke noget der involverer økonomi. Desuden er vi jo frivillige der ikke har ubegrænsede ressourcer. Så længe vi - som nu - bliver hørt af kommunen og aktivt inddraget i planerne, er der ikke hos os det store behov for større ændringer eller mere decentralisering. Måske ser det anderledes ud i andre lokalområder, f.eks. Pedersker hvor man har flere kræfter og måske godt mener at man kan løfte flere opgaver. Og desuden: der bliver jo ikke flere penge til lokalområderne end nu bare fordi man lægger opgaver ud til dem. Hvor skulle de komme fra? Velviljen er der jo allerede i kommunen, der er bare mange huller at fylde. Kommunen forsøger allerede i dag at spare penge, at inddrage frivillig arbejdskraft hvor de kan komme til det, som f.eks. med vores fiskerhus og strandrensning. Dem der råber højt og selv gør en indsats, får så noget igen. Dem der ikke gør det, får så ikke noget. Sådan er vilkårene bare.

Østermarie Borgerforening

Referat af interview den 4. maj 1999.

Interviewperson:

Niels Messersmidt (NM), formand

Interviewere:

Anders Hedetoft (AH)

Jesper Manniche (JM).

1. Kort beskrivelse af borgerinitiativet og dets historiske baggrund

Den nuværende Østermarie Borgerforening blev stiftet i 1990 (under navnet Østermarie Borgerforening af 1990). Anledningen var forslag om nedlæggelse af Østermarie posthus, amtets planer med omlægninger og regulering af veje, cykelstier, parkeringsforhold osv. i byen og behovet for i den sammenhæng at skabe et fælles tale- og forhandlingsorgan (en lokal platform) over for amtet hvilket vedtægterne for den gamle borgerforening ikke i tilstrækkelig grad gav mulighed for. Derudover var en nedadgående kurve for lokalområdet dengang med butikslukning, fraflytning, osv., og mange følte behov for at der måtte gøres noget aktivt for at vende udviklingen. I Østermarie har der været en borgerforening siden 1944. I 1990 da den nuværende borgerforening blev stiftet, eksisterede den gamle fra 1944 stadig, den fungerede ikke og var passiv. Initiativtagerne prøvede at få de gamle vedtægter udleveret, det lykkedes ikke, og man valgte derfor at udforme nye vedtægter og give foreningen et nyt navn. I 1998 blev den gamle borgerforening i Østermarie nedlagt. Østermarie Borgerforening af 1990 besluttede derefter at tage navnet Østermarie Borgerforening.

Foreningens formål er ifølge vedtægterne at *sikre borgerne i Østermarie by og sogn indflydelse på den almene udvikling*. Foreningen er upolitisk. Der er i dag små hundrede medlemmer af foreningen.

2. Lokal forankring

Om Østermarie by og sogn:

Sognet er gammelt, men byen er ret ny. Den er nærmest bygget op omkring en højskole anlagt omkring århundredeskiftet (den nuværende Brugsbygning).

Her bor mange ældre. Det lokale erhvervsliv er stadig præget af landbrug og skovbrug (fiskeriet har aldrig haft betydning her og heller ikke turisme), men ikke længere så mange folk i arbejde i disse erhverv og i deres serviceerhverv. Derfor en vis fraflytning og visse økonomiske problemer. Men ikke de samme store udsving over årene og sæsonerne som i de områder på Bornholm der er præget af fiskeri og turisme. Og også måske en mere klar lokal identitet end i f.eks. Gudhjem og Svaneke der ligger mere stille om vinteren. I dag arbejder de fleste uden for kommunen.

Bornholmere er meget familiemennesker, og i hvert fald uden for byen er der ikke meget nabokontakt. De fleste bornholmere er ikke vant til at arrangere møder, generalforsamlinger o.l., de synes ikke de kan magte det. Nogle få springer ud i det med begge ben, men mange holder sig tilbage. Det er meget naturligt når man ikke har prøvet *maskineriet* før og måske ikke har en uddannelse, men det er et problem når der skal re-

krutteres nye folk til bestyrelser o.l. Omvendt er der også ganske almindelige mennesker (landmænd o.l.) fra den gamle sognerådstitid som ikke nødvendigvis har en uddannelse, men som har indsigt i regler, lovgivning, det at lave vedtægter osv. De var f.eks. med til at lave vores vedtægter, og den slags mennesker er stadig med til at tegne foreningen og præge lokalområdet. Men de fleste almindelige mennesker passer deres arbejde og deres familieliv, og har ikke tid og lyst til at gå meget aktivt ind i lokalarbejde. Sådan vil det altid være, og derfor er det vigtigt at vi er aktive i borgerforeningen som jo er valgt til at repræsentere lokalsamfundet f.eks. i forhandlinger med kommune og amt. Det er ikke fordi folk er ligeglade. Der er ofte helt proppet med mere end 100 personer til vores borgermøder.

De *rigtige* bornholmere er noget skeptiske over for folk udefra, de er meget venlige, men holder en vis distance. Det er nok meget almindeligt i så små samfund som her på Bornholm.

Butikslivet er vigtigt for os (især de ældre) selvom folk ikke altid tænker på hvor sårbare vores butikker er i dag. Mange kører f.eks. til Rønne for at købe en billig kasse øl. Det er svært at drive små butikker i dag. Men når man har markedsøkonomi, så må man jo også acceptere at det er *hard business*. På nogle områder, f.eks. bilbranchen, kan erhvervsdrivende bedre dele markedet mellem sig på de forskellige bilmærker. Vi har en Mitsubishi-forhandler her som dækker hele øen.

Det er i nogen grad *Tordenskjolds soldater* der tegner det lokale foreningsliv. Der er flere gengangere blandt bestyrelsesposterne. NM har f.eks. flere bestyrelsesposter i lokale/bornholmske foreninger/grupper ud over borgerforeningen: Brugsforeningen, Konservativ Vælgerforening på Bornholm, idrætsforeningens forældre støttegruppe (selvom ikke selv børn), aktiv i den bornholmske del af Ingeniørforeningen, Østkraft.

Hotellet bruges ikke længere som hotel, men har en stor sal med plads til i hvert fald 100 personer, som der ind imellem er brug for i byen: Husmandsforeningen spiller teater en gang om året, der er private fester, flere større generalforsamlinger, borgermøder. Hvis det skulle bruges kommercielt som hotel, café eller andet, ville det kræve større investeringer, det kunne måske delvist gøres ved hjælp af *grønne* forsøgs- og investeringsmidler.

3. Gruppens organisering

Vi har en ganske almindelig bestyrelse med fem medlemmer. En af dem sidder også i menighedsrådet og en anden i pensionistforeningen.

Foreningen råder ikke over nogle aktiver (bygninger eller lignende) og er ikke involveret i større økonomiske transaktioner.

4. Konkret gennemførte aktiviteter og resultater

Foreningen stod for forhandlingerne med amtet i forbindelse med den ovennævnte vejregulering, vi fik f.eks. gennemført etablering af p-pladser foran butikker.

Vi har været aktive for at bevare en postkontorfunktion i byen. Vi holdt et stort borgermøde med kommune og postvæsenet da der var planer om at lukke det. Vi fik lavet en ordning så vores Brugsbutik overtog funktionen som postkontor.

Vi indkalder til borgermøde når vi synes der er brug for det, f.eks. når der er planer fra kommunens side om at lukke eller nedskære på de lokale institutioner, f.eks. biblioteket, skolen, hallen.

Hvis der er butikker eller andre virksomheder/funktioner (som postkontoret) der er ved at lukke, så går borgerforeningen ind og forsøger at finde en løsning, f.eks. at få andre til at overtage den. Men økonomien bag det kan vi jo ikke gøre noget ved. Bortset fra måske at udstede folkeaktier og overtage det på den måde. I min tid som formand har jeg dog kun været ude for tre butikslukninger. Den ene var en slags *blandet landhandel* med kiosk, legetøj, apotekervarer osv. hvor indehaveren ikke længere havde lyst til at drive den videre, og hvor den eneste interesserede køber som var en yngre mand ikke havde råd til at købe forretningen og huset. Den anden var en elinstallatørbutik som måtte lukke pga. for lille omsætning (vi har endnu en elinstallatørbutik i byen). Og endelig har vores cykelhandler måtte lukke. Den butik er dog blevet solgt, så der kommer en edb-butik.

Nu har vi så desværre også fået beskeden om at den lokale Unibank-filial lukker. Det vil blive et stort problem for især de mange ældre i byen som ikke har bil, og som ikke har (og vil have) Dankort, og som kun bruger en bank til at hæve penge i. Men også hvis man ønsker en lokal *markedsplads*, så er en bank vigtig. Det vil ikke være rigtigt at sige at vi føler os svigtet af banken i denne sag, men det er faldet mange for brystet at de har forklaret sig med at det faktisk var for at forbedre servicen til lokalområdet. Borgerforeningen og ikke mindst en række enkeltborgere der vil flytte deres penge til andre banker, forsøger at overtale disse til at lægge en filial i byen.

Vi har for nylig i samarbejde med idrætsforeningen lavet en større *informationsbog* om de lokale foreninger, aktiviteter, forretninger osv. til afløsning af en ældre udgave der blev lavet for ca. 10 år siden. Den er blevet husstandsomdelt og finansieret gennem annoncer.

For et par år siden arrangerede vi en slags ideudviklingsværksted i idrætshallen hvor vi havde inviteret en mand fra Teknologisk Institut til at lede det. Formålet var at få ideer til nye ting der kunne sættes i gang, at forsøge at trække nye folk til området og at vende udviklingen. Ca. 150 personer deltog, og en række ideer til nye aktiviteter blev formuleret, f.eks. forskønnelse af byen.

For godt to år siden uddelte amtet tre gange 5.000 kr. til udvalgte borgerforeninger på Bornholm til at udvikle og gennemføre forskellige projekter. Vores borgerforening fik penge til at videreudvikle nogle af ideerne på den smørrebrødsseddel med ideer som var fremkommet på vores ideudviklingsværksted, bl.a. et vinduesgalleri i en lokal butik.

I forbindelse med de aktuelle problemer med hallen (selvejende institution som kører med driftsunderskud på ca. 100.000 kr. hvert år, og kommunen har lagt op til at spare

i tilskud) har vi dannet en initiativgruppe med deltagelse af borgerforeningen, idrætsforeningen, halbestyrelsen, skolebestyrelsen, Brugsbestyrelsen og Østermarie Erhvervsgruppe. Der er et meget vigtigt samspil mellem skolen, idrætsforeningen og hallen som kan blive truet ved en nedskæring i haltilskuddet. Jeg tror dog ikke kommunen vil lukke hallen, bl.a. fordi der så kun er en hal tilbage i kommunen, og fordi de gamle sognegrænser stadig er meget vigtige for den kommunale planlægning. Det ser man mange eksempler på. Men det er et alvorligt problem for os at hallen kører med et fast driftsunderskud. Det gør det f.eks. helt umuligt at søge om økonomiske midler til en løsning i forskellige fonde. Idrætsforeningen kan meget vel blive nødt til at sætte kontingenterne op selvom de ikke er meget for det.

Borgerforeningen (især ét af medlemmerne) har været den udfarende drivkraft i indførelse af en ormekompostordning i kommunen.

Erfaring med borgerforeningsarbejde:

Vigtigt at man er med til at skabe en god stemning og et godt lokalt samarbejde, og derfor at man har mange lokale kontakter og en god fornemmelse for lokale ønsker og behov.

5. Planlagte aktiviteter

Aktivering af lokalhistorisk gruppe der hører under borgerforeningen..

6. Samarbejdsrelationer og netværker, herunder samarbejde med kommune

Vi får generelt stor støtte og opbakning fra kommunen til vores aktiviteter, kommunen er altid meget velvillig og lydhør over for os. Den aktuelle nedskæringstrussel mod hallen og skolen er en del af en større diskussion om besparelser og omlægninger i hele kommunen på kultur-, skole- og biblioteksområderne. I den forbindelse har kommunen nedsat en arbejdsgruppe bl.a. med deltagelse af vores initiativgruppe der skal udarbejde et forslag til besparelser og omlægninger.

Vi samarbejdede med de øvrige lokale foreninger om den nævnte *informationsbog*. En gruppe med en repræsentant for hver forening blev nedsat for at koordinere arbejdet. Det samme er sket i forbindelse med den aktuelle halsag med dannelsen af initiativgruppen. På den måde repræsenterer vi hvert vort bagland og kan trække på meget store dele af lokalsamfundet.

I det store og hele er samarbejdet mellem lokale foreninger meget fint, men der kan nogle gange været noget knas og nogle småkonflikter (f.eks. at den ene gruppe ikke synes at den anden gruppe støtter dem nok, at man undlader at deltage i de andres arrangementer fordi de ligger på et tidspunkt hvor man selv ville arrangere noget osv.). Især førhen har der også været en vis modstand fra missionsforeningen mod nogle af de andre foreningers aktiviteter.

Vi lægger også meget vægt på samarbejdet med de andre borgerforeninger på Bornholm som vi har opbygget et godt netværk sammen med, vi har en fælles repræsentant i det regionale strukturudvalg, afholder fælles møder, debatarrangementer, idé- og erfaringsudveksling osv. Af samme grund, dvs. for at opbygge kontakter, netværker osv., er borgerforeningen med i Landsforeningen af landsbysamfund.

En gang imellem har vi også fælles borgermøder med borgerforeningen i Østerlars (det er f.eks. sket i forbindelse med nedskæringsdiskussion på biblioteksområdet), men internt i kommunen er der ikke noget formaliseret samarbejde mellem borgerforeningerne eller mellem disse og kommunen. Men vi har mange kontakter til og et godt samarbejde med kommunen.

7. Diskussion af overordnet politik for landdistrikter på Bornholm

De gamle sognegrænser er stadig meget betydningsfulde for hvordan lokalsamfundene identificerer sig selv og en stor barriere for en overordnet kommunal planlægning, f.eks. på skoleområdet hvor der i øjeblikket er fire skoler som følger sognegrænserne. Hvis nogle skoler skal nedlægges, skal sognene ud at kæmpe mod hinanden.

Personligt ville jeg godt kunne leve med *en ø - en kommune*, også fordi jeg allerede nu har for langt op til rådhuset fordi jeg ikke har bil.

Hvis de mindste samfund uden for de større byer ikke skal dø helt, har de brug for en aktiv indsats, støtte fra de folk der udgør de mindste samfund, støtte med erhvervsinitiativer og kulturinitiativer og gerne med en indsprøjtning udefra, gerne i form af forsøgs- og udviklingsmidler som personer med initiativ og lyst der ikke bare vil trille tommelfingre, kan søge til forskellige projekter - det ville måske lægge op til en mere dynamisk udvikling end hvis man bare giver alle lige mange. Men det er meget logisk og økonomisk naturligt at hvis der ikke er penge i en kommune, så må man spare og dermed lægge nogle funktioner sammen. Jeg kan godt forstå kommunens aktuelle problemer på skoleområdet: hvis man vil have en god skole, og det synes jeg man skal, så kræver det nogle ressourcer og investeringer, f.eks. i computere og et dynamisk lærermiljø, og derfor er der grænser for hvor små skolerne kan være. Der er også visse stordriftsfordele ved at lægge skoler sammen, f.eks. på bygninger og pedelfunktioner. På den anden side vægter mange pædagoger og forældre nærheden og trygheden meget højt. Det er svært at sige hvad der er rigtigst. Under alle omstændigheder bør der være mindst to og gerne flere skoler i en kommune for at give folk en reel valgmulighed. Og i øvrigt: Østermarie ligger rent geografisk faktisk ret centralt på øen hvilket kunne være en fordel i forbindelse med en kommunesammenlægning fordi den måske kunne få et langt større naturligt opland til sin skole.

Det er svært at sige om lokalsamfundene bliver mere eller mindre økonomisk levedygtige hvis kommunerne lægges sammen. Det afhænger meget af om der er politisk forståelse for lokalsamfundenes behov, og af om vi selv forstår at få noget op at stå eller vi hellere vil sidde og drikke bajere. Hvis vi selv kan få det til at fungere, kunne vi måske godt få noget ud af en kommunesammenlægning. Men har man først lukket en funktion et sted, er det meget svært at få den op at stå igen.

For øjeblikket er vi et velfungerede lokalsamfund med børnehave, skole, idrætshal, ungdomsklub (i fritidshuset hvor også andre foreninger har hjemme), butikker, læge, tandlæge, bibliotek, foreninger osv., men der skal ikke så meget til for at vælte så lille et samfund. Spark til én af tingene, så falder det hele som et korthus. Hvis vores hal lukker, så må vores idrætsaktiviteter flytte - hvilket vil give meget store transportpro-

blemer for især børnene - og en stor del af vores kulturelle liv også for voksne som er baseret på frivillig arbejdskraft, vil forsvinde.

Pedersker Lokalforening

Referat af interview den 22. april 1999.

Interviewpersoner:

Heinz Hansen (HH)

Kai Jørgensen (KJ)

Flemming Kofoed (FK)

Interviewere:

Anders Hedetoft (AH)

Jesper Manniche (JM).

1. Kort beskrivelse af borgerinitiativet og dets historiske baggrund

I 1970 i forbindelse med debat om kommunesammenlægninger var bl.a. de tre interviewpersoner med til at danne en oplysningsforening som nødvendig supplerende af den dengang eksisterende Pedersker Borgerforening der repræsenterede Pedersker by og især var præget af erhvervslivet og de handlende. Folk der boede på landet uden for byen, kunne ikke være medlemmer. Oplysningsforeningen var derimod især præget af folk fra landdistrikterne uden for byen, og den havde til formål at lave oplysningsaktiviteter som aftenskolekurser og foredrag.

I forbindelse med forarbejdet til den første regionsplan midt i 1970'erne fødtes tanken om at danne en paraplyorganisation for alle de lokale foreninger. Nogle år forinden var de forskellige lokale idrætsforeninger (gymnastik, fodbold, håndbold osv.) blevet samlet i én forening, og dannelsen af den nye Pedersker Lokalforening (som fra starten lagde vægt på ikke at kalde sig en borgerforening) skete i nogen grad med dét som inspiration. De drivende kræfter i den proces var i vid udstrækning de samme som de der i dag tegner Lokalforeningen. Det holdt lidt hårdt i starten, men da regionsplanprocessen var godt i gang, blev i 1978 holdt en *bryllupsfest* for de lokale foreninger. Pedersker Lokalforening blev dannet og et sæt vedtægter vedtaget.

Formålet er meget bredt formuleret i vedtægter:

- At drive oplysningsvirksomhed.
- At fremme kommunikation mellem kommunens borgere (vigtigt især førhen hvor man ikke talte sammen på tværs af sognegrænser, foreningen har haft succes på dette område).
- At skabe og fremme lokale aktiviteter (herunder varetage de unges behov).
- Og at støtte områdets erhvervsgrønt, de lokale arbejdspladser, bibeholde serviceniveauet og at fremme yderligere udbygning og udvikling i Pederskerområdet.

En af styrkerne ved vores forening har været ideen om at samle alle lokale foreninger og grupper under én hat og således tale med en stemme udadtil, f.eks. over for kommunen.

Det har historisk rod i den lokale angst for ikke at blive tilgodeset i forbindelse med kommunalreformen i begyndelsen af 1970'erne. En anden styrke har været at foreningen meget tidligt blandede sig i regions- og kommunalplandebatterne. Dem som blander sig får indflydelse. Den første regionsplandebat i 1970'erne var meget spændende

og samlede stor interesse lokalt. I efterfølgende debatter om kommuneplaner har der ikke været så aktiv deltagelse fra menige medlemmer af foreningen.

378 medlemmer (voksne). Næsten alle fra Pedersker lokalområde, men også nogle få *gamle* beboere som er flyttet. Kontingent 40 kr. om året for ægtepar, pensionister halv pris. Så mange medlemmer giver efter interviewpersonernes opfattelse stor gennemslagskraft hos politikere.

2. Lokal forankring

Lokalområdet er defineret som det gamle Pedersker sogn.

Meget stor og bred lokal opbakning, også tilflyttere vil meget gerne være med. Støtte og opbakning fra erhvervsliv (billige regninger, støtte ved indsamlinger).

Vi repræsenterer alle, derfor har alle interesse i at være med. Ikke som andre interesseforeninger der repræsenterer særinteresser.

Bestyrelsen går selv rundt og indsamler kontingent for at holde kontakt og få snak ud over fra den årlige generalforsamling.

Pænt fremmøde til generalforsamlinger (ca. 10%), flere hvis samtidig foredrag e.l. Ikke stor interesse for at blive valgt til bestyrelse, udvalg osv., men de sidste par år er kommet nye, yngre til.

For en udefrakommende ser lokalsamfundet ikke ud som om her sker noget, der er traktorer, sneplove og jordbunker, men f.eks. når man så kommer til revy og ser en flot scene med lys og lyd og flere hundrede mennesker, så ser det anderledes ud. Det ser måske ikke levende ud, men det er det, der er stort sammenhold, f.eks. om skolen. At der er den slags offentlige institutioner, så får det folk til at flytte til. Tæppet kan let trækkes væk under vores lokalsamfund, f.eks. ved at lukke skolen eller Brugsen (lukningen af benzinanlægget har heldigvis ikke haft de store negative konsekvenser som vi frygtede). Også samarbejdet med kommunen og politikerne samt det lokale engagement og involvering kan nemt ødelægges ved drastiske nedskæringer på skolen. De har selvfølgelig nogle økonomiske realiteter at tage hensyn til, men hvis de mener noget med de flotte ord om at udvikle landdistrikterne, så må de også holde gang i skolerne.

Vision:

Gennem ny- og ikke vanetænkning at bevare det nuværende niveau mht. skole, børnehave, dagligvarebutikker, busforbindelse osv., men heller ikke stille ublu, urealistiske økonomiske krav, f.eks. ikke forvente at Pedersker skal udvikle sig til industricenter, heller ikke på skoleområdet hvor skolen måske er for dyr at drive alene, men så har vi lavet den om til kulturcenter så andre grupper kommer og udnytter bygninger samme med børnehave og fritidsordning: udnytter samme faciliteter, pedel osv. Vi kunne naturligvis ikke forsvare hvis f.eks. vores skole var dobbelt så dyr som andre, men det ideelle er hvis der er de grundlæggende og økonomisk forsvarlige institutioner og funktioner som der skal til for at leve her.

3. Gruppens organisering

Paraplyorganisation for alle foreninger og mere løst organiserede grupper i lokalområdet som alle har deres egne vedtægter, bestyrelser osv. uafhængigt af Lokalforeningen. Alle foreninger der ønsker at være repræsenteret i lokalforeningen, får en plads i bestyrelsen. Denne vedtægtsbestemte organisering har været en af styrkerne.

Vedtægtsændring sidste år for at lette formandens arbejde: formandskab dannet (formand, næstformand, og en til fra bestyrelsen).

Bestyrelsen: generalforsamling vælger formand, næstformand, kasserer, sekretær og ansvarlig for arbejdet med Kirkemøllen. Derudover sidder en fra hver af de foreninger som er med i Lokalforeningen (idrætsforeningen, husmandsforeningen, Samlingshusforeningen, Sømarkens Havneforening, ungdomsklubben, pensionistforeningen, samt det lokale boligselskab, Pedersker Bo). I alt 11-12 personer i bestyrelsen.

15-20 personer er meget aktive i foreningen, i vid udstrækning de samme som var med til at starte den. De fleste er bornholmere, men ofte tages initiativerne af folk ovrefra. Foreningen er på den måde personafhængig. Som også andre steder og måske til alle tider: *Tordenskjolds soldater*. En vis bekymring for hvad der ville ske hvis drivkræfter (bestyrelsesmedlemmer) forsvandt. Svært at få unge til at komme til arrangementer selvom de stadig støtter foreningen. Lavet skrivelse for nogle år siden som blev sendt ud til medlemmer for at hverve nye aktive medlemmer. Og så kom der til generalforsamlingen for et par år siden flere nye unge mennesker der blev valgt ind i bestyrelsen. Også i Brugsforeningen er der valgt en ny aktiv tilflytter (journalist) ind i bestyrelsen med stort initiativ og lyst til at forny lokalsamfundet. Han er også på vej ind i vores forening og har luftet en tanke om at lave et åbent edb-værksted. Han er p.t. i gang med at lave en Internet-hjemmeside for Pedersker og en lokal *avis*.

Aktiver:

Indtægter ikke kun fra kontingenter: især fester, f.eks. 19 revyfester (for første gang ikke sidste år), i stedet holdt idrætsforeningen så en høstfest og tjente det samme beløb ind som de plejede at få fra revyfesten, i tidens løb mindst tjent 200.000 kr. ind, halvdelen går til idrætsforeningen, halvdelen til møllen. Derudover gennem årene tilskud fra amt, kommune, Foreningen Bornholm, og Sparekassen Bornholm.

Møllen: vi gik bare i gang med at renovere den i 1978 (oprindeligt budget på 20.000-30.000 kr.), vi lavede lokal indsamling, der gav 12.000 kr. Foreningen ejer møllen, overtog den for symbolsk beløb af ældre ægtepar. Renoveringen endnu ikke færdig (en fuldstændig renovering vil koste rigtig mange penge), men der er lagt nyt tag, nyt gulv i pakhuset, kælderen er ordnet og motoren renoveret. Det er sket gennem jobskabelsesprojekter, men også delvis for indsamlede midler. Den er endnu ikke åben for offentligheden.

4. Konkret gennemførte aktiviteter og resultater

Vi har lavet alle mulige slags aktiviteter og arrangementer i tidens løb. Blandt mere vigtige er:

Vi fik udstykning af boligområde med 45 boliger (almennyttige og private) ind i første regionsplan sidst i 1970'erne, et større slagsmål med kommunen om det som modarbejdede ideen, den havde ikke lagt planer for nybygning i Pedersker, men vi holdt stort velbesøgt borgermøde, det endte med at vi også kom igennem over for kommunen (med hjælp fra regionsplanen og det store fremmøde), boliger blev bygget i løbet

af 1980'erne. Pedersker også senere modarbejdet af kommunen på boligområdet: nogle kvoter til nybygning skulle fordeles, og kommunen indstillede Pedersker nederst på listen til ministeriet (selvom vi ellers først havde været øverst) og Åkirkeby øverst, en lokalperson kontaktede ministeriet, og sagen endte med at vi fik bygget 14 boliger.

Senest (1997) dannet lokalt boligselskab (frivilligt driftsselskab), Pedersker Bo, (FK er formand), udgangspunkt i den gamle købmandsbygning, forskellige beskæftigelsesprojekter, finansieret af statslige midler fra Byfornyelsesselskabet Danmark (en særlig pulje til länddistrikter) hvoraf de enkelte kommuner har bestemte kvoter, idé fødtes på møde hos LUIC der fortalte om byfornyelsesmidlerne. I mellemtiden (dvs. de første regions- og kommuneplandebatter) havde vi fået et utroligt godt samarbejde med kommunen fordi de kunne se at der sker noget her, at der er stor og bred opbakning, med kommunens hjælp gik denne byfornyelsesproces lynhurtigt, sammenlignet med andre steder.

Samlingshuset: kommunen ejer det, ordning med kommune for seks til syv år siden om at vi lavede en samlingshusforening som skulle køre huset (uden at tjene på det), kommunen stiller budget på 60.000-70.000 kr. årligt til rådighed, samme beløb som før vi *overtog*, foreningen udlejer huset og er nu begyndt at tjene penge på den del (udlejning steget mere end dobbelt), der skal betales for rengøring, skal der males og gøres hovedrengøring indkaldes vi alle, og dem der hjælper, får en julefrokost.

En lokal landmand har med hjælp fra foreningen 01.06.1999 startet en mindre campingplads på en mark i umiddelbar forbindelse med turistcykelstien.

Fiaskoprojekt:

Et lokalt ønske som har eksisteret gennem utallige år, er etablering af en cykelsti fra byen til skolen. Dette er endnu ikke lykkedes at få igennem.

Succeskriterier:

- Lokal opbakning til stort set alle ideer ligegyldigt hvor skøre de er. Det betyder noget når vi repræsenterer 378 mennesker, så hænger tingene også mere sammen her fra, vi kan mobilisere folk når det er virkelig nødvendigt, f.eks. omkring skolen, det er kun derfor vi stadig har den, vi har været indstillet på at tilpasse den efter de økonomiske muligheder, men hele tiden en kamp med kommunen, i dag er det meget svært, om seks til syv år vil befolkningsprognosen give os meget store problemer, hvis vi får færre børn end nu skal vi til at indrette skolen på en radikalt anden måde end nu (grupper i stedet for klasser), det kræver år at lave planer for det, men heller ikke plads til vores elever på de andre kommuneskoler, så kommunen kommer ikke ud over nogle store og dyre løsninger hvis de lukker vores skole. Og hvis skolen lukker, så vil det få alvorlige følger for Pederskerområdet som også fungerer som et servicecenter for f.eks. turister, meget større end da man lukkede Poulsker Skole fordi den ikke lå i forbindelse med en by.
- At lave tingene selv, det har været vores eneste mulighed, i hvert fald i starten, det har fået politikerne til at tro på os og til at bakke os bedre op også økonomisk, f.eks. da vi skulle lave en ungdomsklub, kommunen købte indremissions hus, men havde kun 8.000 kr. til at renovere gulvet, så fik vi pengene og lavede det selv, det

samme med en parkeringsplads/rundkørsel på skolen hvor der skulle bruges 125.000 kr., det ville kommunen ikke give, men vi bad om 20.000 kr. og lavede det selv.

- At man fornyr sig, især i små samfund, i den sammenhæng fordel her at så mange foreninger repræsenteret og bred deltagelse.
- At tilkendegivelser fra medlemmer følges op med handling med det samme (handlekraft).

5. Planlagte aktiviteter

At lave en paraplyorganisation for møllerne på Bornholm, og at lave en mølletur for turister og andre rundt til dem. Det ville kræve at vores (og andres) mølle blev renoveret yderligere og lavet om til museum (vi har faktisk en større samling af gamle mølle-redskaber). Vi har forsøgt at udvikle denne langsigtede plan på et kursus sidste efterår som amtet afholdte, og som bl.a. handlede om at udvikle projektideer og at skrive ansøgninger om støtte. Men der er ikke penge til det. I stedet udviklede vi på kurset et projekt om et toilethus og en lille *raste-/lejrplads* i forbindelse med turistcykelstien der går tæt forbi Pedersker. Det bliver nok sat i søen til efteråret, finansieret af amt- og EU-midler.

Brugsen har en bygning som eksempelvis ville kunne indrettes til edb-værksted for både professionelle brugere og alm. borgere i byen. Finansieringsmulighederne som foreningen dog vurderer som yderst tvivlsomme, er EU, landdistriktspuljen, kommunen og amtet. Stadig kun en løs ide af den ovenfor nævnte nyligt tilflyttede journalist som kræver nogle ildsjæle der kan løfte den videre. Journalisten kender nogle andre mennesker der arbejder med edb på Bornholm og andre steder som måske ville være interesserede i at bruge sådan et sted professionelt og måske ville flytte til Pedersker.

6. Samarbejdsrelationer og netværker, herunder samarbejde med kommune

En del af formål at fremme kommunikationen inden for kommunen (mellem borgere og mellem borgere og kommune). To årlige møder for tre fra bestyrelserne af borgerforeningerne i kommunen (Arnager, Lobbæk, Åkirkeby, Nylars, Vestermarie, Pedersker). Der holdes måske et foredrag hvorefter der er diskussioner og fællesspisning.

Foreningen inviteres med til et årligt møde med en chaufførgruppe i Åkirkeby for turistvognmænd hvor vi taler om hvordan vi evt. kan hjælpe dem (spisesteder i regnvejro.l.).

Andre lokalforeninger har kigget på vores model (paraply), f.eks. Åkirkeby, og vi har været inviteret til Rutsker for at fortælle om vores foreningsopbygning for år tilbage, men de manglede måske vores brede foreningsgrundlag.

På initiativ af Østerlars Borgerforening og Pedersker Lokalforening (i 1993 eller 1994) mødes borgerforeninger på øbasis to gange om året, foregår formaliseret (men ingen fælles forening), på forårsmødet vælges formandskab på tre personer fra tre foreninger, sidder et år, skal indkalde til møder, på efterårsmødet arrangeres debat med oplægs-holdere udefra, sidst om *En ø - en kommune* på Bolsterbjerg. Formål at udveksle ideer og erfaringer. Ikke alle kommer, de første år kom slet ingen fra Nexø Kommune, nu kommer Listed. Borgerforeningerne bliver ikke formelt hørt/inddraget i

forbindelse med amts- og kommuneplaner, men vi har repræsentant i amtets struktur-
fundsudvalg og HH sidder i landdistriktsudvalget under amtets udviklingsudvalg, men
skal vælges ny på vores møde i maj.

HH sidder i dette udvalg på baggrund af en direkte henvendelse til foreningen fra amtet
(*Vi er verdensberømte på Bornholm, de fleste har en opfattelse af at det kører godt
her i Pedersker. Man bliver lagt mærke til når man blander sig i offentlige møder.
Men det kræver også kræfter og arbejdsindsats*).

7. Diskussion af overordnet politik for landdistrikter på Bornholm

Passe på man ikke trækker tæppet væk under de små samfund som er meget sårbare,
men også vigtige for hele det bornholmske samfund. Man bliver nødt til at have noget
småt for at have noget stort. Hvis Bornholm bl.a. skal leve af turisme, kræver det at
der er liv uden for de større byer, det liv kræver også offentlige institutioner. Store
enheder er ikke nødvendigvis mest effektive, og konkurrence mellem kommuner kan
være sundt og være med til at gøre dem effektive. *En ø - en kommune* kan ødelægge
det gode samarbejde og den tætte dialog vi efterhånden har fået bygget op med Åkir-
keby Kommune. Hvis myndighederne flytter til de store byer, bliver afstanden fra os til
dem for stor. Hvis politikerne ikke længere vælges i f.eks. Pedersker, men på øbasis, så
bliver der for langt til dem. Nærheden vil forsvinde. Vores demokrati vil blive svækket.
Behovet for koordinering mellem kommunerne vil lige så godt kunne løses gennem
øget samarbejde som gennem sammenlægning. Man ville risikere at tabe den store ind-
sats som mange frivillige i lokalområderne lægger for dagen i dag.

Staten forhindrer de bornholmske landdistrikters udvikling ved at centralisere arbejds-
pladserne i København (herunder uddannelsesinstitutioner som universiteter), samtidig
lægges udgifterne ud til kommunerne der ikke har skattegrundlaget. Staten burde satse
anderledes stort og f.eks. lægge universitetsafdelinger her på Bornholm som på Got-
land. Det ville sætte skub i udviklingen her. Centrale statslige institutioner er ikke nød-
vendigvis rationelle og effektive. Med en statslig uddannelsespolitik, ville landdistrik-
terne kunne støttes. Ikke kun ved etableringen af selve institutionerne, men også ved
den tilførsel af nye initiativrige og friske kræfter til at involvere sig i lokalområderne
der dermed ville ske. Placeringen på Bornholm af disse institutioner er i den sammen-
hæng mindre væsentligt.

I forbindelse med *En ø - en kommune* har man diskuteret om politikerne skulle give de
lokale borgerforeninger en pose penge som de så skulle fordele lokalt, men det er vi
ikke interesseret i: vi vil ikke påtage os politikernes ansvar og udføre et arbejde der i
dag koster 500.000 kr. for 100.000 kr. *Ude i lokalområderne er folk interesseret i det
som de nu engang er interesserede i og ikke nødvendigvis i de ting som politikerne
siger de skal være interesserede i. Det er en forskel, og så mister vi det hele. Så gider
folk ikke længere.*

En ø - en kommune indebærer desuden nedlæggelse af Bornholms Amt og dermed en
række amtslige funktioner og institutioner.

Mht. erhvervs politik er der store begrænsninger på kommunernes muligheder, og også
et stort spørgsmål om det offentlige overhovedet skal spille en aktiv rolle i forhold til

etablering af private virksomheder. Tiltrækning af virksomheder og arbejdspladser er desuden ikke så vigtigt for lokalområdet. Der var indtil for ca. 20 år siden f.eks. en stor arbejdsplads i byen (tømrer-/byggevirksomhed), men det har faktisk ikke betydet så forfærdeligt meget for livet i byen at den ikke længere er her, ud over en nedgang i handelen. I dag er der kun grundlag for én købmandsforretning (Brugsen), og det ville betyde meget hvis den lukkede. Den lever også af turisterne i sommerhusområdet syd for byen, og derfor har vi kæmpet meget imod planer om dernede at tillade kiosken at sælge købmandsvarer og har fået opbakning af kommunen. Mht. offentligt finansierede arbejdspladser mener foreningen dog at der er uudnyttede muligheder for at skabe lokalt arbejde (f.eks. socialt og andet arbejde på deltidsbasis for lokale gennem SUM-midler). Det vigtigste mål er dog at sikre at det er et godt sted at bo. Børnehaver og skoler betyder mere hvis man vil have folk til at flytte til et område. Men spørgsmålet er også om kommunerne i virkeligheden er så interesserede i tilflytning af børnefamilier, de kræver jo pasning, og det er dyrt i mange år frem.

Tidligere udgivelser

- Charlotte Rassing og Svend Lundtorp: Konkurrence mellem overnatningsformer. Juli 1999.
- Susanne Storm: Air Transport Policies and Frequent Flyer Programmes in the European Community - a Scandinavian Perspective. Maj 1999.
- Peter Saabye Simonsen, Birgitte Jørgensen, Derek Robbins: Cycling tourism. Marts 1999.
- Charlotte Rømer Rassing: Survey of Visitors to Bornholm. January 1998 - December 1998. Februar 1999.
- Edited by Jesper Manniche: Searching and Researching the Baltic Sea Region. Proceedings from an international research seminar on Bornholm, April 1998. December 1998.
- Petter Dybedal: Theme Parks as Flagship Attractions in Peripheral Areas. December 1998.
- Carl Henrik Marcussen, Mulighederne for forbedret udnyttelse af IT til markedsføring og slag/distribution af bornholmske turismeprodukter. Oktober 1998.
- Benedicte Bull: Encouraging Tourism Development Through the EU Structural Funds - the implementing of EU programmes on Bornholm and the tourism sector's use of them. September 1998.
- Per Åke Nilsson: Bo på Lantgård - en studie av bondgårdsturism som idé. Juli 1998.
- Ed. by Jesper Manniche: Baltic Social Science Research in Scandinavian countries and Germany. State of the Art. Juli 1998.
- Lars Lund og Ulrik Storm: Bornholms Teknologiske Udvikling - Vurdering af konkrete forslag til IT-investeringer. Maj 1998.
- Tomas Vedsmand: Fiskeriets regulering og erhvervsudvikling - i et institutionelt perspektiv. Ph.d.-afhandling. Maj 1998.
- Carl Henrik Marcussen: Distribution af danske turismeprodukter i Europa - status, trends og udviklingsmuligheder. Maj 1998.
- Charlotte R. Rassing: Survey of Visitors to Bornholm, January 1997 - December 1997.
- Kresten Storgaard, Birgit Jæger, Jesper Manniche, Carl Henrik Marcussen, Jimmi Hansen, Sune Johansson: Bornholm på Nettet. December 1997.
- Kresten Storgaard, Jesper Manniche, Jimmi Hansen: IT-initiativer på Bornholm. BTU-projektets handlingsrettede arbejde. December 1997.
- Tage Petersen: Videregående uddannelsesinstitutioner og regional udvikling i perifere områder - et case-studie på Gotland. December 1997.
- Jie Zhang og Svend Lundtorp: Bornholms Trafikkens økonomiske og beskæftigelsesmæssige betydning for Bornholm. Oktober 1997.
- Charlotte R. Rassing: STEAM. Datainput og -bearbejdning. Oktober 1997.
- Charlotte R. Rassing: STEAM for Allinge-Gudhjem Kommune. 1995 sammenlignet med 1996. Oktober 1997.
- Charlotte R. Rassing: STEAM for Ebeltoft Kommune. 1995 sammenlignet med 1996. Oktober 1997.
- Charlotte R. Rassing: STEAM for Sydthy Kommune. 1995 sammenlignet med 1996. Oktober 1997.

- Charlotte R. Rassing og Ann. Hartl-Nielsen: Survey of Visitors to Bornholm, January 1996 - December 1996. August 1997.
- Elin Sundgaard: Hotel- og restauranterhvervet - med Bornholm som case. Juni 1997.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rømer Rassing and Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. October - December 1996. Juni 1997.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rømer Rassing and Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. July - September 1996. Juni 1997.
- Jie Zhang: The Economic Relations between the European Union and East Asia. Ph.D. thesis. Juni 1997.
- Birgit Jæger & Kresten Storgaard (eds.): Telematics and rural development. Proceedings from an International Workshop on the Danish Island of Bornholm. Juni 1997.
- Svend Lundtorp: Turisme - struktur, økonomi og problemstillinger. Maj 1997.
- Palle Mikkelsen: Status for Bornholm. April 1996.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rømer Rassing and Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. July 1995 - June 1996. April 1997.
- Anne-Mette Hjalager: Environmental regulation of tourism. Strategies and prospects on three European islands: Bornholm, Mallorca and the Isle of Wight. November 1996.
- Udkantsområder - Regional- og turismeforskning på Bornholms Forskningscenter. En antologi. November 1996.
- Louise Twining-Ward og Tom Twining-Ward: Tourist Destination Development. The Case of Bornholm and Gotland. November 1996.
- Peter Saabye Simonsen og Birgitte Jørgensen: Cykelturisme. En økonomisk og miljømæssig bæredygtig turismeform? Oktober 1996.
- Carl Henrik Marcussen: Turistinformations- og bookingsystemer. Oktober 1996.
- Steen Schønemann: Bornholm: Economic Structures and Development. Oktober 1996.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rassing Riis, Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. April - June 1996. Oktober 1996.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rassing Riis, Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. January - March 1996. Oktober 1996.
- Ann. Hartl-Nielsen, Charlotte Rassing Riis, Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. October - December 1995. Oktober 1996.
- Birgitte Nohr Jørgensen: Beskæftigelsesfremskrivninger i RIMO og EMIL. September 1996.
- Stephen Wanhill: Survey of Visitors to Bornholm. July - September 1995. September 1996.
- Kresten Storgaard, Jesper Manniche, Carl Henrik Marcussen: Teknologianvendelse og -fornyelse i bornholmske erhverv. September 1996.
- Anne-Mette Hjalager: Miljøinitiativer i turisme og fritid. August 1996.
- Keld Jensen og Tage Petersen: Uddannelsespolitik i et udkantsområde. Juni 1996.
- Keld Jensen og Tage Petersen: Analyse af uddannelsesstrukturen på det bornholmske arbejdsmarked. Juni 1996.
- Anders Fitje: Naturbasert oplevelsesturisme på Bornholm. April 1996.

- Thomas Rafn: Turismens økonomiske betydning for de danske amter. April 1996.
- Kirstin Blomgren Jørgensen: Kirkerne og turismen. Marts 1996.
- Stephen Wanhill: Principles of Tourist Destination Development. Januar 1996.
- Keld Jensen: Befolkningsudviklingen på Bornholm. December 1995.
- Tage Petersen: Interreg-Bornholm. December 1995.
- Birgit Jæger, Jesper Manniche, Carl Henrik Marcussen og Kresten Storgaard: Telematik. Nye veje for Bornholm? November 1995.
- Svend Lundtorp: Denmark og EU's Committee of Regions. Juni 1995.
- Jesper Manniche: Informationsteknologi i bornholmske erhverv. Juli 1995.
- Thomas Rafn: Turismens økonomiske betydning for Bornholm. Juni 1995.
- Susanne Jensen og Christian Hansen: Turisme og beskæftigelse. Marts 1995.
- Steen Schønemann: En ø uden tilskud. Januar 1995.
- Steen Schønemann: Bornholms befolkning, erhvervsstruktur og udvikling. Marts 1994.